

IDENTITAT

Narrar sobre tot allò que al lector li és desconegut és segurament un dels objectius de la literatura, però tanmateix l'escriptor no pot escapar d'una altra tasca, descriure, i amb això definir la realitat que els lectors reconeixen com a seva. No existeix cap condicionant previ que l'oposició entre el que és propi i el que és estrany hagi de tenir la forma d'un contrast absolut. Però en el cas que es produeixi un enfrontament tan directe — com llegir una obra basada en el conflicte entre el nostre món i el dels altres?

La temptació de desqualificar d'entrada aquests intents com a falsificadors és gran. Quan la imatge de l'Altre apareix en una obra literària com un compendi tancat de característiques, sense possibilitat de reflectir cap evolució, com un moviment congelat en el present etern i a més a més oposat a un món conegut i familiar, la crítica llança les seves reticències. El to sever de les advertències es demostra, malauradament, massa sovint com a justificat a causa de les reaccions que la recepció d'una obra així hagi pogut provocar en la realitat quotidiana. Tot i la previsió que una gran part dels lectors es prendrà els estereotips oferts simplement com a certs, com un fidel reflex d'allò que desconeixen, cal preveure també la possibilitat d'una altra classe de lectura.

Trobarem tot aquest ventall, que va des de la controvèrsia oberta fins a l'entusiasme fàcil, en la recepció d'una novel·la que ens ha de servir per introduir el tema de la identitat col·lectiva, la novel·la *La repetició*, de Peter Handke.

Handke escull, conscientment, el camí de la mitificació. La seva novel·la narra el viatge de Filip Kobal a Eslovènia, al país del qual són originaris els seus ancestres, el viatge al Novè País situat a les ondulades *dolinas* de Karst, al país poblat de personatges que no són sinó imatges arquetípiques sense cap tret individual i que cap al final del relat es desdibuixen i es fonen en comparacions amb la desapareguda civilització dels indis maia.

El text insisteix sobre la distància entre els fets viscuts i la transformació de l'experiència en un relat, el títol de la novel·la, la repetició, és el marge que hi ha entre el fet de viure i el de narrar. El narrador, que ja ha passat de la quarantena, descriu les seves pròpies vivències durant el viatge iniciàtic a Eslovènia en 1960, quan tot just tenia vint anys. El camí solitari per Eslovènia és un viatge cap a l'edat adulta a la recerca de la pròpia identitat i no és poblat només de fets que ara un home ja entrat en l'edat recorda i transmet en forma d'una narració. Aquestes memòries de joventut contenen també l'horitzó d'un home de vint anys, l'horitzó d'una consciència de si mateix que tot just s'està formant. A través de la narració que s'està formulant en l'interior del protagonista, destinada a una amiga absent, neix la consciència: "I aquesta narració silenciosa a l'interior meu va ser quelcom més gran que jo mateix."²⁷³

Això vol dir ser conscient de viure en el mateix acte de descriure les vivències a algú altre, encara que l'oient sigui absent, encara que el relat sigui interioritzat, silenciós. Aquest jo que parla no és, doncs, una individualitat, una unitat orgànica, una personalitat. El subjecte està trencat a trossets, compost de narracions, compost de relats en els quals es transformen totes les experiències abans de poder entrar a la consciència.

La novel·la de Handke provoca una sensació estranya, la lectura no té res de rutinari, és plena d'obstacles que poden provocar fins i tot una irritació creixent. D'on prové l'estranyesa d'aquest text? La causa no és altra que una volguda i buscada polèmica amb el subjecte que és la pedra angular del gènere burgès per excel·lència, la novel·la psicològica. La intenció del narrador no és burxar en el passat per trobar causes, reconstruir l'experiència en una cadena causal, analitzar la consciència. Handke veta el camí a l'anàlisi i opta pel procediment oposat, opta per la construcció del jo. D'aquí prové l'alè èpic d'aquest text: tot resulta massa absolut, tot reduït a una sola consciència. El món existeix en tant que és percebut, que és percebut i processat dins de la ment del narrador. El món és narració. Després del viatge Filip Kobal torna a casa, feliç d'haver conegut una realitat que ara la seva ment acabarà de transformar en un relat: "al final d'aquesta narració em veig a la meitat de la meva vida; observo el sol de la primavera

²⁷³ HANDKE, Peter, *Die Wiederholung*, Frankfurt, Suhrkamp, 1986, pàgina 16.

sobre el paper on no hi ha res escrit; penso en les estacions passades, la tardor i l'hivern, i escric: narració, res més en aquest món que tu; res de més just, res de més sagrat per a mi."²⁷⁴

La Repetició del títol és doncs l'obstinada voluntat de no cedir davant de cap imperatiu d'haver d'oblidar. Recordar és concebut com un acte de rebel·lió davant l'oblit i recordar no és altra cosa que tenir la capacitat de narrar. Amb això, Handke formula una decidida justificació de l'ofici de poeta.

El poeta no és només aquell qui té la capacitat de narrar, sinó aquell qui sap que tot és narració — i la resta, l'oblit, perdut per sempre. Però el narrador de Handke sap una altra cosa. Si sap que la seva narració crea un món, s'ha de preguntar també quin és el valor d'aquesta consciència. Friedrich Schiller va proposar que tot artista ha de situar-se al bell mig del món i elevar el seu ésser individual en un representat de l'espècie.²⁷⁵ Si intentem establir una relació entre la postura del narrador de Handke i aquest manament de Schiller, llavors arribarem al nucli de problema que envolta la recepció d'aquesta novel·la. Si ens entestem a considerar el relat de Filip Kobal com una objectivització de la mirada individual, d'acord amb l'estètica de l'era burgesa, llavors *La repetició* és una novel·la que desperta temor. Si Filip representa una manera generalitzable de percebre el món, llavors un viatge — un viatge qualsevol! — per endinsar-se en una altra cultura desconeguda, no és altra cosa que la confirmació d'estereotips preconcebuts, amb unes quantes pinzellades de color local, en el cas de l'Eslovènia de Kobal, aquesta imatge seria tenyida d'una vida més autèntica, de l'idil·li rural, de la pau bucòlica. No han faltat pas les lectures de la novel·la en aquest sentit, ni faltaran mai. No és només la manera de llegir avesada a identificar-se amb la postura del narrador que ens emmena cap a aquesta comprensió del text. És també la persistència de certs estereotips que faciliten veure en aquesta novel·la la descoberta d'un racó del món sorprenentment idíl·lic, feta per un escriptor de renom universal. Però en aquest cas concret no es tracta d'això, en absolut. Escriu Handke: "La traducció de les paraules *mleko* i *kruh* no es va produir en una altra llengua, sinó mitjançant les

²⁷⁴ *Ibd.*, pàgina, 264.

²⁷⁵ SCHILLER, Friedrich, *Über die ästhetische Erziehung des Menschen*, A: *Sämtliche Werke*, Band V, München, Winkler, 1975, 2. Brief, pàgina 312-314.

imatges, en la infantesa de les paraules, en la primera imatge de llet i de pa."²⁷⁶ És una declaració profundament commovedora, però per sentir l'emotivitat d'aquesta frase s'han de saber algunes coses.

La primera infantesa de l'escriptor, de Peter Handke, va transcórrer enmig de les paraules eslovenes. És a dir que la infantesa de les paraules, l'època en la qual l'olor de la llet, la dolçor de pa al paladar s'ajunten per primera vegada amb una imatge sonora determinada, és aquí la infantesa del propi escriptor. Handke va néixer a Grebinj/Griffen, a Caríntia, en si d'una família eslovena, és més, d'una comunitat eslovena. El seu pare era alemanoparlant, estava casat i es va desentendre de l'infant i de la jove mare. Ella, la protagonista de la novel·la *Wunschloses Unglück*, la que a l'edat de cinquanta-un anys es va suïcidar amb una sobredosi de somnífers, es va casar poc després amb un soldat de la *Wehrmacht* i va marxar cap a Berlín, a esperar amb els sogres que el marit tornés del front. Aquest casament fet més per conveniència de trobar-li un pare al nen que per amor, va fer que abans de tornar a la Caríntia natal Handke conegués el Berlín de la postguerra i altres ciutats alemanyes.²⁷⁷ Llavors el retorn a Àustria i la vida que el porta pel camí d'esdevenir un escriptor reconegut. Fins a la publicació de *La repetició* trobem poques reminiscències al món eslovè en la seva obra, com a molt és reconeixible el rerefons bilingüe de la Caríntia eslovena en una de les seves primeres novel·les *Les escòlies* ("Die Hornissen", 1966) o en la ja esmentada obra *Wunschloses Unglück*, a part d'alguns altres fragments inconnexos o relacionats amb els apunts sobre la pròpia biografia, com les tres o quatre pàgines d'un resum concís del seu passat que trobem en *La doctrina de Sainte-Victoire*. En aquest sentit *La repetició* és una represa de la problemàtica que l'escriptor devia haver portat dins seu al llarg de la vida, però a la qual no s'havia enfrontat mai sistemàticament. Per això *La repetició* és la represa d'un fil narratiu que havia quedat estroncat, la salvació d'una narració de l'imperi de l'oblit a la qual no s'havia enfrontat abans: la identitat dels eslovens a Caríntia i la

²⁷⁶ HANDKE, Peter, *Die Wiederholung*, Frankfurt, Suhrkamp, 1986, pàgina 24.

²⁷⁷ HANDKE, Peter, *Die Lehre der Sainte-Victoire*, Frankfurt, Suhrkamp, 1980, pàgines 71-73.

diffícil relació amb els dos països que els defineixen. Al nord del massís de Karavanke , Caríntia, emplaçada dins d'Àustria i "a la banda assolellada dels Alps"²⁷⁸, Eslovènia.

"Les *primeres imatges* de Handke van ser conceptualitzades amb paraules eslovenes. Les paraules de la seva infantesa van ser paraules eslovenes, per això la infantesa de la seva poesia en la novel·la *La repetició* no es pot crear des de l'alemany que utilitza com a escriptor, sinó que ha de retornar a l'eslovè. Per a ell —que va néixer dins de l'eslovè— la paraula alemanya no funciona dins d'aquests nivells més profunds de l'experiència d'una manera poètico-ontològica. Per a ell dins d'aquests fonaments més profunds sona només la paraula eslovena, només aquesta té la capacitat de transmetre el món a través *de la imatge escrita*,²⁷⁹ diu el poeta Jože Snoj i defineix d'aquesta manera un fenomen que li sembla únic en la literatura contemporània, per això l'anomena directament "la paradoxa de Handke". La paradoxa consisteix en un procés de creació poètica extremadament complicat que es basa no en l'eslovè com a totalitat, sinó en paraules aïllades d'aquesta llengua.

Filip Kobal, el protagonista autobiogràfic de la novel·la, desperta de l'oblit una paraula darrere l'altra, tot llegint el diccionari alemany-eslovè de Pleteršek, publicat en 1895. Aquesta col·lecció de paraules representa per a ell una porta, una entrada al món de la infantesa. I no ens ha d'estranyar que el protagonista tot i aquest interès per al missatge de cadascuna de les paraules que comenta no sap ni vol saber res de l'eslovè com a llengua viva. No li cal. Perquè tal com ja ho hem dit, en aquesta novel·la no es tracta de descriure el món, sinó de crear a partir de petits trossets extirpats de la realitat, de paraules eslovenes que funcionen com a catalitzadors, un món possible, un món individual.

El procés de creació poètica de Handke consisteix doncs en aïllar paraules eslovenes, que tant en la seva forma original com fins i tot traduïdes a l'alemany, funcionen en el nivell més profund del llenguatge i posteriorment descriure el món que desperten aquests mots. En aquesta novel·la, l'escriptura poètica de Handke busca la manera de reflexionar sobre els seus propis orígens. Handke revela que l'origen poètic, ontològic de la seva escriptura és l'eslovè,

²⁷⁸ Lema d'un conegut eslogan publicitari amb el qual es promocionava el turisme a Eslovènia durant la dècada dels vuitanta.

però ho fa mitjançant la llengua alemanya. Potser només el postulat de Martin Heidegger sobre la llengua com a casa de l'ésser pot aclarir d'una manera satisfactòria aquest bilingüisme inusual. Les dues llengües que la seva escriptura necessita en el procés creatiu parlen i busquen la comunicació en aquell nivell on el llenguatge emprat no coneix fronteres lingüístiques i esdevé comprensible a tots els pobles.

Cal recordar dues llegendes. El misteri de la pentecosta, quan els apòstols van poder transmetre el missatge de Déu en una llengua comprensible a tots els pobles i la construcció de la torre de Babel, inacabada a causa de les llengües embullades, la torre que mai va tocar el cel. Si els constructors haguessin estat units en una sola llengua, haurien pogut revelar el misteri celestial, haurien pogut arribar fins a l'ésser que viu en aquesta casa comuna – i en tocar-lo, l'haurien mort. Però dividits en milers de llengües, estaven condemnats a perseverar en el seu intent d'aconseguir la revelació del misteri. A causa d'aquesta perseverança totes les llengües han esdevingut les cases de l'ésser. Aquest és, si més no, el convenciment de Peter Handke expressat en la novel·la *La Repetició*. Handke afirma que la torre de Babel de fet ja es va construir, es va construir al principi del temps dins d'una llengua que no existeix, de la mateixa manera que l'ésser és quelcom que no es pot esclarir, que no és pot fer palès mai. La confusió babilònica de llengües, la dispersió de la unitat va ser per això un començament del tot assenyat que va permetre la vivor de l'ésser i amb això la sagacitat de la vida, el despertar de la vida que va començar allà on al principi hi havia una unitat de l'ésser i de la llengua de totes les llengües, una convivència estàtica, aconcluida:

És que el lector es va decantar potser per l'altra llengua a costa de la seva pròpia? Va atribuir només a l'eslovè i no també al seu alemany aquell poder màgic? — No, tanmateix eren totes dues llengües alhora, les entrades a l'esquerra i les transferències a la dreta, que torçaven, amassaven, perfilaven, fundaven l'espai, el signe a través del signe. Que n'és, doncs, d'aclaridor el fet que hi hagi

²⁷⁹ SNOJ, Jože, "Peter Handke und die Slowenen" A: ZALAZNIK-MILADINOVIAE, Mira [ed.], *Begegnungen*, Ljubljana, Nova revija, 1995, pàgina 107.

*llengües diverses, que n'és de sensata la confusió babilònica, que aparentment sembla tant devastadora. Potser la torre va ser tanmateix construïda en secret i tanmateix va tocar, airoso, alguna classe de cel.*²⁸⁰

La descoberta de la possibilitat d'utilitzar per a la creació poètica dues llengües alhora significa la revelació d'un ésser esmunyedís que les paraules no poden transmetre. Aquest ésser al qual tot tendeix justifica el pensament sobre la unitat del món en sentit lingüístic. Handke, per arribar finalment al símil de la pentecosta, està commogut per la idea de l'ésser i vol parlar — com ho varen fer els apòstols— una llengua de llengües, comprensible a tots, una llengua que ja no està feta de significats de paraules, sinó una llengua que parla i proclama l'ésser que hi ha més enllà del significat.

En un estudi dedicat a Handke que tindrem ocasió de citar diverses vegades, Mattias Konzett nega que es pugui establir una clara connexió entre Heidegger i Handke. És cert que resulta difícil argumentar una influència directa, tangible i encara menys basar-se en un paral·lel que tingui en compte el conjunt de l'obra de tots dos. Però en aquest cas concret, en la solució de conflictes lingüístic, aquesta reminiscència sí que hi és present. A la novel·la *La repetició* es troben, però, també altres aspectes més polèmics del pensament de Heidegger. Recordem que la sofisticada ontologia postmetafísica de Heidegger no només no supera, sinó fins i tot accentua la preocupació metafísica de la filosofia occidental que vol demostrar com a cada poble li pertany una determinada classe d'esperit.²⁸¹ Handke evidentment no recull la idea de Heidegger sobre la preponderància filosòfica de la llengua alemanya directament, però sí que admet molt decididament la possibilitat d'arribar a conclusions sobre l'esperit d'un poble, de la seva naturalesa més profunda a través de l'anàlisi de les paraules de la llengua. Així, per Handke el mot eslovè que descriu el cúmul de les plèiades, *gostosevci* indica clarament el caràcter rural del poble, ja que la paraula eslovena descriu aquest conjunt d'estrelles com a un "sembrat espès". L'escriptor austríac tanmateix s'estranya com és possible que la llengua d'un poble que ha sofert tant i ha estat sempre condemnat a la inactivitat històrica, a l'actitud passiva, no acostuma a utilitzar la veu passiva dels seus verbs. Però aquest fil argumental, que d'entrada sembla només

²⁸⁰ HANDKE, Peter, *Die Wiederholung*, Frankfurt, Suhrkamp, 1986, pàgina 207.

²⁸¹ DERRIDA, Jacques, *Of Spirit: Heidegger and the Question*, Chicago, U of Chicago P, 1989.

anecdòtic, ratlla el límit d'una desacreditació manifesta del poble eslovè en el seu conjunt quan diu que

*aquest poble no va tenir mai cap govern i així van haver de traduir tot el que té a veure amb l'estat, amb el món públic i també conceptual des de les llengües dominants, de l'alemany i del llatí.*²⁸²

Així Handke, que escriu en llengua alemanya sobre la poèticitat de les paraules eslovenes, no ho fa com un home que existeix en el nivell nacional, sinó en tant que home que té dues existències lingüístiques. El bilingüisme de Handke és només existencial. Fidel a les circumstàncies que van determinar la seva existència, troba Filip Kobal/Peter Handke, en tant que l'escriptor alemany, la casa de l'ésser en aquella llengua en qual va ser portat al món. Però precisament per això aquesta llengua representa per a ell una circumstància que incideix al nivell estrictament individual.

Després d'haver esdevingut d'una manera tant subtil un poeta eslovè, diu en la interpretació de la novel·la Jože Snoj, Handke ha rebut simultàniament també la maledicció que acompanya tots els poetes d'aquesta llengua, la impossibilitat de transmetre el contingut de l'obra més enllà del propi àmbit lingüístic. És a dir, que les multituds de lectors de Handke al món no podran pas comprendre la novel·la. Un cas que confirma aquesta presumpció és l'abans citada obra de Mattias Konzett. Aquest professor americà dedica a Handke quaranta pàgines en les quals comenta bona part de les seves obres, però pràcticament ni esmenta la novel·la *La repetició* i encara menys pren en consideració que el fet d'haver nascut a Caríntia pogués influir a Handke. La "qüestió eslovena" és per a aquest estudiós inexistent, també quan es refereix a les actuacions polèmiques de Handke en el debat públic sobre el desmembrament de Iugoslàvia.

"La seva despietada i sensible confessió artística la pot comprendre només aquell qui està amb la mateixa intensitat i la mateixa devoció mortal obligat a sotmetre's a aquest mateix destí."²⁸³ I aquí és on Snoj s'equivoca perquè el getto dels eslovens de Caríntia no és un fenomen únic al món, ni és Handke l'únic escriptor que ha hagut d'afrontar la paradoxa d'una existència

²⁸² HANDKE, Peter, *Die Wiederholung*, Frankfurt, Suhrkamp, 1986, pàgina, 200.

²⁸³ *Ibd.*, pàgina 111.

que es nodreix de més d'una llengua. És precisament la literatura austríaca la que ens ofereix una abundant collita de percepcions agudes d'aquesta mateixa problemàtica. Hem parlat ja de Joseph Roth i de Ingeborg Bachmann, que van viure l'estranyesa envers el món amb una especial intensitat i trobaríem prou ràpidament altres lluites per definir aquesta diàspora de la identitat. El destí d'expatriats va marcar els escriptors jueus, evidentment, però més a prop nostre, en la segona meitat del segle XX, les circumstàncies polítiques també van fer mèrits per produir existències complexes, contradictòries, on la identitat no té res d'evident, de banal. Ens hem trobat ja amb molts noms, Czesław Miłosz amb la seva infància a Lituània descrita en *La vall de l'Issa*²⁸⁴ o el testimoniatge terrible i al·lucinatori de Witold Gombrowitz en el seu *Transatlàntic*²⁸⁵ oprimiran probablement encara amb més força la respiració d'un lector que ha experimentat la pèrdua d'una llar única que de tant segura semblava evident. Comparat amb aquests i altres exemples, l'intent de Peter Handke de confrontar-se amb les circumstàncies de la pròpia vida pot semblar poc important. Però no ho és, la millor prova de la intensitat d'aquesta confrontació és la comparació amb un altra obra de Handke, d'una índole aparentment molt semblant.

En 1990 Handke publica *L'assaig sobre el Juke-box*²⁸⁶, la narració que testimonia un viatge a Espanya, en recerca d'aspectes poc coneguts d'aquest país, també amb el diccionari a la falda, com a únic acompanyant en els desplaçaments amb autobús. Però aquest cop el diccionari no està identificat amb el nom del seu autor, és simplement un diccionari alemany-espanyol qualsevol i no un llibre amb una personalitat pròpia com el Pletersšek de 1895 que tragina Filip Kobal a través d'Eslovènia. Les paraules comentades tampoc no són comparables amb el *podpepelnik* de *La repetició*, que pocs parlants de l'eslovè actual comprendrien, el mot que significa una classe de pa molt concreta, feta sota les brases tal com indica ja la mateixa construcció de la paraula. Un mot que li serveix a Handke per fer tota una sèrie d'elucubracions sobre el caràcter del poble que visita, els lligams dels parlants d'aquesta llengua amb la terra, la manera de viure tant intensament connectada amb el món de les coses que els envolten, en el

²⁸⁴ MIŁOSZ, Czesław, *La vall de l'Issa* (1993), Barcelona, Edicions 62, 1998.

²⁸⁵ GOMBROWICZ, *Transatlantik* (1957), München/Wien, Carl Hanser, 1987.

²⁸⁶ HANDKE, Peter, *Versuch über die Juke-box*, Frankfurt, Suhrkamp, 1990.

seu món campestre. Res d'això neix de les comparacions entre l'espanyol i l'alemany, no trobem gairebé res més que observacions que aquesta paraula en l'espanyol és més llarga que en alemany, o que *navidad* en espanyol significa naixement, un fet que no queda reflectit en la paraula alemanya *Weihnacht*.

*L'assaig sobre el cansament*²⁸⁷, escrit immediatament abans del viatge a Sòria, conté el record d'aquells moments en els quals va arribar a comprendre el sentit d'aquesta paraula, del fet de trobar-se amb totes les forces abandonades. El benestar produït per una sensació de cansament que uneix un grup de persones després del mutu esforç, després d'una feina feta en comunitat, és contrastat amb l'apatia i la passivitat de les generacions de la postguerra a Europa. El declivi dels lligams comunals té el seu paral·lel en el declivi de la societat austríaca que l'autor descriu com "el primer poble irremeiablement degenerat de la història, el primer poble incorregible, el primer que no serà mai capaç d'expiació, el primer incapaç de reprendre el camí de tornada."²⁸⁸ L'utilitarisme i l'absència de la memòria històrica fan que la sensació reconfortant de cansament hagi quedat substituïda per una apatia latent i resignació pròxima a l'esgotament.

El cansament, però, no és només un record càlid de la infància, sinó l'origen per a una nova manera de narrar. L'autor posa un especial accent en l'escena que va contemplar des d'una cafeteria de Manhattan, just després d'arribar a Amèrica. El cansament produït pel vol transatlàntic li va permetre contemplar el món d'una manera distinta. Li va permetre contemplar el món sense cap condicionant previ, li va permetre veure les coses més enllà del punt de vista subjectiu, veure-ho d'una manera lliure, contemplativa. L'alliberament de la presó de la subjectivitat en aquesta trilogia, composta de tres experiments amb la tècnica narrativa, busca produir una visió atemporal, tenaç, on la narració i l'esdeveniment arribin a solapar-se completament.

Es tracta d'un propòsit perillós perquè la descripció que pretén aconseguir el punt d'una integració total, fàcilment resulta absent tota visió crítica. Les imatges són contemplades com a

²⁸⁷ HANDKE, Peter, *Versuch über die Müdigkeit*, Frankfurt, Suhrkamp, 1989. — Aquestes dues obres formen part d'una trilogia, junt amb *Versuch über den geglückten Tag* (1991).

²⁸⁸ HANDKE, Peter, *Versuch über die Müdigkeit*, Frankfurt, Suhrkamp, 1989, pàgina 36.

icones, la qual cosa potser sí que significa una redefinició de l'escriptura, però la complexa iconografia no pot pretendre ni l'objectivitat ni la plenitud.

"Com que no ho podem designar tot i amb això no podem pensar d'una manera absoluta, existim i hi ha existència també fora de nosaltres, va dir Ohler"²⁸⁹ en la narració *Caminar* de Thomas Bernhard. Bernhard situa el nucli d'aquesta història dins d'una botiga de roba on l'amo, el senyor Rustenschachter, s'entreté posant etiquetes als pantalons. Wittgenstein, va escriure a *Philosophische Untersuchungen* que anomenar una cosa és semblant a posar a un objecte un rètol amb el seu nom.²⁹⁰ Bernhard explora exactament aquesta no coincidència i subratlla en aquesta i altres obres seves que no és possible tancar l'escletxa entre el nom i allò que aquest representa.

Handke i Bernhard es troben sovint units en un jou, formant una parella forçosa, per haver començat a publicar si fa o no fa en el mateix període, per ser austríacs i crítics amb la seva pàtria i per haver obtingut un ressò internacional molt considerable. Al costat de l'última peça teatral de Bernhard *Plaça dels herois* (1988), *La repetició*, publicada només dos anys abans, mostra clarament les limitacions d'enfrontar-se amb els prejudicis envers les altres cultures amb els quals els austríacs varen conviure.²⁹¹ El rerafons que els dos escriptors dediquen a la filosofia del llenguatge accentua encara més aquesta diferència. En una banda tenim Handke amb la recerca de la unitat perduda, en busca d'un nou misteri de la pentecosta, i en l'altra, Thomas Bernhard amb l'actitud de recordar obstinadament una i una altra vegada les llacunes, la incapacitat de l'home per assolir la totalitat. Si a Handke el caracteritza l'anhel de la unitat perduda, la creació de Bernhard es deixa descriure amb una sola paraula: *scheitern*, fracassar, sabent que aquesta és l'única manera de preservar l'actitud crítica envers el món.²⁹²

Tota la trajectòria de Peter Handke com a escriptor, ja d'un bon principi, està marcada per una certa polèmica, per una relació tensa entre l'escriptor i la crítica. La provocació de

²⁸⁹ BERNHARD, Thomas, *Andar*, A: *Relatos*, Madrid, Alianza, 1987, pàgines 197-276.

²⁹⁰ SCHMIDT-DENGLER, Wedelin, "Von der Schwierigkeit Thomas Bernhard zu lesen" A: JURGENSEN, Manfred [ed.], *Bernhard. Annäherungen*, Bern/München, Francke, 1981.

²⁹¹ Vegeu el capítol "La plataforma postideològica" d'aquesta tesi.

²⁹² He escrit sobre aquest aspecte de l'obra de Thomas Bernhard en el comentari del relat *L'abric de feltre* (Das Wetterfleck) inclòs en el treball d'investigació *L'estirp de la solitud* (UAB, juny 2000).

Handke es movia, però, inicialment només dins de l'àmbit estrictament estètic²⁹³, mai va semblar que l'escriptor hagués tingut intencions de convertir-se en un personatge públic que utilitzaria la seva veu endurida en la creació de discursos ficticials per pronunciar-se sobre l'actualitat política. Però ho va decidir fer, arran d'esdeveniments que estan estretament lligats amb la novel·la *La repetició*, la proclamació de la República d'Eslovènia com a Estat independent el mes de juny de 1991. Les obres literàries de Handke d'aquesta època testimonien un esgotament, no un cansanci provocat per un excés de feina, d'esforç, sinó un esgotament de tota una concepció del món que ja no serveix per afrontar la realitat canviant, en aquest sentit *Assaig sobre el cansament* va ser del tot premonitori i l'excursió a la llunyana Castella en 1989 només un intent de fugida gens convincent.

De fet cal reconèixer que *L'adéu del somiador del novè país* (1991), *Un altre cop sobre el novè país* (1993) i *El viatge hivernal cap als rius de Danubi, Sava, Mòrava i Drina o la justícia per a Sèrbia* (1996)²⁹⁴ representen el motiu principal que el cas de Peter Handke figuri en aquesta introducció com l'eix al voltant del qual s'aplega tota una sèrie de preguntes. D'entrada cal subratllar que la incursió de Handke en l'esfera de l'opinió pública es va produir immediatament després d'haver-se atrevit a recular fins als orígens, d'efectuar una repetició indagadora, sincera, d'un aspecte de la seva trajectòria vital, que poc després es va convertir per alguns mesos en un tema d'actualitat mundial: la qüestió eslovena. Abans d'examinar les aparicions de Handke en l'espai no protegit per la immunitat de l'estètica, hem d'insistir sobre alguns altres aspectes de la seva novel·la per poder veure la distància que separa la confessió poètica de les declaracions davant el públic i el savi gest amb el qual tot el que hi havia de sincer i dolorós en la novel·la *La repetició* va desaparèixer de la superfície i va quedar en les

²⁹³ MICHAELIS, Rolf, "Orfeigen für das Lieblingskind" A: *Text und Kritik*, número 24, september 1978, pàgines 115-131. — Un impuls important, que va llançar Handke a la fama, va ser el crit durant la lectura de les obres de *Gruppe 47* a Amèrica amb el qual Handke va interrompre la presentació i va acusar els escriptors allà presents de *Berschreibungsimpotenz*, de la impotència en la descripció. Més sobre aquest incident A: HANDKE, Peter, *Ich bin ein Bewohner des Elfenbeinturms*, Frankfurt, Suhrkamp, 1972.

²⁹⁴ HANDKE, Peter, *Abschied des Träumers vom Neunten Land. Eine Wirklichkeit, die vergangen ist. Erinnerungen an Slowenien*, Frankfurt, Suhrkamp, 1991; *Noch einmal vom Neunten Land. Peter Handke im Gespräch mit Jož e Horvat*, Klagenfurt/Salzburg, Wieser, 1993; *Eine winterliche Reise zu den Flüssen Donau, Morawa und Drina oder Gerechtigkeit für Serbien*, Frankfurt, Suhrkamp, 1996.

capes més denses i obscures del text ficcional. Així, després d'algunes rodes de premsa, declaracions en diaris i els tres assaigs sobre l'actualitat a la Iugoslàvia en procés de desintegració, que acabem d'esmentar, la novel·la de Handke va quedar rellevada per a molts com l'obra d'un autor que "no veu la connexió de la cultura eslovena amb l'espai artístic i espiritual centreeuropeu, encara que ha entrat en totes i cadascuna de les esglésies tot baixant fins al mar i ha visitat fins a l'últim retaule barroc. Però prefereix analogies amb la desconeguda civilització maia. La història política d'Eslovènia per a ell no existeix, com tampoc existeix res que tingui a veure amb la política."²⁹⁵

Però el problema del posicionament de Peter Handke envers els grans canvis en el mapa polític d'Europa dels noranta no es troba el seu confessat desinterès per les qüestions polítiques. El problema és ben bé un altre, ja que a cap escriptor se li demana per avançat que tingui unes opinions justificades, fermes, adequades sobre els temes de la més recent actualitat, cap escriptor forja la seva reputació en el mateix camp que un polític. L'esfera estètica és considerada un espai autònom, precisament per això l'explotació d'aquest posicionament a priori neutral com a plataforma per al llançament d'opinions tenyides d'intencionalitat política resulta especialment problemàtica. La petició de principi que fa el discurs d'un escriptor quan adopta el rol d'un personatge públic no és la mateixa que la d'un autor literari, però el públic en general no és capaç d'efectuar aquesta distinció subtil. El fet que en els diaris o a la televisió parli la mateixa persona que ha escrit un llibre fa que en tots dos casos les declaracions es jutgin amb la mateixa tessitura.

Es repeteix en un context socialment més ampli la mateixa vacil·lació sobre la lectura del text que el problema que ja hem subratllat en la recepció de la novel·la *La repetició*. Si atribuïm al narrador d'aquesta obra el poder de representar la consciència d'un temps que s'emmiralla fidelment en la seva narració, si d'ell demanem que ens doni una imatge objectiva de la realitat que vol descriure, llavors podem discrepar amb raó amb el discurs que ens ha ofert. Però si en canvi considerem, i la trajectòria artística de Peter Handke ens dóna prou motius de justificació, que la novel·la *La repetició* és una polèmica oberta amb la narrativa

²⁹⁵ JANÈAR, Drago, "Potovanje v deveto deželo" (*El viatge cap al Novè País*) A: *Terra incognita*,

realista, les coses canvien. Llavors sí que podem afirmar junt amb Peter Strasser que Handke utilitza una perspectiva amb un *com si fos* davant: "Dirigir la paraula al bàndol obscur de les coses, sense esperar que des d'allí ens arribi alguna cosa com la veritat o la universalitat, vàlida més enllà d'aquesta perspectiva fantàstica de *com si fos*."²⁹⁶ Llavors sí que podem afirmar que Handke du a terme una mena de dialèctica negativa que practica l'exercici d'enfrontar-se amb la universalitat al·legant la necessitat de contextos concrets.

El narrador, doncs, no representa una consciència èpica, absoluta, sinó que reflecteix només el món d'un individu aïllat, com un reflex de l'estadi de l'era actual, determinada per l'alienació. L'escriptor és envoltat de les imatges de la seva fantasia, tot poderós en aquest regne, però sense poder en realitat, perdut per al món i estrany a si mateix. En aquest sentit la novel·la *La repetició* és un relat sobre la incapacitat. Primer sobre la incapacitat de narrar des d'un punt de vista més ampli que la consciència individual, però alhora també de la incapacitat de penetrar, reconquerir el passat, fins i tot la pròpia biografia: "Fins i tot dins del país de les narracions romandrà només un estrany," diu Handke en el llibre *Am Felsfenster morgens*²⁹⁷ publicat tot just en 1998, que conté les anotacions fetes entre 1982 i 1987, és a dir en el temps de la gestació de la novel·la que estem comentant.

"Ser sense rostre, enlloc de portar el meu nom, tenir només un número, renunciar a l'autonomia, fins i tot a la meua suposada llibertat"²⁹⁸ és el desig que formula Filip en un viatge en l'autobús durant la nit, en l'obscuritat que transforma els viatgers i converteix els vilatans coneguts en unes "ombres que irradien calor,"²⁹⁹ en uns contorns de figures humanes que són anònims i bescanviables. Aquests contorns de gent en la foscor semblen voler expressar la manera com una forma primària i eterna recobreix tota manifestació de la realitat concreta, històrica. Però els viatgers de l'autobús nocturn, són realment la imatge essencial de l'home?

No, en les ombres sense rostre, amb capacitat de moure's, d'emetre escalfor, de respirar no s'amaga pas la forma arquetípica de tota humanitat. Aquestes ombres són la mateixa classe

Celovec/ Klagenfurt, Wieser, 1989, pàgina 128.

²⁹⁶ STRASSER, Peter, *Die Freudenstoff. Zu Handke eine Philosophie*, Residenz, 1990, pàgina 120.

²⁹⁷ HANDKE, Peter, *Am Felsfenster morgens*, Salzburg/ Wien, Residenz, 1998, pàgina 334.

²⁹⁸ HANDKE, Peter, *Die Wiederholung*, Frankfurt, Suhrkamp, 1986, pàgina 118.

²⁹⁹ *Ibd.*, pàgina 82.

de fenòmens que les finestres cegues, les falses obertures que recorren les obres de Handke com un *leitmotiv*. Aquesta curiositat arquitectònica és molt comuna en els països que podríem identificar com a centreeuropeus, potser més que en els altres parts del món: la finestra completament tapiada de la qual resta potser la motllura que havia d'emmarcar l'obertura o potser va ser un pintor, avesat a enganyar la mirada, encarregat de dibuixar sobre el mur la forma d'una finestra mai realitzada. Aquests motius representen per a Handke les formes buides, les superfícies de projecció cap a les quals la fantasia pot emmenar tota la força dels seus desitjos, diu Herbert Gamper en el seu comentari d'aquesta novel·la. Gamper va passar algunes tardes en companyia de Peter Handke, per realitzar amb ell una sèrie de converses conegudes més tard sota el títol *Però jo visc només dels espais intermedis*.³⁰⁰ Les declaracions de l'escriptor recollides en aquesta extensa entrevista mostren com les finestres cegues són per a Handke no només formes buides, sinó també els vestigis, el segell d'un "imperi". Un imperi que Handke no imagina donant-li una forma política o legislativa, sinó que representa per a ell només un idea poètica. I aquesta idea poètica està relacionada amb el ja-no-esdevenir-més, amb les coses que ja no existeixen, que ja no passen, que ja no hi són. Com el buit de les finestres que tenen l'espai destinat als vidres pintats del mateix color que la resta del mur, o dit amb una altra imatge utilitzada una i una altra vegada, com la llacuna d'una presència que provoquen les antigues carrerades. Els unglots ja no trepitgen esglaons fets a la falda de la muntanya amb la intenció de facilitar el camí a les vaques, per això el camí està cobert d'herba. Aquesta és una imatge que commou l'escriptor per la possibilitat d'intuir a través seu tot un món, passat, o potser fins i tot la promesa d'un futur.

Els processos que intervenen en la formació dels conceptes i imatges sobre el món i els altres estan en aquesta novel·la estretament lligats a la formació de la consciència individual, la consciència sobre si mateix. Això queda ben visible si finalment examinem la novel·la de Handke com un relat sobre l'absència. El viatge de Filip Kobal és el camí que segueix els passos del germà gran que vint-i-cinc anys abans havia marxat de casa i s'havia endinsat en el país veí, on va desaparèixer i on el rastre de les seves petjades es va dissoldre. Per Filip aquest germà

³⁰⁰ HANDKE, Peter; GAMPER, Herbert, *Aber ich lebe nur von den Zwischenräumen*, Frankfurt,

gran, Gregor Kobal, existeix només en narracions, la seva figura està feta literalment de relats que li havien explicat sobre ell, no els uneix cap experiència comuna. El germà gran no li va deixar altra herència que dos llibres, els apunts de l'escola agrícola a Maribor i el diccionari. Fins i tot l'únic rastre material del qual disposa abans d'emprendre el camí, està fet de paraules. Així, l'objectiu final de la recerca no pot ser altre que produir una història: "La meva intenció no va ser trobar el germà, sinó narrar sobre ell"³⁰¹

El viatge de Filip resulta ser una recerca infructuosa, Filip torna a casa amb les mans buides després de les setmanes passades a Eslovènia. Res del què es prometia trobar, no li va ser possible. El seu germà s'ha dissolt en una altra cultura, ell, en canvi no havia aconseguit de viure el país. Però *La repetició* no és una guia de viatge, sinó una crítica d'Àustria. I no una crítica del passat recent, lligat al nazisme, sinó un dur enfrontament amb la identitat nacional. Kobal, el jove estiuellant que es proposa durant les vacances resseguir les petjades dels seus avantpassats a l'altra banda del massís fronterer de Karavanke, descobreix en el reflex dels estranys que el sotgen a través d'una gran finestra en una estació, la seva pròpia imatge. El mirall improvisat, la gran superfície de vidre d'un aparador qualsevol, serveix per afrontar de sobte la pròpia identitat.³⁰² Kobal no s'identifica amb el que veu, el reflex borrós dels rostres desconeguts no li descobreix pas com són els trets de la seva cara. Les ombres dels passatgers que corren a agafar el tren o l'autobús a l'estació central imprimeixen en passar el seu relleu a la superfície on ha quedat reflectida la seva pròpia cara. I Kobal es reconeix en aquest relleu invertit. Les dues cultures, dividides per la carena de Karavanke, les separa un llenç invisible en el qual s'imprimeixen els trets dels Altres.

"*La repetició* és sobretot una de les construccions més ben aconseguides d'una Àustria diferent,"³⁰³ considera Karl Wagner que veu en aquesta novel·la una alternativa, decidida a enfrontar-se al passat imperial d'Àustria, un passat que alimentava l'autoretrat del país durant el segle XX. L'escena del reconeixement de Filip davant d'un aparador, aquesta fusió de trets de la

Surkamp, 1990.

³⁰¹ HANDKE, Peter, *Die Wiederholung*, Frankfurt, Suhrkamp, 1986, pàgina 317.

³⁰² *Ibd.*, pàgina 17.

³⁰³ WAGNER, Karl, "Ins Leere gehen", A: BRANDTNER; MICHLER [eds.], *Zur Geschichte der österreichisch-slowenischen Literaturbeziehungen*, Wien, Turia+Kant, 1998, pàgina 391.

seva cara amb la fisonomia dels transeünts té el paral·lel en el capítol *La sabana de llibertat* on Filip, guiat pel record de les explicacions d'un mestre d'escola seu, desenvolupa la teoria sobre la correspondència de les formes geològiques entre la península del Yucatán i l'altiplà del Karst eslovè. Les valls i els esvorancs en una banda, corresponen a muntanyes i cims de l'altra. I així ens tornem a trobar amb el concepte de relleu en negatiu, el concepte de gravar la imatge en un suport. Què podria servir millor per despertar aquesta noció que el massís calcari de proto-Karst, on fins i tot la mateixa superfície de la terra es va transformant per l'acció erosiva de l'aigua.

Handke treballa com un escultor que ha après el seu ofici no davant d'un gran bloc de pedra que cal transformar en una figura retallant la pedra sobrant, sinó davant d'una peça d'argila tova on el model imprimirà la seva imatge: petjades dels ungles del bestiar en un antic camí, o la màscara pòstuma. Allò que s'obté mitjançant aquesta tècnica és la figura en negatiu. El buit que testimonia l'empremta d'una presència. Per això, *La repetició* no és un retrat d'Eslovènia, sinó una figura en negatiu d'Àustria. Aquest és el sentit del reconeixement de qui sóc jo de veritat que Filip Kobal fa davant d'un aparador: jo sóc tot allò que aquesta gent que passa pel carrer no és, jo sóc aquell que dins seu porta l'empremta del buit provocat per la manca del món que ells posseeixen.

"Andalusia, Eslovènia i Alaska, per exemple, li serveixen a Handke sovint només com a alternatives utòpiques d'Àustria, de la seva història problemàtica a la qual Handke, a l'últim, no pot escapar"³⁰⁴ escriu Mathias Konzett en la seva penetrant anàlisi de tres grans noms de la literatura contemporània austríaca —Bernhard, Handke i Jelinek— que han construït el seu discurs literari en una constant oposició amb la tradició a la qual pertanyen. Ja en les primeres línies de l'estudi destinat a Peter Handke, apareix la pregunta: "Què passa si la totalitat d'una cultura pateix l'amnèsia provocada per l'intent d'amagar davant de si mateix les pròpies, distorsionades, condicions de poder?" Aleshores cal escoltar l'opinió d'aquells que han estat descomptats, no consultats, reduïts a silenci. L'atmosfera sufocant, omplerta de denegació i de predisposició a l'oblit, de l'Àustria de la segona postguerra va provocar una allau de protestes

³⁰⁴ KONZETT, Mathias, *The Rhetoric of National Dissent*, London, Camden House, 2000, pàgina 85.

conscients contra la pèrdua del record històric per part d'escriptors i artistes a partir dels anys cinquanta i, entre ells, pertany un lloc destacat precisament a Peter Handke.

La literatura representa en les primeres obres de Handke una revisió crítica de la realitat que es va dipositant dins de la consciència com una ideologia cultural que ho abraça tot, que penetra arreu. És en aquestes obres on Handke compleix amb el propòsit de dibuixar el traç d'aquelles formes de tirania que es troben amagades en l'amargor de la vida quotidiana. La preocupació política de Handke, si en podem parlar ja aleshores, es troba en l'àmbit de la vida de cada dia. El seu ferm propòsit és trobar i desemmascarar l'ordre simbòlic que regeix la vida com un veritable dictador.

La protagonista de la seva novel·la *Wunschloses Unglück*, la seva mare, canta de petita amb les altres nenes del poble el terrible vers que determina qui haurà de parar: *Cansada/ Esgotada/ Malalta /Greument malalta/ Morta*. La seqüència d'una vida, reduïda a la llargada d'un paràgraf, permet percebre molt nítidament la força d'un ordre del món que Handke decididament vol combatre:

Cap possibilitat, tot previst: petites coqueteries, una rialla dissimulada, un desconcert breu, aleshores per primera vegada un rostre estrany, serè per tornar a emprendre el camí, els primers fills, quedar-se a la cuina una estoneta després de la feina feta, des d'un bon principi parlar, sense que ningú t'escolti, deixar d'escoltar cada cop més, parlar sola, molèsties a les cames, varius, l'últim balbuceig durant la son, càncer de matriu i tan sols amb la mort, s'acompleix la Providència.³⁰⁵

La novel·la *Wunschloses Unglück*, en la qual l'escriptor afronta la superació del dolor produït pel suïcidi de la mare, és un clar punt d'inflexió en la seva trajectòria literària a partir del qual guanya protagonisme el punt de vista d'aquells que van ser silenciats i exclosos del discurs socialment dominant i exactament en aquesta línia hem de situar també la novel·la *La repetició*. A partir d'aleshores ja no podem parlar de l'*enfant terrible* de la literatura en la llengua alemanya que es va guanyar la fama en la confrontació amb els escriptors de prestigi que apostaven per realisme renovat.

El projecte postideològic de Handke representa la crítica d'una ideologia que és construïda i es manté gràcies a la perduració de determinats models de comportament i de comunicació. Per això la seva literatura està allunyada de les formes de la literatura compromesa, hem vist que es nega conscientment a adoptar una visió realista per poder exercir així la crítica social. El seu posicionament sempre extremadament subjectiu permet una revisió crítica de la cultura. Investiga la manera com està construïda aquesta cultura, és a dir que tracta de fer un examen atent de com una cultura transforma les vivències en records, les esperances en promeses de futur. Aquí la noció del text ocupa el lloc central, la narració com l'única manera de retenir el record de pròpia vida, de cohesionar tot allò que s'havia experimentat, la narració com l'única manera de projectar el futur. I aquesta narrativitat de la consciència humana no funciona aleatòriament, sinó segons unes regles culturals, uns determinats patrons de comportament, patrons d'interpretació de la vida viscuda.

La història que recull la vida de la seva mare és un exponent especialment colpidor d'aquest procés. Som testimonis de la vida d'una dona que s'esfondra, literalment, a causa de no haver pogut obtenir cap justificació per existir. El valor de la vida humana en singular, quin és? Sembla que la importància d'una persona es pot valorar només amb paràmetres racionals. Aquesta instrumentalització de la raó impersonalitza la vida, empeny les persones anònimes al límit de la desaparició, d'una desaparició banal. La història sobre la mestressa de casa que a l'edat de 51 anys acaba la seva vida amb una sobredosi de somnífers conté una acusació implícita del pensament racional que domina l'era de capitalisme madur, el sentit de càlcul, el sentit de poder utilitzar i disposar sobre tots els assumptes de les persones. Es tracta d'una forma de dominació racional d'experiències humanes que preveu per endavant totes les possibilitats de canvi, que esterilitza totes les novetats, anul·la alternatives. D'aquesta manera els valors que els homes atribueixen a la seva vida esdevenen banals, es transformen en unes categories preconcebudes.

La vida humana es converteix en una tragèdia humana per la pèrdua de desig, d'esperança, una pèrdua que és sovint resultat de la impossibilitat de fer cabre les dimensions

³⁰⁵ HANDKE, Peter, *Wunschloses Unglück*, Suhrkamp, Frankfurt, 1972, pàgina 17.

d'un individu dins d'aquests esquemes tant predeterminats, tant estrets. El títol de la novel·la transforma el sintagma *wunschlos glücklich*, que s'utilitza fins i tot amb una certa dosi d'humor com a adjectiu que descriu la felicitat, el benestar més enllà de tot desig, és a dir amb tots els desigs acomplerts, realitzats. El neologisme de Handke, *Wunschloses Unglück*, ens parla en canvi d'un estat de infelicitat provocat per la pèrdua de capacitat de desitjar, de somniar.³⁰⁶ És aquí, ja en el títol, on trobem l'explicació de la mort, del desengany, que no ens parla només d'un cas aïllat. Handke acaba la novel·la amb un paràgraf que aparentment no guarda cap relació amb la història explicada, però que ara potser sí que resulta una conclusió coherent: "i de cop i volta ens adonem que no hi queda res per representar. Aleshores la representació cau com un personatge de dibuixos animats quan s'adona que està caminant per l'aire."³⁰⁷

La novel·la, l'ofrena *in memoriam*, és una narració que arriba amb retard i que conta sobre una vida individual que no va ser emmarcada dins d'una història coherent. El punt de mira és realment una visió subjectiva, no una anàlisi objectiva de la societat, però Handke insisteix sobre la importància i l'objectivitat d'aquesta perspectiva limitada.

Els esquemes rígids que han de guiar el comportament social són l'objectiu de la crítica de Peter Handke. Haver adoptat aquest objectiu significa una ruptura amb totes les versions de la representació cultural o social improblemàtiques, no-meditades. L'aposta per una interioritat ressorgida, amb la qual molts crítics literaris desqualificaven l'obra de Handke en conjunt i negaven a la seva prosa, els seus experiments teatrals, tot valor literari o polític, és en realitat capaç d'una reflexió aprofundida de l'entorn i molt pròxima a la crítica de la societat consumista de Theodor Adorno i Max Horkheimer.³⁰⁸

³⁰⁶ Tot i que es tracta d'un neologisme, és clar que el sintagma té ben poc a veure amb la traducció espanyola de *Desgracia impenable* (Alianza tres, 1989) o *Desgracia indeseada* (Barral, 1975). Els traductors no es basen en l'ús de la paraula *wunschlos* que figura exclusivament dins del sintagma *wunschlos glücklich*, sinó en la construcció d'aquest mot i interpreten el sufix -los per analogia amb altres paraules alemanyes on sí indica igual que el prefix in- la negació del mot amb el qual forma el derivat. De totes maneres la traducció d'aquest títol és veritablement difícil, per això he optat per deixar-lo en la seva forma original.

³⁰⁷ HANDKE, Peter, *Wunschloses Unglück*, Frankfurt, Suhrkamp, 1972, pàgina 83.

³⁰⁸ ADORNO, Theodor; HORKEIMER, Max, *Dialektik der Aufklärung. Philosophische Fragmente*, Frankfurt, Fischer, 1995.

Una crítica que en el cas de les obres literàries de Handke representa un atac desprietat als fonaments de la identitat individual i a través d'això contribueix a un escorcoll crític i conceptual de l'esfera pública en el sentit proposat per l'escola de Frankfurt. L'efectivitat de la cultura de masses es troba en la formació d'estructures que empresonen la consciència i inhibeixen la capacitat de la ment d'actuar independentment. L'autor accentua aquest fet i obre la novel·la amb una notícia sobre la mort, tal com va ser publicada en el diari local. Les quatre línies d'aquesta notícia són un testimoni completament despersonalitzat, la vida humana reduïda a un estereotip que no permet reconèixer cap circumstància individual. Però Handke va encara més lluny i reconeix que es veu incapaç de contar la vida de la mare a partir de fets objectius, ja que per fer-ho només té a disposició només fórmules, paraules que ja han previst tots els possibles esdeveniments. Així decideix: " en lloc de partir des de fets objectius vaig partir des de les formulacions que ja estan disponibles en el fons lingüístic compartit per la societat, i anava escollint esdeveniments de la vida de la mare que s'avenien amb aquestes fórmules."³⁰⁹

La seva mare es converteix no en un personatge amb trets individuals i únics, sinó en un determinat tipus de persona. En una descripció tipificada no cal pensar en la història personal, aquest recurs de contemplar el propi destí només en termes generals allibera l'individu de tota responsabilitat. La novel·la de Handke no és només una crítica de la societat que ha imposat a la dona un comportament que restringeix les seves iniciatives, no és només un tractat sobre la lluita entre la convenció i la innovació en la tradició cultural. En un primer pla queda molt clar que el medi on viu està tan immers en la tradició patriarcal que no admet cap canvi, cap proposta. D'això en resulta un esquema excessivament rígid, tant que ella no es pot sentir part d'aquesta tradició. La mare de Handke se sent desarrelada dins de la pròpia cultura perquè aquesta ja no li ofereix cap possibilitat de definir el seu rol dins del marc de la tradició on pertany. Però el desassossec individual té una altra dimensió on Handke desplega la seva crítica més severa. "Sortir, ballar, divertir-se, estar de bon humor"³¹⁰ és la consigna que fa moure el comportament social des dels primers anys de la joventut. "Sempre reia i semblava que no podia

³⁰⁹ HANDKE, Peter, *Wunschloses Unglück*, Frankfurt, Suhrkamp, 1972, pàgina 45.

³¹⁰ *Ibd.*, pàgina 21.

fer res per evitar-ho"³¹¹ indica una necessitat extrema de conformisme. L'adhesió a la comunitat és una màscara que oculta la por a la intimitat, el desig de ser absorbit i esdevenir un ésser anònim.

Molt al principi de la seva trajectòria literària, en l'assaig *Sóc l'habitant de la torre d'ivori*,³¹² Handke insisteix sobre la mediació que és present sempre quan es vol transmetre la realitat en la literatura i per això tota "literatura és irreal, no realista, fins i tot l'anomenada literatura compromesa."³¹³ Admetre que la mediació és una condició que ningú pot esquivar, condueix a una altra conclusió important: la realitat és per si sola una construcció, una construcció que descansa sobre el llenguatge, que està feta de llengua. Tractar críticament la realitat vol dir per això no només revisar els esdeveniments, el comportament, sinó també l'ús que es fa de la llengua. Narrar sobre la societat no pot ser concebut com a una simple descripció de la realitat, ja que aquesta mai s'aconsegueix sense mediació. "Oblidem que el món no només consisteix en objectes, sinó també de la llengua per a aquests objectes."³¹⁴

El punt de vista estrictament individual de Handke, d'entrada tan sovint rebutjat amb l'etiqueta de la *nova subjectivitat*, és una estratègia de ruptura amb el discurs socialment previsible, amb la perspectiva ideològicament predeterminada de veure el món. La ruptura que pretén la visió subjectiva té dues vessants. Primer examinar els sediments de patrons de comportament imposats que tot individu guarda dins seu, examinar-los i fer-los visibles no a través d'un comentari analític, sinó en la manera com els protagonistes literaris processen les seves vivències.

En aquest sentit Filip Kobal a *La Repetició* mostra no només la incapacitat d'un home aïllat per conciliar -se amb els seus orígens, per establir comunicació amb una altra cultura, sinó que aquesta incapacitat de reconciliació és simptomàtica per al conjunt de la societat que ha produït un home com Filip Kobal. Dins d'aquest heroi literari són clarament visibles els sediments d'una política repressiva, els dubtes identitaris no són el resultat de la seva personalitat, sinó la resposta a una pressió exterior que nega la possibilitat d'una identitat

³¹¹ Ibid., pàgina 19.

³¹² HANDKE, Peter, *Ich bin ein Bewohner des Elfenbeinturms*, Frankfurt, Suhrkamp, 1972

³¹³ Ibid., pàgines 19-34.

complexa com la seva. Filip és un individu, pot revoltar-se contra aquesta mena de manaments, i per això emprèn el viatge. És un impuls de la SEVA voluntat, però el resultat d'aquesta iniciativa particular tanmateix confirma l'èxit de les narratives dominants. Filip torna a casa amb les mans buides, no ha estat capaç de recollir res que fes diferent la seva quotidianitat, no ha estat capaç de canviar la percepció de si mateix que fa que se senti un estranger arreu. Filip és el producte d'una època, una època en la qual el model de la identitat híbrida no era disponible. Per altra banda, però, la ment d'aquest narrador, com les consciències d'altres protagonistes de Handke, mostra també tot el potencial individual per produir alternatives d'alliberament respecte dels patrons de pensament dominants. En el cas de Filip, l'alternativa que elabora com a individu en front de la societat és malauradament massa visionària, de fet no és pas cap alternativa.

Amb la lectura d'un diccionari arcaic, Filip Kobal construeix literalment, paraula per paraula, no només una llengua, sinó també un poble. Amb l'ajut d'aquestes paraules esdevé llegible un món que la història no ha conservat com part del seu llegat. "Amb l'ajut de paraules va poder percebre un poble determinat, fora de temps, fora de la història."³¹⁵ Filip Kobal, un noi de Caríntia, descobreix la llengua eslovena per primera vegada en les planes d'un manual lexicogràfic. La llengua, continguda en un llibre de paraules sistematitzades, de cop i volta no té cap característica de la parla repulsiva, plena de paraules alemanyes com la que va conèixer durant la seva infància a Àustria. Peter Handke reconeix així l'estreïta amb la qual el seu heroi contempla l'altra llengua, la llengua de la minoria. Handke mostra una repulsió manifesta que Filip Kobal comparteix amb la majoria dels habitants de la regió, amb els alemanoparlants. La gran honestat de Handke en aquest llibre és troba en el fet que no intenta salvar el conflicte lingüístic entre les dues comunitats presentant un heroi literari capaç de superar el sentiment de rebuig que li va ser inculcat. Filip no és un heroi políticament correcte d'acord amb els manaments de l'era postcolonial,³¹⁶ Filip no és capaç de desenvolupar una identitat lingüística híbrida, els seu bilingüisme és inexistent. Tot i l'estudi del diccionari, els llargs viatges, Filip

³¹⁴ Ibd, pàgina 30.

³¹⁵ HANDKE, Peter, *Die Wiederholung*, Frankfurt, Suhrkamp, 1986, pàgina 201.

³¹⁶ Compareu amb BHABHA, Homi K., *The Location of Culture*, London, Routledge, 1994.

Kobal restarà de per vida en possessió d'una sola llengua, de l'alemany. Descobrirà, efectivament, la possibilitat de superació del conflicte, de tots els conflictes lingüístics i culturals, però aquesta possibilitat la situarà en una regió més enllà de la parla i l'acció que requereix la vida quotidiana. El diccionari és "un pla dels espais de la terra,"³¹⁷ un pla limitat al món de paraules, al món de paraules que ni tan sols pertanyen a la llengua quotidiana, sinó a la llengua del novè país, un imperi que té com a escut seu — una finestra cega.

Per això mateix, l'empremta de l'opressió a la qual va ser exposat el noi de Caríntia, resta visible. Al final de la novel·la no hi ha cap reconciliació amb els orígens familiars, sinó que la desitjada tornada a casa acaba amb el comentari: "I encara ara no tinc sobre tot el que va seguir cap altra imatge que les meves mans buides que s'obren per rebre les mirades dels pares, acolorada, enorme, per la resta de la vida."³¹⁸

El cognom de Filip —Handke ho explica detalladament en les primeres pàgines de la novel·la— té un significat en eslovè, encara que la paraula "kobal" avui és considerada arcaica i pràcticament en desús; molts parlants de l'eslovè efectivament necessitarien l'explicació addicional destinada als lectors alemanys per saber què vol dir el cognom del protagonista principal. "Kobal" significa seure a cavall cama ací, cama allà. Aquesta posició de trobar-se *a cavall* d'alguna cosa, d'abraçar una i altra banda és evidentment una metàfora per a la plataforma postideològica tal com l'entén Handke. La decepció pel fet que Filip Kobal no va saber trobar altra cosa que mites, narracions, faules hauria de ser sentida pels lectors encara amb més força. Filip Kobal és com un d'aquells viatgers de Kafka, un dels seus *Forschungsreisende*, que venen de la llunyania, a la colònia penitenciària o al castell per mesurar les terres i es troben en mig d'una societat estranya, perplexos i incapaços de penetrar més enllà de la superfície. Al final, la novel·la de Handke resulta ser un relat molt valuós sobre la impossibilitat de la comprensió i sobre la profunda predeterminació de la nostra visió dels Altres.

El problema és només que la major part dels lectors va entendre i entén aquest relat com un fidel reflex de la vida tal com és i pot identificar la seva visió de cultures desconegudes amb la imatge truncada de Filip Kobal. Aquest és el primer apunt seriós en la refutació del

³¹⁷ HANDKE, Peter, *Die Wiederholung*, Frankfurt, Suhrkamp, 1986, pàgina 210.

posicionament literari de Peter Handke. Les seves primeres obres, que culminen en la novel·la *Wunschloses Unglück*, mostren una capacitat de crítica social innovadora i molt punyent utilitzant la perspectiva d'aquells que la història no ha tingut en compte. Ja en la novel·la *La repetició* el contrast entre el món dels que no tenen veu, soterrat a sota de la realitat aparent, es solidifica en una oposició binària. A partir d'aquesta obra Handke sembla considerar que la veritat només pot ser trobada en la banda dels qui no compten. No és només el viatge a les profunditats de Castella en busca de l'autenticitat, o el contrast entre el cansament d'abans i el d'ara, sinó també més de mil pàgines de la novel·la *Aquí en la cala de ningú*³¹⁹ que no s'han desenvolupat a l'escenari d'una metròpoli, sinó en els suburbis de París i finalment *Un trosset de film sobre la guerra*,³²⁰ la seva recent peça teatral, que proposa reconsiderar la posició i les raons d'aquells que tota la opinió pública del món rebutja, el punt de vista dels serbis durant els bombardeigs de l'OTAN.

Mattias Konzett escriu a propòsit que "La positura postideològica no immunitza pas l'escriptor davant les opinions polítiques equivocades."³²¹ L'actitud de Handke envers la política dóna bons resultats mentre es manté en els límits del text literari, mentre opera amb la refiguració simbòlica de la cultura, però fracassa en el terreny pragmàtic:

El cas de Handke no és tant singular com podria semblar i reflecteix la problemàtica que sorgeix quan es vol ocupar el lloc més enllà de la ideologia. El seu exemple il·lustra com de ràpid es pot col·lapsar la plataforma postideològica si no pot mantenir l'engany d'una positura neutral de valoració que ella mateixa s'atribueix.³²²

Konzett esmenta també Christa Wolf, Botho Strauß o Martin Walser com escriptors que en el seu temps van destacar en defensa de liberalisme, però no van ser capaços d'adaptar-se a les recents reconfiguracions de la cultura europea. Pel que fa a Handke és important precisar que

³¹⁸ *Ibd.*, pàgina 331.

³¹⁹ HANDKE, Peter, *Hier in der Niemandsbucht*, Frankfurt, Suhrkamp, 1994

³²⁰ HANDKE, Peter, *Die Fahrt im Einbaum oder das Stück zum Film von Krieg*, Frankfurt, Suhrkamp, 1999.

³²¹ KONZETT, Mathias, *The Rhetoric of National Dissent*, London, Camden House, 2000, pàgina 59.

no es tracta tant de l'actitud que traspuja de les seves obres literàries, sinó de manifestacions molt més contundents. Recordem que l'escriptor va emprendre durant els atacs de l'OTAN un viatge a Belgrad per donar suport al govern de Milošević, que va renunciar formalment a la fe catòlica a causa del silenci de les autoritats eclesiàstiques en aquest afer internacional, o que va retornar el premi Georg Büchner, rebut en 1973, per acceptar en contra una condecoració de l'Estat de Iugoslàvia.

De totes maneres es pot argumentar que Handke obrava amb la motivació d'oferir una ferma oposició al pensament dels estrategs geopolítics. Per fer-ho ens hem de preguntar què significa la paraula "poble" per a aquest escriptor. És ben cert que el concepte d'una terra com el que confessa Handke és inutilitzable per qualsevol conquesta planificada sobre un mapa. Els conceptes essencials de la geopolítica, com l'espai vital, la superioritat d'una raça o l'expansió natural d'un poble són fantasmes del passat, però bé podrien decidir de tornar un dia. Per fer impossible el retorn d'aquests camins de pensament, Handke llança obertament la seva admiració per la geografia, per les formes geològiques en *La repetició*. Aquesta geografia, però, és la geografia d'un país inexistent i els atributs que la defineixen són l'amplitud i el buit. El novè país no és el reflex d'un paisatge real. De mateixa manera que l'eslovè contingut en un diccionari de 1895 o les ombres dels passatgers dins de l'autobús nocturn, el novè país és una superfície de projecció, no una imatge del mirall. La nissaga familiar descrita en aquesta novel·la és un altre contrapunt evident amb la narrativa realista. No estem davant d'una família tipus, no seguim la puixança i posterior degradació d'un cercle familiar en el qual es basa la narrativa de l'era burgesa. Els protagonistes de la saga de Handke són d'un llinatge socialment degradat i, per si fos poc, els llaços familiars els uneixen amb avantpassats d'una minoria ètnica a punt de desaparèixer. Els herois de Handke volen ser portadors d'una classe especial d'innocència, basada en "la seva renúncia a participar en les formes d'organització a través de les quals s'estructura la violència de l'estat."³²³ El poble per a Peter Handke no només és un concepte no relacionat amb les reivindicacions territorials, desigs d'organització política, necessitat de confirmar-se com una nació formant un estat. Per a Peter Handke, el poble és un

³²² Ibid., pàgina 58.

concepte diametralment oposat a aquestes tendències. La paraula *poble* per a ell correspon a un concepte més antic, pre-burgès, el concepte del poble com a plebs que no participa per res en les tasques dels governants i amb això conserva intacta una innocència primordial. La dimensió social del terme poble seria el primer apunt dins de la concepció que té Peter Handke d'aquesta paraula. Aquesta dimensió està relacionada amb la incomoditat de l'escriptor de pertànyer a un "poble de culpables" i busca si més no una identificació imaginària amb els pobles històricament sotmesos a la dominació externa, per trobar així una sortida de la història compresa com a relat sobre el poder i la coerció. Els alemanys i els austríacs tenen una responsabilitat històrica que, recorda Handke amb insistència, va ser tapada, foragitada, de manera que a sota de l'adaptació superficial a la societat consumista occidental queda amagada una barreja explosiva de violència i d'odi.³²⁴

D'aquesta manera arribem a fer l'apunt següent, el poble representa per a Handke també una comunitat ideal: "El narrador que ha perdut la seva pàtria és conscient de la impossibilitat de posseir una *pàtria*, d'efectuar un *retorn a casa* i de pertànyer a un poble que no existeix fora de la seva imaginació."³²⁵ Dins de les obres literàries es dibuixen contorns de pobles projectats a la superfície del mirall, pobles fets de paraules, pobles imaginaris. Els "eslovens" a *La repetició* són una aproximació, però els "jueus" a *Conte infantil*³²⁶ són la veritable encarnació d'aquesta concepció: l'únic poble veritable que existiria també sense profetes, sense reis, sense prínceps, sense víctimes, sense ídols, fins i tot sense noms.³²⁷ Poble, víctima, tradició resumeixen el llegat de judaisme i confereixen als jueus la dimensió d'una comunitat que no coneix alienació, que viu fora de la història dels governants, dels estats i es realitza en l'àmbit espiritual, a través de la paraula i de l'escriptura. Altres comunitats que Handke eleva a aquesta categoria de poble primordial són els amerindis, la civilització dels maia que ens va deixar en les descripcions del

³²³ Ibid, pàgina 394.

³²⁴ Sobretot en les obres: HANDKE, Peter, *Kindergeschichte* (1984), *Langsame Heimkehr* (1984), *Versuch über die Müdigkeit* (1992).

³²⁵ WALLAS, Armin A., "Spiegelvölker" A: *Acta Neophilologica*, Ljubljana, Filozofska fakulteta, número XXVI, 1993, pàgina 65.

³²⁶ HANDKE, Peter, *Kindergeschichte*, Frankfurt, Suhrkamp, 1984.

³²⁷ Ibid., pàgina 59.

capítol "La sabana de la llibertat," a *La repetició*, i els indis nord-americans a *Pausat retorn a casa*.³²⁸

La crítica de la fundació de l'Estat d'Eslovènia es basa en la desconfiança profunda de Handke envers l'estat com un organisme que ha institucionalitzat l'ús de la força. Com un poble que no busca la seva realització en les "coses grans", com l'estat i la guerra, sinó en les "petites", els eslovens li semblen una comunitat utòpica que es pot descriure degudament només amb els atributs d'un present mític, rural. El procés en el qual Eslovènia va esdevenir un Estat va ser per Handke una pèrdua de la seva pàtria imaginària, que per a ell representava la unió dels conceptes del "poble" i de la "terra".³²⁹

El retret que va fer Peter Handke als eslovens en el seu assaig *L'adéu del somiador del novè país* en declarar l'Estat independent s'ha mostrat per ara poc prescient. L'escriptor pronosticava que la llengua pura d'una comunitat fora de la història haurà de disposar de termes que serveixin per donar ordres militars i d'aquí hi ha només un pas de fer la guerra en nom del poble. Ser una nació és ingressar en el club dels culpables, en cert sentit la seva argumentació es pot comprendre, encara que condueix a una conclusió final que preveu la conveniència de la preservació d'una estructura social gairebé feudal, on només els qui tenen poder han d'assumir responsabilitat i la culpa, i als sotmesos els és reservada la innocència. Aquesta presumpta innocència dels sense drets ha emparat més d'un revolucionari per fer vessar la sang en nom del poble, tant si la revolució defensava els interessos d'una comunitat ètnica, com de les classes baixes d'una societat; els dos conceptes bàsics que en moltes llengües corresponen a la paraula poble.

La postura de Handke resulta qüestionable des del punt de vista del seu suport incondicional als qui neden contra corrent. No només qüestionem la seva defensa de deixar pobles sencers reduïts a la bellesa folklòrica, sinó que qüestionem també en veu alta que un grup sotmès a qualsevol classe de dominació o descrèdit general posseeixi a causa de la repressió o descrèdit que pateix una classe especial d'innocència on no cal sospesar els principis morals que

³²⁸ HANDKE, Peter, *Langsame Heimkehr*, Frankfurt, Suhrkamp, 1984.

³²⁹ WALLAS, Arnim A., "Spiegelvölker" A: *Acta neophilologica*, número XXVI, 1993, pàgina 72-73.

guien la seva lluita d'alliberament. Si tothom els declara culpables, han de ser innocents, és la màxima que Handke defensa en *Un viatge d'hivern*,³³⁰ realitzat pels territoris centrals de la desapareguda Federació Iugoslava just després dels acords de pau de Dayton, un assaig on l'escriptor arriba a qüestionar l'autoria dels dos atacs aeris al mercat de Sarajevo o posar en dubte la intensitat i els danys provocats pels bombardeigs de Dubrovnik. Al·lega que la culpabilitat fou imputada als serbis com a resultat de la manipulació de l'opinió pública internacional:

Hem arribat fins al punt on em puc preguntar, i no només a mi mateix: Tot això, com ho connectem amb aquells somnis violents sobre la gran Sèrbia? És que es pot negar que els governants a Sèrbia, si és que han somniat mai sobre això, no ho tenien tot ja servit sobre un plat i podrien realitzar aquests somnis amb el mínim esforç?³³¹

Sembla ben difícil d'entendre que en un Estat multinacional es desperti precisament entre la nació més poderosa un sentiment que justifica la defensa violent dels seus drets. Pocs teòrics han sabut descobrir la lògica implacable que va guiar aquest procés en aquest país concret, entre ells Audrey Helfant Budding, un dels estrets col·laboradors de Roman Szporluk³³² a la Universitat de Harvard, on el professor d'origen ucraïnès per la seva banda va aconseguir impulsar entre els cercles acadèmics un enfocament diferent de la història de la Unió Soviètica i va crear un gran nombre de deixebles com testimonia el volum d'assaigs d'on prové també l'esmentada contribució a la història de Iugoslàvia.

En l'article destinat a analitzar el *Memoràndum* de l'Acadèmia Sèrbia, Budding conclou que tant en el cas de Sèrbia com de Rússia ens trobem davant d'una "resposta conscient a la crisi del sistema comunista i no simplement davant un ressorgiment oportunístic d'una

³³⁰ HANDKE, Peter, *Eine winterliche Reise*, Frankfurt, Suhrkamp, 1996.

³³¹ *Ibd.*, pàgines 47-48.

³³² SZPORLUK, Roman, *Communism and Nationalism: Karl Marx Versus Friedrich List*, New York, Oxford UP, 1988. — SZPORLUK, Roman, *Russia, Ukraine, and the Breakup of the Soviet Union*, Stanford, Hoover Institution Press, 2000.

ideologia que aquest sistema havia suprimit."³³³ El sentiment nacionalista es va despertar entre el grup més nombrós dins de l'Estat on aquest tenia una clara supremacia, un fet que suposa el fi de la defensa del federalisme. La dispersió dels serbis en diverses unitats federals de Iugoslàvia (un 25% vivia fora de Sèrbia) va ser la raó principal perquè aquesta nació defensés tant la unitat monàrquica de la primera Iugoslàvia com el federalisme de la segona. De fet, les ideologies en defensa de la nació-estat, van ser sempre presents entre els serbis, croats i eslovens, i eren difícilment compatibles amb l'opció d'un Estat multinacional, però la importància d'aquestes conviccions era relativa fins que es el sistema no es va esfondrar.

En l'època de crisi provocada pel final del comunisme els serbis no tenien res servit sobre un plat, com diu Handke, i per assegurar-se de no perdre els privilegis, els seus líders van proposar obertament un retorn cap a una organització interna de l'Estat iugoslau com el de la primera postguerra. Mihajlo Markoviæ, l'home clau de les qüestions econòmiques a Sèrbia dels anys vuitanta i noranta, sostenia que Iugoslàvia anava pel bon camí entre 1948 i 1960, però després es va desviar i que la Constitució de l'any 1974 va ser un "manual d'ineficàcia", culpable de la subordinació econòmica del poble serbi, quan en realitat la Constitució de l'any 1974 va preveure quatre grans canvis per assegurar els principis d'una societat moderna: la sobirania popular, el dret a l'autodeterminació de les nacions, el respecte dels drets humans i la racionalitat.

Els avions que van llançar bombes sobre el mercat de Makele van ser tripulats des de Belgrad, per molt que Peter Handke ho posi en dubte, no només perquè els serbis eren els únics que disposaven d'aquests aparells, sinó també perquè tenien motius per fer-los servir.

La concepció de la història que manté Handke al llarg de les seves obres ens pot aclarir la suspicàcia que l'escriptor per regla general mostra davant les veritats, segons ell massa evidents. En general podem dir que Handke es guia per la mateixa iniciativa que Walter Benjamin³³⁴ d'intentar trobar alguna alternativa a la història que reté només els fets, les circumstàncies dels guanyadors. A *Pausat retorn a casa* Handke escriu que en la nit d'aquest

³³³ BUDDING, Audrey Helfant, "Systemic Crisis and National Mobilisation: The Case of the Memorandum of the Serbian Academy" A: GITELMAN, Zvi et al. [eds.], *Cultures and Nations of Central and Eastern Europe*, Cambridge (Massachusetts), Harvard UP, 2000, pàgina 49.

segle està forçat a desxifrar el seu rostre a través dels trets dels dèspotes i dominadors del món. La història no li ofereix ningú que no fos tacat de crims per poder-s'hi identificar. És per això que Handke precisa els seus pobles en el mirall, les figures en negatiu de la història. Aquesta és la interpretació de Handke de la consigna sobre el "salt del tigre en el passat" proposada per Walter Benjamin en la seva última, fragmentària obra *Sobre el concepte de la història*³³⁵. Però la creació d'un univers ideal de Handke divergeix considerablement de la comprensió de les tesis de Benjamin que hem proposat en un dels capítols inicials. Tot i la seva oposició al temps lineal de la història, Handke defuig del compromís que les tesis de Benjamin semblen exigir molt clarament: acceptar plenament la responsabilitat individual. Quina és la visió d'un món millor que descriu el gran pensador en la seva última obra? A part de la crítica de la història amb majúscula Walter Benjamin vol remarcar una altra cosa, molt especialment: la necessitat d'acabar amb el pensament dogmàtic, la necessitat de rebutjar tota acció que es justifica només amb l'estendard d'una idea bella, d'una idea elevada i noble, però que no presta atenció a les injustícies, les víctimes, els sacrificis que seran necessaris per aconseguir adequar el món a aquest objectiu tan sublim. Peter Handke no va ser capaç d'adequar les seves actuacions a aquesta profunda, serena reflexió de Walter Benjamin.

Handke sí que repeteix la idea de la violència de la història i reclama escoltar els oblidats, però no és capaç de veure que ell també està creant història, que les seves declaracions, els seus posicionaments també compten. La seva perspectiva personal, subjectiva, que reclama el reconeixement d'una suposada objectivitat a causa de no voler-se involucrar, resulta al final una volguda falsificació de la realitat per ajustar-la al seu concepte del món. Les finestres cegues així no són superfícies per projectar-hi un món possible, no tenen res a veure amb la poesia, amb el vol lliure de la ment. Les finestres cegues són aleshores finestres tapiades expressament. La pintura opaca als vidres no seria suficient. Cal elevar tot un mur per protegir-se del món, per evitar que la realitat pogués transformar o desmentir les idees preconcebudes. El més enllà de la ideologia de Peter Handke és al final un posicionament que milita per preservar

³³⁴ Vegeu comentari al capítol "Un preàmbul necessari" d'aquesta tesi.

³³⁵ BENJAMIN, Walter, "Über den Begriff der Geschichte" A: *Gesammelte Schriften*, Band I-2, Frankfurt, Suhrkamp, 1980, pàgines 691-704.

immutable l'estat de les coses, tot i que sabem de sobres com n'és, d'injust — també gràcies a les seves obres literàries. En la entrevista amb Peter Gamper diu textualment:

És a dir que tanta gent, tanta que és del tot excessiu, que em volen descriure, ho fan amb l'ajut de la història i fan així la inconveniència del procediment el doble de gran. Jo em considero no-descriptible, i de cap manera voldria sentir-me descriptible. Ben mirat sóc realment ahistòric, fins i tot antihistòric, ja que considero que em puc reconèixer millor en la descripció d'un núvol que en la descripció de mi mateix.³³⁶

Allò que proposa Handke és considerar els dominadors com a malèvols i els dominats com a inherentment bons i per conservar aquesta bondat primordial han de quedar eternament sotmesos i exclosos de la història. És una lectura tan rígida que converteix les tesis de Benjamin en una absurda oposició binària, en l'obligatorietat de triar, en *either/or*. Els fragments de Benjamin, però no apunten cap a una conservació de *status quo*, com tampoc són una incitació a les revoltes revolucionàries en les quals allò que abans era a sota ha d'arribar a dalt: és una concepció de la història molt més complexa d'aquestes idees que es mouen exclusivament entre dues alternatives, el concepte de temps messiànic és precisament l'intent de superar aquesta eterna oposició.

L'exemple de les obres literàries i de les actuacions en l'esfera pública de Peter Handke obre algunes línies d'investigació interessants que intentarem desenvolupar a partir d'ara. El seu concepte de poble com una comunitat humana que viu fora de la història, com els indis, els eslovens i els jueus, gairebé exigeix una presa de posició, no només davant de les seves idees, sinó davant del context que envolta tota aquesta problemàtica. La pregunta és ben senzilla: què és un poble? Però per aproximar-nos a aquesta qüestió caldrà deixar de banda la llicència poètica d'autors literaris que es poden permetre les belles tesis sobre la preservació necessària dels pobles sense estat per evitar així la violència implícita que acompanya tota gestió d'un

³³⁶ HANDKE, Peter; GAMPER, Herbert, *Aber ich lebe nur von den Zwischenräumen*, Frankfurt, Surkamp, 1990, pàgina 132.

aparell governamental i resumir algunes de les teories més rellevants, desenvolupades en un context molt més pragmàtic.

Com a contrapunt d'aquesta exposició teòrica oferirem també un exemple concret, la formació de la consciència nacional eslovena. Aquest exemple il·lustra i convida a la reflexió sobre les nacions a dins i a fora de la història, sobre l'amor a la pàtria i les agitacions nacionalistes i mostra que el preàmbul sobre el punt de fulcre resulta necessari també en aquesta qüestió. I finalment, aquesta presentació de la història d'un territori que es considera país, d'un poble que esmerça energies per merèixer aquesta consideració, és un contrapunt volgut, buscat, explícit a la visió de Peter Handke, a la seva consideració que a "aquest poble li falta la consciència nacional perquè, a diferència dels serbis o dels croats, mai va haver de defensar el seu país en una guerra."³³⁷

L'altra sèrie de preguntes que s'obre a partir del cas de la novel·la *La repetició* és la rellevància d'unes opinions que queden protegides per la barrera de l'autonomia de l'obra d'art, vinculades només a un món possible, no a la realitat. Quan l'assaig *Justícia per a Sèrbia* i les reaccions a aquest escrit inunden la premsa europea, les opinions de Handke són preses en consideració només perquè es tracta d'un personatge públic, d'un home que ha avalat el seu pes en la societat amb una sèrie de obres literàries. L'opinió d'un autor literari de prestigi mai serà tractada ni rebuda com l'opinió d'un ciutadà anònim, per això la pregunta de fins on arriba l'autonomia de l'art, ha de ser formulada en un to de veu seriós. Peter Staussner, en un llibre que ofereix les reflexions filosòfiques que li han suscitat les obres de Peter Handke pregunta si la nostra era encara permet una cosa que podríem descriure com "innocència de l'individu artísticament productiva", és a dir un espai on la veritat i la universalitat de les qüestions tractades depenen exclusivament de les paraules que l'han creat, de la fantasia en la qual va néixer i viu. Aquesta perspectiva desvinculada de la responsabilitat envers el món és necessària per a l'art, fins aquí els elogis que Staussner destina a Handke són incontestables. Per això l'oposició ferma a l'actitud de Handke no ve donada des d'una exigència que la literatura ha de reflectir un món políticament correcte, sinó a causa d'haver utilitzat aquest espai autònom, l'estat

³³⁷ HANDKE, Peter, *Die Lehre der Sainte-Victoire*, Frankfurt, Suhrkamp, 1984, pàgina 72.

de la seva autonomia, per a manipulacions dissimulades. Per comprendre bé aquesta situació cal subratllar que l'autonomia de l'art que aclamem aquí no és una circumstància evident, atemporal, eterna, sinó una construcció. L'interès per comprendre el procés de la institucionalització de l'art ve justificat per la necessitat d'entendre alguns dels canvis profunds en l'escenari literari internacional que es poden observar a ull nu. A propòsit d'això, en referir-se a una altra particularitat de la carrera literària de Peter Handke que encara no hem comentat, diu Matthias Konzett:

L'estètica literària de Handke és molt desenvolupada, més pròxima al cosmopolitisme de Benjamin que a l'estètica onto-nacionalista de Heidegger³³⁸, però la recepció de la seva literatura es va produir en bona part a dins de l'atmosfera protectora de la literatura nacional, on figurava entre els seus exponents més canonitzats. Aquesta recepció el va conduir a una fama precoç i va emplaçar Handke com una estrella a l'escena literària a Alemanya. Recentment, però, el mercat literari ha perdut les seves fronteres elitistes i que van servir per delimitar-lo de la literatura d'entreteniment i es va convertir en un camp més ample de veus més diversificades. La posició estel·lar de Handke es va anar desgastant a poc a poc amb els anys, la qual cosa el fa forçar a situar-se en un paisatge cultural menys estratificat i més diversificat a la construcció del qual ell va contribuir activament.³³⁹

Aquest és l'últim apunt sobre Peter Handke, que a continuació voldrem desenvolupar dins d'un marc més general. La indagació sobre la situació de la literatura nacional en una era que ara tothom anomena l'era de la comunicació representarà el contingut de l'última pregunta d'aquesta tesi, amb un pes especialment rellevant. Esperem que durà a bon port el propòsit plantejat a les primeres pàgines, argumentar i defensar que Centreeuropa és en aquest nou context un terme útil.

³³⁸ Com ja dit, discrepo d'aquesta convicció de Konzett.

³³⁹ KONZETT, Mathias, *The Rhetoric of National Dissent*, London, Camden House, 2000, pàgina 88.

Després de la segona guerra mundial una sèrie d'estats van quedar inclosos dins del marc del món comunista sota la tutela de la Unió Soviètica. La regió contigua de la frontera amb l'occident, la regió que limitava amb l'anomenat teló d'acer, estava formada per un nombre considerable de petites nacions. Es tracta d'una regió que va conèixer històricament una gran penúria, una gran misèria social. La transició des d'una estructura social feudal a la societat industrial va ser difícil. En la majoria dels països de l'Europa Occidental aquests canvis profunds van ser suavitzats per l'allau de riquesa generada amb les conquestes de colònies, cosa que no va succeir a Centreeuropa. Allà, aquest va ser més aviat el temps d'una cada vegada més gran diferenciació de capes socials i també el temps d'una emigració en massa. La industrialització i amb ella una classe mitjana sòlida no es va acabar d'imposar mai del tot. És per això que el socialisme representava un lema atractiu. Portava una esperança d'acabar amb la misèria, portava la promesa d'una ràpida industrialització i d'un nivell de vida millor. La conquesta soviètica venia acompanyada d'un estandard atractiu, el de crear un món nou, un món millor, explica France Buèar, el primer president del parlament eslovè després de la independència, en un article que havia d'aclarir l'especificitat de la regió centreeuropea pel que fa la qüestió nacional.³⁴⁰

El parlamentari continua argumentant que una certa pervivència d'estructures característiques de la societat agrària és un dels factors que expliquen per què la revolució russa, que prometia saltar un graó en la evolució que les societats havien seguit fins aleshores, el graó de la revolució burgesa, havia trobat un lloc apropiat per implantar-se no només a la mateixa

Rússia tsarista, sinó també en els petits països centreeuropeus. Però aquest no és l'únic factor important lligat al procés de transició cap a una societat industrial. El camí de la industrialització està en estreta relació amb la creació d'estats nacionals. Buèar està convençut que la ideologia, que guia la creació de grans estats nacionals, és una ideologia sorgida d'una profunda necessitat per obtenir el model òptim que correspon a una estructura política racional. Aquesta, però, no és només l'opinió del polític eslovè, sinó que es tracta d'un punt de vista que el podríem considerar gairebé generalitzat. Acceptem doncs d'entrada la tesi que ha obtingut un ampli consens i que considera les nacions com un fenomen modern, estretament lligat al progrés tècnic i a la industrialització. Difícilment trobarem algú que ens expliqui millor aquest punt de vista que l'àmplia obra teòrica d'Ernest Gellner.

En una societat agrària, dividida en els estrats de pagesos, governants i clergat resulta "virtualment inconcebible un impuls seriós i sostingut cap a una homogeneïtat lingüística i cultural."³⁴¹ En canvi, una societat que es basa en la tecnologia ha de assumir un preu pel creixement i la innovació permanent. Per assegurar el progrés ha d'habilitar els seus membres per a la mobilitat interna i sobretot els ha de dotar de la capacitat de comunicació entre tots ells sense cap mena d'interferències. La condició per adquirir aquestes dues capacitats és una cultura compartida, homogènia, inculcada a través del procés de l'alfabetització i d'educació generalitzada. "De manera que la cultura, que abans era per als homes com l'aire que respiraven, [...] es va convertir en alguna cosa perceptible i important."³⁴² Les estructures dels lligams socials que va elaborar la societat agrària es van convertir en un impediment per a la realització d'un imperatiu nou i diferent: aconseguir cohesionar una cultura lletrada i homogènia, basada en la mobilitat sense límits dins de les fronteres polítiques d'un estat. De vital importància va ser no només que cada ciutadà aprengué a l'escola primària l'idioma centralitzat que és el signe de la cultura, sinó que es considerava igualment bàsic que oblidés tota parla que no s'ensenyava a l'escola. L'estat que vetlla per al compliment d'aquests propòsits, protegeix la infraestructura

³⁴⁰ BUÈAR, France, "Srednja Evropa — mit ali stvarnost" (*Centreeuropa — un mite o una realitat*) A: VODOPIVEC, Peter [ed.], *Srednja Evropa*, Ljubljana, Mladinska knjiga, 1991.

³⁴¹ GELLNER, Ernest, "El nacionalismo y las dos formas de cohesión en sociedades complejas" A: *Cultura, identidad y política*, Barcelona, Gedisa, 1989, pàgina 25.

³⁴² *Ibd.*, pàgina 27.

educativa i cultural sense la qual una cultura moderna no pot sobreviure. La societat industrial, orientada cap al creixement econòmic, empara rigorosament la homogeneïtat cultural dins de cada unitat política. La cultura s'utilitza ara com un símbol persistent de la unitat indivisible. És a dir, que la diversificació d'activitats i de treballs va acompanyada amb una tendència a disminuir totes les distàncies culturals. La comunicació dins de les societats industrials ha de ser fluïda, per això tots els homes han d'aprendre el mateix codi que, a part d'un idioma mútuament intel·ligible, comprèn tota una sèrie d'altres ajustaments de pensament, sobretot l'afirmació d'una tradició i una història única, compartida. Allò que és essencial per a la formació de nacions modernes a l'oest de la línia Trieste-Königsberg, és segons Gellner, l'amnèsia, l'amnèsia que comprèn l'oblit voluntari de tots els particularismes tal com ho va assenyalar Ernest Renan en un text clau per acostar-se a la problemàtica des d'aquest punt de vista: *Qu'est-ce que c'est une nation?* Un text citat i actualitzat tantes vegades que sovint s'oblida que va ser llegit en un llunyà 11 de maig de 1882 a la Sorbona. La frase més cèlebre de Renan, "la nació és el plebiscit diari" apunta per si sola cap a una nova i més evolucionada organització de relacions socials. Gellner considera que Renan no va aconseguir desvelar uns arguments que resumissin bé les raons per les quals les nacions van esdevenir tan importants, però alhora sosté que la visió de Renan de la gran diferència entre la nació moderna i les col·lectivitats anteriors és encara plenament vàlida. Renan va descobrir no només quin és el paper de l'amnèsia en la formació de les nacions, sinó que va emplaçar el fenomen de la nació allà d'on és present en exclusiva. Segons Renan les nacions són un producte peculiar d'Europa, on s'han desenvolupat després del Carlemany. Què és una nació ho saben a França, Anglaterra, Alemanya, Itàlia i Espanya, resumeix Ernest Gellner, en canvi buscarem debades els trets característics del fenomen de la nació en la Turquia otomana, entre els eslaus, els grecs, els armenis o els àrabs... La diferència entre uns i altres es troba en la propietat decisiva, que defineix tota nació: l'anonimat dels seus membres. Els membres de la nació s'identifiquen amb la col·lectivitat sense necessitat de conèixer un a l'altre personalment i sobretot sense identificar-se d'una manera important amb subgrups d'aquesta col·lectivitat. La distància cultural resulta, doncs, políticament i socialment ofensiva.

L'altre aspecte que subratlla Gellner en el seu article sobre la cohesió social en les societats complexes és que el creixement cognitiu no va ser compatible amb la doctrina religiosa

i la gent es va veure segons ell empenya a venerar en lloc d'un Déu únic, directament una cultura compartida. A partir d'aleshores la cultura va esdevenir l'objecte directe del culte i així és com va néixer el nacionalisme.³⁴³

El puntet de mofa, que acompanya tots els seus escrits, és present també en el capítol sobre les societats complexes i revela clarament que li sap greu el camí que ha pres l'estructuració dels estats moderns a Europa Occidental, però alhora considera que aquesta va ser l'única opció vàlida en el nom de progrés. El sorgiment de les nacions és per a Gellner un mal irremeiable, ja que ve donat per una necessitat objectiva. L'homogeneïtzació d'una societat és la via més segura cap al benestar, una garantia de progrés i en una de les seves últimes obres fins i tot considera que aquesta és la condició indispensable per a una societat civil realment consolidada. Amb una volguda provocació escriu que per poder assegurar la igualtat de tots els membres d'una societat es requereix la igualtat cultural i per això han de ser esborrades totes les diferències lingüístiques i culturals. Per oferir la igualtat d'oportunitats, les mateixes possibilitats d'aconseguir una ocupació digne i per superar la situació en la qual als individus se'ls designen d'entrada determinats rols socials, cal que la població d'un estat consisteixi en ciutadans anònims que tenen una base cultural comparable i no de grups socials culturalment diferenciats o de comunitats locals.³⁴⁴

No és d'estranyar que la postura que Gellner defensa va ser titllada de "cienticisme victorià moralment qüestionable,"³⁴⁵ sobretot a causa de la indiferència amb la qual es refereix a la neteja ètnica o les migracions forçoses de població:

Per confirmar la validesa de l'imperatiu nacionalista va ser necessari més que un grapat de batalles i una mica de diplomàcia... En molts casos el procés va anar lligat als intercanvis de població o

³⁴³ Ibid. — Per veure per què no és possible considerar la nació com un substitut de la religió compareu: GROSBY, Steven, "Nationality and Religion" A: GUIBERNAU, M., HUTCHINSON, J [eds.], *Understanding Nationalism*, London, Blackwell, 2001.

³⁴⁴ GELLNER, Ernest, *Condition of Liberty: Civil Society and Its Rivals*, New York, 1994.

³⁴⁵ WALICKI, Andrzej, "Ernest Gellner and the Constructivist Theory of Nation" A: GITELMAN, Zvi *et al.* [eds.], *Cultures and Nations of Central and Eastern Europe*, Cambridge (Massachusetts), Harvard UP, 2000, pàgines 611-619. — Walicki considera que entre la jove generació dels academics és comuna aquesta reticència envers Gellner, però no esmenta cap nom en concret.

expulsions, a l'assimilació més o menys forçada, a vegades fins i tot a la liquidació, per aconseguir aquesta estreta relació entre l'estat i la cultura que és l'essència del nacionalisme. Tot això va ser conseqüència no d'una brutalitat inusual dels nacionalistes que van ser qui van emplenar en definitiva aquestes mesures (ja que probablement no són ni millors ni pitjors que qualsevol altra gent), sinó de la lògica inevitable de la situació.³⁴⁶

Quina és la raó que les tesis de Gellner, malgrat aquesta afirmació de la necessitat objectiva d'homogeneïtzació del tot resignada, pessimista, per no dir sinistre, hagin assolit una popularitat i el reconeixement tan grans? Probablement em de buscar la causa en el fet que Gellner assenyala les nacions com a productes de nacionalisme i no admet la possibilitat d'un procés invers. "És el nacionalisme que crea les nacions i no a l'inrevés", diu Gellner textualment a *Nacions i nacionalisme*³⁴⁷. Aquesta perspectiva constructivista ha estat assumida per un gran nombre de científics, que afirmen decidits que les nacions no representen res d'objectiu o indispensable i que són només construccions, contingents i artificials, creades deliberadament per part de les elits. A més a més d'aquesta idea fonamental que va ser "predestinada" a trobar molts deixebles, es pot afirmar que l'acceptació tan àmplia de les tesis de Gellner va lligada també a una recepció selectiva i sovint fins i tot contrària a les seves intencions. Recordem un altre cop un text crucial en aquest sentit, el seu assaig *El nacionalisme i les dues formes de cohesió en les societats complexes* i la manera com desgrana pas per pas l'evolució que segons ell va conduir des de la societat agrària fins a la societat industrial on l'estat nacional modern és considerat ni més ni menys que "una maquinària de coacció". En aquest assaig Gellner escriu que el nacionalisme s'ha inventat en nom del progrés industrial i els territoris que estan en el punt de mira de la seva revisió crítica es refereixen exclusivament a Europa Occidental, als estats industrials situats a l'oest de l'eix imaginari que divideix Europa en dues meitats. I si cita Ernest Renan no és per subratllar la cèlebre conferència relativa a que l'estat format per ciutadans entusiasmats de formar-ne part és l'única via correcta cap al futur, sinó per remarcar fins a quin punt les banderetes festives de la nació, que cal reafirmar-la en un plebiscit diari,

³⁴⁶ GELLNER, Ernest, *Naciones y nacionalismo*, Madrid, Alianza, 1988, pàgina 100-101.

³⁴⁷ *Ibd.*, pàgina 55.

impliquen la coacció per part de l'únic dipositari de la autoritat política, l'estat. La nació cal definir-la segons Gellner com una força que edifica una cultura social homogènia i centralitzada i pretén igualar les fronteres polítiques amb les fronteres culturals. Però Gellner considera que la nació és tanmateix un fenomen objectivament necessari ja que expressa l'ajustament inevitable de la cultura amb les fronteres polítiques. L'origen de la nació no cal buscar-lo en una aberració ideològica, sinó que és producte de les necessitats específiques de les societats industrials.³⁴⁸

Aquesta justificació de la violència que implica evolucionar fins a grans paradigmes del progrés com són els estats-nació occidentals és difícil de congeniar amb el convenciment que cal desvirtuar totes les reivindicacions nacionals, dient que les nacions són, miri com es miri, meres invencions. Gellner de fet demostra que la seva visió del fenomen de la nació és distant dels partidaris de liberalisme antinacionalista en una de les seves contribucions al debat sobre l'era postmoderna, o millor dit, crítiques d'aquells qui interpreten el nostre temps d'aquesta manera.³⁴⁹ "La incapacitat rígida de percebre o comprendre completament la diversitat cultural del món pot ser un perill, més gran a Nordamèrica que a qualsevol altra part del món,"³⁵⁰ escriu Gellner. A Amèrica, la riquesa, la dispersió per un territori molt gran, l'ideal de la cultura nacional, l'igualitarisme, la insistència amb la qual es cultiva la mobilitat de la població i l'absència de records reals propicien una tendència a absolutitzar la pròpia cultura i a identificar-la amb la condició humana com a tal.

La visió d'una futura era postmoderna en tant que l'època de la globalització i de progressiva desaparició de diferents idiosincràsies li sembla a Gellner producte de la incapacitat d'admetre res que fos diferent del món conegut i aplica aquest mateix criteri també a totes les explicacions del món que relativitzen la importància de les diferències entre les cultures. Però encara més vivament que amb tendències a favor del multiculturalisme, Gellner entra en una polèmica acalorada amb el marxisme. És aquí, en el seu llibre *Encounters with Nationalism*³⁵¹ on demostra més decididament la seva fe en la nació com a motor de la humanitat. Per fer-ho

³⁴⁸ Ibid., pàgina 36.

³⁴⁹ GELLNER, Ernest, *Postmodernismo, razón y religión*, Madrid, Paidós, 1994.

³⁵⁰ Ibid., pàgina 70-71.

confronta directament dos pensadors alemanys del segle XIX, Friedrich List (1789-1846) i Karl Marx (1818-1883) i arriba a la conclusió que List va ser superior a Marx, molt més prescient. L'obra principal de List *Das nationale System der politischen Ökonomie* (1841) defensava el progrés econòmic des d'una perspectiva nacional³⁵² i sobre això escriu Gellner: "El saber, l'educació, la infraestructura cultural i el suport burocràtic són crucials. Forjar un marc polític i cultural (per conseqüència eventualment ètnic) és la clau per una futura industrialització."³⁵³ Cal oblidar, és clar, tot el segle XX per poder sostenir aquesta lloança a la conveniència de forjar els marcs polítics com més grans millor, com més culturalment units millor per assegurar el progrés. Dir, al final del segle XX, que aquest marc podria ser per conseqüència de mesures preses *eventualment* també ètnic, és un altre exemple moralment qüestionable, sobretot si estem discutint la història de la nació alemanya.

Per altra banda cal considerar també la seva crítica del marxisme. Gellner descobreix l'error més desastrós del sistema en la suposició marxista que l'ordre social comunista no requerirà cap organització política, que a partir d'un determinat nivell de desenvolupament de les forces de producció cap estratificació social no serà ni necessària ni possible. Aquesta suposició es basa en l'exclusió de totes les categoritzacions ètniques, religioses i socials com a irrellevants. Entre l'home i la humanitat ja no hi haurà cap classificació intermèdia en classes socials, en nacions o religions que constitueixen una alienació indesitjable. La història representa per al marxisme una lluita de classes i això vol dir que la divisió en classes socials és nociva, però tanmateix rellevant per a l'explicació de l'evolució històrica. La història de les lluites nacionals es basa en canvi només en manifestacions superficials i per al desenvolupament del sistema comunista, les fronteres nacionals no tenen cap importància ja que el comunisme, igual que el capitalisme, és un sistema mundial i ha de ser considerat només des de la perspectiva supranacional. Fins aquí el resum de Gellner de la doctrina marxista, escrit en 1994. Què en podem dir? Sembla ben bé que el segle XX encara hagi de venir, que les obres de Marx visquin encara la feliç vida d'utopies no realitzades i que un bon grapat de centenars de milions

³⁵¹ GELLNER, Ernest, *Encounters with Nationalism*, Oxford, Blackwell, 1994.

³⁵² Vegeu el capítol "Icona de dominació" d'aquesta tesi.

³⁵³ GELLNER, Ernest, *Encounters with Nationalism*, Oxford, Blackwell, 1994, pàgina 19.

de persones no hagin experimentat encara què vol dir viure en una societat sense classes, sense distinció nacional o religiosa.

"Xina, Vietnam, Cambotja: però no es pot fer res que pogués prevenir aquesta classe de guerres fins que no abandonem la ficció que els marxistes com a tal no són nacionalistes,"³⁵⁴ escriu Benedict Anderson en el llibre *Comunitats imaginades*, que va ser tot i la seva extensió força modesta un dels estudis recents sobre nacionalisme més àmpliament comentats arreu.

Vegem ara el punt en la teoria de la nació d'Ernest Gellner on la incoherència dels seus criteris d'avaluació queda més visible. O dit d'una altra manera. Vegem com afronta aquest estudiós la divisió mental del continent europeu. Ja hem vist que segons Gellner la part occidental d'Europa ha trobat una fórmula per assegurar-se el progrés i que fins i tot una certa dosi de coacció és plenament justificable. També hem de tenir en compte que en la seva visió la immensa Unió Soviètica no compta per jutjar si l'homogeneïtzació realitzada amb èxit aporta realment el progrés, perquè allà l'anivellació es va dur a terme segons el criteri de classe social, que havia de fracassar per força. I el trosset d'Europa, que queda al mig d'aquests dos grans blocs, té alguna possibilitat de reordenació del seu "caòtic mapa etnogràfic que alberga nombrosos dialectes"?

³⁵⁵

Abans de respondre aquesta pregunta amb la visió de Gellner, tornem a l'article de France Buèar amb el qual hem començat aquesta exposició, ja que representa la part interessada. Com interpreta un polític plenament involucrat en el procés de l'efervescent transformació de la barrera mental al mig d'Europa el passat i el futur de la regió des de punt de vista nacional? Ja hem vist que Buèar es troba còmode dins de l'explicació evolucionista basada en el desenvolupament de sistemes econòmics, la mateixa, a partir de la qual desenvolupa els seus arguments també Gellner. Igual que l'historiador britànic en el seu llibre sobre trobades amb els nacionalismes, Buèar explica que les teories, bastides per intentar comprendre les lleis estructurals d'una societat, van aïllar dos factors principals que poden incidir en la transformació cap a un ordre millorat del món: les nacions i les classes. El marxisme es va proposar com a

³⁵⁴ ANDERSON, Benedict, *Imagined Communities. Reflection on the Origin and Spread of Nationalism*, London-New York, Verso, 1990°.

³⁵⁵ GELLNER, Ernest, *Naciones y nacionalismo*, Madrid, Alianza, 1988.

objectiu transformar la societat sobre la base de la classe treballadora que conduiria la societat sota la seva dictadura cap a un món millor. A l'altra banda hi havia la convicció que només sobre la base del poble majoritari es pot construir la unitat, necessària per governar la societat d'una manera racional. Però Buèar no es decanta en preferència d'una o altra solució, sinó recorda que a Centreeuropa, molt especialment, aquestes dues teories volen dir dos experiments, primer Hitler i immediatament després Stalin.

Els interessos col·lectius van sempre davant de les necessitats individuals i amb l'ús hàbil de la ideologia i de la força es poden resoldre tots els conflictes, fins al punt que l'home pot dominar totalment el futur. Sota aquestes consignes, que han d'assegurar el camí més directe cap a una nova era, Centreeuropa va passar bona part del segle XX:

La primera guerra mundial, la caiguda de la Monarquia, de la dictadura bizantina, el feixisme, la revolució, la guerra civil, una altra vegada la gran fe en el socialisme, potser més gran i tot que després de la revolta. En lloc d'això arribaren el stalinisme, la persecució dels pagesos, de l'església i de la pròpia gent. Sobre totes aquestes coses tenim testimonis prou tristos i no cal parlar-ne ara. No tinc intenció de parlar sobre totes les revoltes en particular, n'anomeno algunes només com a il·lustració per veure tot el que ha passat en aquests decennis —quants intents de resoldre definitivament la contradicció essencial de l'home. La vida d'un home en aquests 60 anys no ha estat altra cosa que un conillet d'Índies en les mans de la història.³⁵⁶

Així és com descriu aquesta situació un altre eslovè plenament involucrat en els processos de la transformació d'Europa, l'escriptor Drago Janèar. No és d'estranyar, doncs, que les explicacions d'Ernest Gellner difícilment trobarien algun partidari en una zona que va rebre l'impacte directe de les grans teories que es proposaven solucionar per sempre més els problemes de la humanitat. La base, el nucli més dur de la visió de Gellner no representa ni la defensa de la institució de l'estat, ni de la nació, ni dels processos homogeneïtzadors. El nucli dur de la visió de Gellner és la convicció que de camí correcte només n'hi ha un, que només hi

³⁵⁶ JANÈAR, Drago, *Ko se nasanjamo, bomo spali naprej* ("Quan acabem de somniar, tornarem a adormir-nos"), Klagenfurt/Ljubljana/Wien, Mohorjeva založba, 1997.

pot haver una solució, una de sola que cal escollir i defensar a tot preu. Aquí és on es demostra la gran diferència entre l'historiador britànic i les visions dels polítics i homes de lletres a Centreeuropa que hem volgut exemplificar amb les opinions de France Buèar. Els interessos d'un poble particular no es poden realitzar a costa de negar els interessos dels altres, escriu Buèar en el seu article. Amb aquesta idea repeteix una vella esperança.

En 1844 l'emperador Ferran I (1835-1848) va visitar Ljubljana i un dels seus súbdits li va dedicar un poema. *Brindis*, deia el títol i si no fos per la última estrofa, semblaria ben bé un càntic a la vida, a la joventut, per cantar-lo amb una copa de vi novell a les mans. Però l'última estrofa no va enganyar ningú, ni la censura austríaca, i així les *Poesies* de France Prešeren es van publicar en 1846 sense aquest títol. Les edicions facsímils del manuscrit, però, d'aleshores ençà incorporen aquesta exclusió, amb un text marcat amb les dues línies decidides en forma de creu, que va fer el censor. Es venen encara molts exemplars de l'obra del poeta. El *Brindis* fins i tot es va convertir al final de la dècada dels vuitanta en un èxit de les pistes de ball, de les discoteques, amb la música del principal grup d'estètica punk a Eslovènia, *Pankrti* ("Bastards"). Avui aquest poema és l'himne oficial de la jove República.

Quin és, doncs, el contingut de l'estrofa proscriu, quin el valor revolucionari que el poeta eleva? En trobarem ben poc de la crida emocionada a la resurrecció nacional, poca apreciació de la sang calenta que bull a les venes, de la fe en una victòria definitiva. Despullada de la seva intraduïble forma poètica en resta una sola, lacònica frase: A totes les nacions que anhelan compartir les fronteres no amb el dimoni, sinó amb un simple veí. El veïnatge d'iguals entre iguals, malgrat la superioritat o la debilitat d'uns i d'altres, el respecte de les diferències com la pedra fonamental per aconseguir que *prepir iz svéta bo pregnan*, que les disputes siguin expulsades del món. Aquest era el lema de la primavera de les nacions en 1848?

Si més no France Buèar considera que aquest és el missatge que alberga la tradició centreeuropea i que podria fins i tot representar un patró de convivència tan útil que acaba el seu article amb la paràfrasi de la cèlebre frase de Franz Palacky de 1866, si Centreeuropa no existís, caldria crear-la, en interès d'Europa, en interès de tota la humanitat:³⁵⁷

³⁵⁷ Vegeu el capítol "La deconstrucció d'un mite" d'aquesta tesi.

Centreeuropa no podrà existir com un conjunt d'una sèrie de petites nacions en llibertat a l'ombra del colós alemany si un nou patró de convivència no preval a tot Europa. Aquest patró no pot representar cap continuació del nacionalisme europeu, sobretot no de l'alemany. De la mateixa manera no es pot apagar el perill del nacionalisme alemany amb el manteniment d'una divisió perdurable. Si reclamem els nostres drets nacionals, els hem de reconèixer també als alemanys. Cal reequilibrar Europa amb uns nous mecanismes de pensament. En aquest punt de vista, Centreeuropa hi pot contribuir molt — també en defensa dels seus propis interessos ja que si no quedarà per sempre un espai buit que ara uns, ara altres, intentaran conquerir.³⁵⁸

Molt diferent de la visió del polític eslovè se situa el ferm convenciment de Gellner que Centreeuropa és una regió caòtica condemnada a un subdesenvolupament etern a causa de la seva heterogeneïtat. La clàssica forma de nacionalisme en la Monarquia dels Habsburgs és per a Gellner un "tipus de nacionalisme oriental que no operava en possessió de cap cultura desenvolupada, ben definida i codificada ja existent, que tingués, per dir-ho d'alguna manera, el seu propi territori marcat i lingüísticament prefigurat amb una activitat literària ininterrompuda des del principi del Renaixement o des de la Reforma, segons del cas. En absolut."³⁵⁹

D'entrada aquesta suposició conté una falsificació molt gran del caràcter de les literatures més representatives en aquest espai: la polonesa, txeca, hongaresa i fins un cert punt també la croata amb un desenvolupament més discontinu, però amb un floriment intens i fecund que representen les obres de la literatura vernacular ja en el temps del renaixement a Dalmàcia i sobretot sota la protecció de la ciutat independent, Dubrovnik³⁶⁰.

Hi ha, en aquest espai, també literatures més petites que s'han desenvolupat plenament més tard durant el segle XVIII i XIX, en això podem donar la raó a Ernest Gellner. Però fins i tot en aquests casos la Reforma va suposar un impuls decisiu per a les llengües vernaculars. *Sola fides*, deia Martin Luther, és la causa única de la salvació. Amb les bones obres l'home pot

³⁵⁸ BUÈAR, France, "Srednja Evropa — mit ali stvarnost" ("Centreeuropa — un mite o una realitat) A: VODOPIVEC, Peter [ed.], 1991, pàgina 65.

³⁵⁹ *Ibd.*

³⁶⁰ PRESA GONZÁLEZ, Fernando [coor.], *Historia de las literaturas eslavas*, Madrid, Catedra, 1997.

testimoniar que ha elegit el camí de Déu, però no són meritòries de salvació. La norma exclusiva de la fe és la paraula de Déu, la *Bíblia*. Una nova església, basada en la "religió de la paraula" va ser possible només amb per mitjà de la llengua i aquesta llengua que els fidels han de comprendre i sentir pot ser només la llengua materna. Heus aquí la raó per què amb el moviment religiós protestant es desperta en tots els països que els va tocar la Reforma la consciència de la importància de la llengua que poble posseeix.

Així, una de les petites literatures perifèriques, l'eslovena, va obtenir amb la Reforma les primeres traduccions importants de textos sagrats a la llengua vernacular. Aquest llegat el representen els vint-i-dos llibres de Primož Trubar (1508-1586) en eslovè, des de *Catechismus* i l'*Abecedarium* en 1550 fins a *Ta celi novi testament*, la traducció completa del Nou Testament en 1582. La traducció completa de la Bíblia va ser obra de Jurij Dalmatin, impresa a Wittenberg l'any 1584 amb una extens pròleg en alemany sobre els eslovens, el seu "dialecte." El mateix any Adam Bohoriè va publicar també la primera gramàtica, *Arcticae horulae*, d'un escàs valor científic ja que ni tan sols va descriure normes tan evidents de la llengua eslovena com són els casos que regulen la declinació del substantiu. Però va servir per fixar l'ortografia i els caràcters específics per als sons fricativs, que havien estat introduïts per Trubar d'una manera encara inconseqüent. Aquesta notació del llenguatge va ser normativa fins als anys quaranta del segle XIX, tot i alguns altres intents de reformes (Peter Danjko, Fran Metelko) que van aixecar gran polèmica, quan va ser substituïda pels caràcters promoguts pel croata Ljudovit Gaj, el gran impulsor del moviment polític-cultural de l'*il.lirisme*. Tot un procés del qual encara tindrem ocasió de parlar prou detalladament. En aquell llunyà 1580 Adam Bohoriè va elaborar també la primera obra lexicogràfica, *Nomenclatura trium linguarum*, per reunir les equivalències de les paraules llatines, alemanyes i eslovenes i amb això la llista de noms i obres dels anys de la Reforma a Eslovènia no està pas acabada.

El parlaments de Trubar indiquen que s'adreçava al "poble" eslovè en el sentit medieval d'aquesta paraula, és a dir a la classe baixa de parla eslovena dins de la societat feudal del territori que ocupa l'Eslovènia actual. Però suport financer i organitzador provenia dels regidors comarcals, és a dir de l'alta i petita noblesa alemanoparlant que va ser de fet el principal impulsor de l'acció luterana a

Eslovènia, de la seva església i la comunitat de fidels. La reforma luterana va mobilitzar *involuntàriament*³⁶¹ aquells elements que estaven amagats en el substrat material, necessaris per a la diferenciació dels habitants de les contrades, per la transformació dels eslovens d'un poble en una nació.³⁶²

En aquest fragment, extret del llibre que un dels més prestigiosos historiadors de la literatura del país, Janko Kos, ha dedicat a la formació de la consciència nacional, cal subratllar l'adverbi *involuntàriament*. Si és necessari cal fins i tot tornar a rellegir aquest petit paràgraf per veure amb quina insistència Kos afirma que els homes que van conduir l'intent de la reforma esglesiàstica a Eslovènia no actuaven amb l'ocult propòsit de posar en moviment masses de població rural, de conscienciar-les, de provocar una rebel·lió en nom de poble. És més, Trubar es va mostrar en els seus parlaments un gran partidari de conservar l'estratificació social existent i s'oposava fermament a les revoltes pageses que poc abans havien sacsejat no només les contrades eslovenes, sinó tota la regió centreeuropea. És interessant saber que el primer text imprès en eslovè va ser precisament un pamflet d'agitació pagesa (1515), amb dos lemes que no han perdut gens del seu to revolucionari: *Stara pravda* ("El dret antic") i *Leukhup, leukhup, woga gmaina* ("Uneix-te, uneix-te, pobre pleballe").

Si Primož Trubar comença la seva acció amb la preparació d'un abecedari i amb un catecisme és pel mateix motiu que a l'altre extrem de la influència de idees de Luther, a la mar Bàltica sorgeixen dos catecismes en letó (1586 i 1586) o el catecisme en lituà, junt amb la primera normativa gramatical d'aquesta llengua. Aquests homes perseguien l'objectiu de dur a terme una reforma de l'església i per poder-ho aconseguir havien d'adreçar-se directament als feligresos. I la comunitat de creients que no eren capaços d'entendre les fórmules litúrgiques en llatí existia, no es va crear de no res amb el sorgiment de la nova manera d'entendre la fe cristiana. Si en el temps de l'última gran escissió religiosa en si d'Europa podem mantenir la distinció entre què és la causa i què la conseqüència, hauríem de conservar aquesta capacitat de

³⁶¹ La cursiva és meua.

³⁶² KOS, Janko, *Duhovna zgodovina Slovencev (La història intel·lectual dels eslovens)*, Ljubljana, Slovenska matica, 1996, pàgina 53.

discerniment també en les èpoques més recents, socialment més diversificades, políticament molt més complexes, sense dubte.

En un dels pròxims capítols veurem amb quina prudència Janko Kos dibuixa la formació de la consciència nacional eslovena, apreciarem com el seu panorama s'allunya de totes les categories d'imposició d'una identitat inventada, de la necessitat suprema d'homogeneïtzació i alhora nega la possibilitat d'interpretar l'evolució de la consciència nacional com el resultat d'una volguda manipulació, d'una invenció creada de no res. És un procés que ell anomena la transformació d'un poble en una nació, com el lector atent ja ho ha pogut observar en la cita del seu llibre que acabem de transcriure, un procés que avança fent tentines. Una progressió lenta i pausada, condicionada per factors externs, que impliquen canvis en la societat europea, entesa com una civilització. Kos, igual que Gellner, pren en consideració la transició des del feudalisme cap a la societat moderna, però la línia que dibuixa no és un vector únic, sinó que reconstrueix el passat a través d'una pacient descripció de les reaccions que els grans canvis tant en el camp de les idees com en les maneres d'organització social i política van suscitar en el territori eslovè i entre els seus habitants. Així, per exemple, l'acció de Trubar i els seus protestants acaba amb un tall net, definitiu. En 1590 el decret dels Habsburgs va forçar a l'èxode tots els predicadors protestants i seus seguidors, i pocs anys després, els nobles que confessaven aquesta fe també havien de deixar les terres austríaques, segons Kos sense coacció, amb el dret de vendre les propietats i disposar dels seus diners. El nombre dels eslovens que van marxar va ser extraordinàriament petit, en canvi molts alemanys van abandonar aquestes terres per sempre més, cosa que tampoc pot ser considerada com irrellevant per al futur del país.

Ja durant la seva vida Trubar es queixava de la poca acceptació dels seus llibres, els escrits de la vellesa mostren preocupació i cansament. Adam Bohoriè, l'autor de la gramàtica i del diccionari, va morir en algun lloc desconegut fora del país, ningú no sap quan. Amb això el protestantisme i tot el que va despertar va ser eradicat? No, l'església evangelista va restar present en les ciutats de Carniola i Estíria entre els alemanys de la classe burgesa i va representar durant els segles XIX i XX un argument poderós per fer front a l'acció eslovena en tots els sentits. També es va conservar fins avui a la regió de Prekmurje, contigua a Hongria, on s'emmirallava clarament en els cercles evangelistes d'aquest país. A part d'això, la

Contrareforma va acabar amb l'organització eclesiàstica protestant. El màxim responsable per dur a terme aquesta repressió va ser Tomaž Hren, el primer bisbe eslovè que va ocupar aquest càrrec en un segle d'existència de la diòcesi de Ljubljana. Però pel que fa l'estandardització de la llengua, el llegat dels protestants va quedar preservat, encara que d'una manera més aviat latent. No hi ha cap dubte que els escriptors catòlics dels segles XVII i XVIII, per poc nombrosos que fossin d'entrada, buscaven el suport lingüístic necessari precisament en les obres dels protestants. I així el fil de la transmissió de la pròpia cultura no es va interrompre més, fins avui.

Aquest excurs, que no és més que un relat esquemàtic i empobrit de la influència que va tenir un certament petit grup de gent, que fins i tot va acabar en un exili forçós, sobre una àrea geogràfica petita, minoritària, perifèrica... el que vulgueu. Però no es tracta d'un procés irrellevant — mentre no admetem que l'amnèsia sigui el sinònim de progrés. La complexitat d'aquests processos multidireccionals supleix el lapse entre les comunitats ètniques i la nació moderna. Segons d'on es mira el passat, la línia divisòria entre l'abans i l'ara no existeix, queda completament desdibuixada per una munió de factors embullats. Com més a dintre penetrem, més difícil és albirar una clara discontinuació.

Aquesta complexitat justifica, potser, una simplificació? És necessari resoldre tota la complexitat amb l'explicació que en els dominis dels Habsburgs va néixer així una forma "clàssica" del nacionalisme, que amb "una gran dosi d'esforç i propaganda contínua i estandarditzada"³⁶³ va fer aparèixer cultures rivals entre aquells que no tenen poder? Hem de parlar d'un nacionalisme que es basa en la memòria d'unitats polítiques anteriors, si cal fins i tot inventades? D'un nacionalisme que inclou només intel·lectuals d'un determinat grup ètnic amb ganes d'esforçar-se degudament per establir un nou estat, necessari per sostenir i protegir aquesta cultura, sigui nova o reascuda?

Ernest Gellner resol la història moderna de Centreeuropa subratllant una i altre vegada que es tracta de cultures sense cap continuïtat demostrable, productes d'una intencionada manipulació. Es pot entendre, doncs, que els estats de Polònia, Ucraïna, Txèquia, Eslovàquia,

³⁶³ GELLNER, Ernest, *Naciones y nacionalismo*, Madrid, Alianza, 1988, pàgina 128.

Hongria, Cròacia, Eslovènia, que ocupen avui el territori que abans havia pertangut als dominis de la Monarquia, són el producte d'aquesta forma clàssica de nacionalisme?

Quin és en aquesta interpretació el lloc d'Àustria no queda gens clar i encara menys la relació entre Àustria i Alemanya. Com veurem tot seguit, els alemanys tenen reservada en aquesta tipologia una altra casella, però els austríacs, on se situen? L'emperador de la barba partida, que anomenava els seus súbdits amb aquell dolç nom de "els meus pobles" havia de lluitar contra totes aquestes cultures rivals que hem sentit anomenar. Però els austríacs, són segons la tipologia de Gellner una nació o no? On ha de començar la seva amnèsia particular per veure's com una entitat homogènia? En la guerra dels trenta anys, potser, deixant tot el que la dinastia dels Habsburgs té a veure amb el Sacre Imperi Romano-germànic abans de la pau religiosa d'Ausburg en 1555 a la disposició de la tradició alemanya? O han de reclamar, en canvi, tota la porció d'història en exclusiva per poder construir així una nació que segons un altre expert en la matèria, Benedict Anderson, sempre "sorgeix d'un passat immemorable i, encara més important, llisca cap a un futur il·limitat." Per construir una nació, diu Anderson, cal una màgia especial que converteix l'atzar en el destí.

El primer escull contra el qual topa i on naufraga el model conseqüent de la nació a Centreeuropa és la qüestió alemanya. Diuen que Francesc Josep, en veure els canvis a l'escenari polític d'Alemanya del final del segle XIX va exclamar: *Ich bin doch ein deutscher Fürst*, "Jo sóc tanmateix un príncep alemany." No ho entenia o potser li costava d'admetre que ja havia arribat l'hora de prendre's seriosament la feina de transformar els seus dominis en un imperi. Al costat d'aquest dilema, sembla que cal admetre que la qüestió nacional és molt més complexa que el plebiscit diari de Renan, que va donar ja en el seu temps la casa dels Habsburgs per perduda, dient que en els territoris sota la corona de Sant Esteve "els magiars i els eslaus van quedar igualment de distants com van ser-ho fa 800 anys" i que a Bohèmia, la convivència entre els txecs i els alemanys semblava la barreja de l'aigua i l'oli dins d'un got.³⁶⁴

Molt diferent d'aquest model va ser segons Gellner el despertar polític d'Itàlia i d'Alemanya. Itàlia, va ser governada per estrangers i desposseïda políticament i Alemanya,

fragmentada en estats petits i dèbils, però "les seves cultures no eren inferiors," diu Gellner. Per això, el *Risorgimento* d'aquestes dues nacions és diferent perquè obrava a favor d'un "nacionalisme unificador a favor d'una cultura plenament efectiva"³⁶⁵, destinat a corregir la desigualtat de poder i la carència d'un sostre polític que arreceraria la cultura, en majúscula, digne de ser protegida. Un altre cop, aquesta tipologia es torna dura com una superfície vitrificada, opaca.

Què fem amb Heinrich Heine, morint-se en el seu exili a París, on va marxar en 1831? Amb Georg Büchner, que publica des de la il·legalitat després d'haver llançat al carrer el seu pamflet *Der Hessische Landbote* a Darmstadt 1834, que cridava mort als palaus i llibertat a les cabanyes? Què fem amb el canceller Metternich, que considerava les *Disposicions de Karlsbad*, incloses en 1820 a la Dieta de la Confederació Germànica, com la seva contribució més important a la història, a part de la victòria sobre Napoleó? Amb aquestes Disposicions, a Alemanya i també a Àustria, que tot i haver renunciat al Sacre Imperi continuava essent la potència preponderant de la Confederació, s'instaurava una forta censura de tota la premsa i de les universitats, amb inspectors enviats pel govern i càstigs severos. Com explicarem amb l'ajut de Gellner aquesta ebullició abans del març de 1848, el temps que en alemany anomenen literalment *Vormärz*? Com hauríem de llegir *La mort de Danton* de Büchner i entendre els versos d'*Un conte d'hivern*³⁶⁶ que Heine va dedicar a la seva pàtria, si hem de dividir el món entre els que tenen raó i els que no, segons els objectius superiors basats en una cultura elevada que té el ple suport dels homes d'estat?

Parlem de Heinrich Heine i de Georg Büchner a tall d'exemple. Tots dos són avui clàssics de la literatura alemanya, ambdós defensaven la necessitat de canviar la manera com s'estructurava la societat europea al principi del segle XIX, però comprenien alhora que les revoltes revolucionàries no bastaven. En una carta a la seva promesa Büchner va escriure: "Vaig

³⁶⁴ RENAN, Ernest, "What is a nation" A: BHABHA, Homi, *Nation and Narration*, London, Routledge, 1990.

³⁶⁵ GELLNER, Ernest, *Naciones y nacionalismo*, Madrid, Alianza, 1988.

³⁶⁶ HEINE, Heinrich, *Deutschland. Ein Wintermärchen/ Alemania. Un cuento de invierno*, Barcelona, Bosch, 1982.

estudiar la història de la revolució. Em sentia desfet del fatalisme esgarrifós de la història."³⁶⁷ Aquesta és la raó que el seu Danton, el seu Woyzeck, els seus Leonci i Lena troben encara avui tan sovint un lloc a dalt d'un escenari teatral. I Heine, que en el seu diari de viatge més polèmic, a *El mar del Nord*³⁶⁸, que fou prohibit tot just sortir publicat, descriu l'educació del jovent predestinat a esdevenir la classe governant d'una Alemanya unida, els descendents de les famílies nobles de Hannover, com un procés destinat a preservar per a l'eternitat unes formes que els han estat ensinistrades, normes que es basen en la premissa principal que "ells són les flors del món i els altres només en són l'herba."³⁶⁹ Tampoc s'està de criticar la suposada unió que amalgama el poble ras en una comunitat tan estreta que un sol moviment mut pot provocar el riure o el plorar de tot un grup alhora. La comunitat unida en un tot són en aquesta visió els pescadors que habiten les illes frisonas i Heine els contrasta amb la manera com ell percep la societat, com és la seva manera d'entendre el món:

*Perquè, en el fons, vivim espiritualment aïllats, a través d'un mètode educatiu particular o de lectures particulars, escollides a l'atzar, cadascun de nosaltres ha rebut una orientació psicològica distinta; cadascun de nosaltres, espiritualment larvat, pensa, sent i aspira en cases espaioses de difícil convivència, i a tot arreu ens sentim cohibits, a tot arreu som estrangers, a tot arreu som a l'estranger.*³⁷⁰

El mestre de la ironia es defensa així contra l'ímpetu de l'homogeneïtzació, contra un estat que hauria d'unir les classe més altes de la societat amb el poble ras en una unió tan ferma que fins i tot el príncep de torn que està encunyat a la moneda d'un o altre imperi poderós acaba aixecant sospites "d'ésser pare dels seus súbdits" de tant que se li assemblen tots els que neixen dins dels seus dominis. Que actual que és encara la seva defensa d'individus "espiritualment larvats", fets a base de lectures particulars, escollides a l'atzar!

³⁶⁷ BÜCHNER, Georg, *Dantons Tod. Erläuterungen und Dokumente*, Stuttgart, Reclam, 1969.

³⁶⁸ HEINE, Heinrich, "El mar del Nord" A: *Quadres de viatges*, Barcelona, Edicions 62 i La Caixa, 1983, pàgines 71-95.

³⁶⁹ *Ibd.*, pàgina 85.

³⁷⁰ *Ibd.*, pàgina 72.

També quan Heine escriu sobre la història recent del país veí, mofant-se de l'objectivitat amb la qual documenten i arxiven aquest passat, no podem aguantar de fer si més no un petit somriure i reconèixer que el que Heine ha escrit en 1826 encara serviria com a argument per atacar la suposada grandesa d'uns i la demostrada petitesa d'altres, que suposadament només posseeixen l'arma de la invenció per assegurar-se una tradició com cal: "Els alemanys també escrivim poemes èpics, però els herois només existeixen als nostres caps. En canvi, els herois de l'epopeia francesa són autèntics herois que han dut a terme gestes més grans que nosaltres som capaços d'inventar a les nostres mansardes."³⁷¹ I per acabar aquesta marrada, falta només subratllar que no és la posterioritat que ha assegurat el reconeixement al poeta i li ha donat la raó, sinó que ja en el seu temps va ser un dels escriptors més llegits, tot i els entrebancs de les autoritats contra la divulgació de les seves obres.

Quins eren els poetes contemporanis de Heine a altres països del centre del continent que a les seves mansardes creaven les obres literàries per proporcionar als seus pobles una tradició de lletres elevades? Podem realment com si res deprecier la triada polonesa Adam Mickiewicz, Julius Słowacki i Zygmunt Krasiński que escriuen a l'estranger, forçats a un exili, a la *Wielka Emigracja* perquè Polònia ha estat simplement esborrada del mapa? Podem negligir els versos del jove Sándor Petöfi, mort en batalla a les barricades aixecades per Lajos Kossut, un desig que havia confessat abans en la seva poesia? Desacreditar les pàgines escrites per Jan Kollár i Karel Hynek Mácha, suposant que són una simple mostra d'agitació nacional? Oblidar la bellesa i la modèlica forma dels sonets de France Prešeren i dir que no només escriu des d'una tradició inventada, sinó que fins i tot la llengua que emprava per trobar les rimes, és una pura invenció?

La complexitat de l'evolució històrica a Europa, sobretot en la seva part central, va desmentir el lema 'homogeneïtzar per progressar' una i una altra vegada amb les dictadures més que terribles, però tot i així resta un argument encara força utilitzat per explicar l'evolució històrica. Molts dels deixebles de Gellner es van prendre al peu de la lletra i com mesura de totes les coses que només la nació que coincideix amb les fronteres d'un estat és digne de tots

³⁷¹ Ibid., pàgina 92.

els sacrificis. Només un exemple, el llibre d'Andrew Baruch Wachtel, *Making a Nation, Breaking a Nation* dedicat a la desintegració de Iugoslàvia. "L'argument d'aquest llibre és que l'abandonament dels intents de construir una nació cultural per part tant de l'elit política com cultural va crear les condicions per al col.lapse de l'estat iugoslau."³⁷² Ni les dificultats econòmiques, ni els profunds canvis en l'escenari polític internacional provocats pel final del comunisme no van ser decisius, l'explicació per a un final tan dramàtic la tenen només els nacionalismes particularistes que van causar el desencantament dels ciutadans per construir una nació unitària.

Quins són els passos més importants en la construcció de la nació iugoslava que mostra Baruch? Comença amb el segle XIX, amb l'època que va portar la codificació de les llengües, recordant dues concepcions que, segons afirma, no són altra cosa que dos malentesos molt comuns. El primer concepte que hem d'abandonar és la creença que el llenguatge estàndard reflecteix la llengua parlada i utilitzada pel poble. La llengua unificada representa sempre una imposició de les elits que els parlants, de grat o per força, han d'acceptar. Assumint això, Baruch fa un petit pas més i convenç els seus lectors que la situació lingüística a Itàlia o Alemanya amb tota la munió de dialectes no era gaire diferent de Iugoslàvia i si la variant estàndard de la llengua alemanya o italiana ha prosperat amb tant d'èxit, ho hauria pogut fer també un idioma iugoslau. Aquesta afirmació que fa d'entrada no pot evitar, però, que la recopilació de dades, tot i ser volgutament selectiva per mostrar aquest camí cap a la unificació, representi una enumeració d'objectius no assumits. Fracassa estrepitosament la proposta de Ljudovit Gaj proclamada en 1836: "Carniola, Caríntia, Ístria, Kranj, Estíria, Croàcia, Slavònia, Dalmàcia, Dubrovnik, Bòsnia, Montenegro, Herzegovina, Sèrbia, Bulgària i la baixa Hongria representen les cordes discordants d'una lira... Deixem de desafinar tocant cadascú la seva pròpia corda i acordem la lira en harmonia."³⁷³ Wachtel no esmerça gens d'esforç per explicar què ha passat amb el búlgar o on hauríem de situar el macedoni, que en aquesta proposada harmonia encara no ha fet cap acte de presència. D'altra banda, Wachtel explica les reticències dels homes de

³⁷² WACHTEL, Andrew Baruch, *Making a Nation, Breaking a Nation. Literature and Cultural Politics in Yugoslavia*, Strandford (California), Strandford UP, 1998, pàgina 229.

³⁷³ *Ibd.*, pàgina 27.

lletres eslovens a formar-ne part pel fet de posseir ja una llengua literària, una llengua que estaria mig justificada per l'existència d'un sol poemari, *Les Poesies* (1846) de Prešeren. L'investigador cita amb exactitud les dades en la successió d'aquests esdeveniments culturals, però s'oblida de remarcar que la primera col·lecció poètica en l'eslovè és un decenni posterior a les idees defensades per Gaj i amb això el seu argument que les propostes de formar una llengua unitària han fracassat només perquè han arribat massa tard, perd tot el sentit.

Fins i tot l'anàlisi d'aproximació entre els lingüistes i els escriptors croats i serbis per "forjar" un estàndard unificat resulta un rast de compromisos fracassats que es prolonga des de la gramàtica (1814) i el diccionari (1818) de Vuk Stefanoviæ Karadžiæ fins a l'últim intent d'aquesta índole en 1913 proposat per Jovan Skerliæ, a partir del qual es van abandonar els intents d'unificar l'ús d'un sol alfabet i d'acceptar una sola variant dialectal com a base de la llengua literària.

Una enumeració semblant d'objectius no assolits representa també la cultura iugoslava que es va intentar canonitzar, primer seguint el model d'unificar-se al voltant de la tradició més forta. És per això que en aquest cas el cànon de la segona meitat del segle XIX seguia els poemes èpics basats en la història sèrbia, com les obres d'Ivan Mažuraniæ i Petar Petroviæ Njegoš. Després, durant la primera Iugoslàvia, el model de la cultura iugoslava, va trobar la seva encarnació en l'obra de l'escultor Ivan Meštroviæ que va intentar donar "una síntesi unitària dels ideals de la tradició popular i del seu desenvolupament, per expressar en pedra i en les obres arquitectòniques com de profundes són les memòries dels grans moments i els més significants esdeveniments de la nostra història dins de tots nosaltres." La idea iugoslava culmina en el mausoleu per l'autor de *La garlanda de la muntanya*³⁷⁴ sobre el Lovæen a Montenegro i en el Monument al soldat desconegut a Avala, el puig que s'eleva damunt de Belgrad. Però les seves idees escultòriques no van fer ni escola ni deixebles tot i que, efectivament, l'art escultòric no coneix impediment de barreres lingüístiques per a unificar una cultura.

³⁷⁴ NJEGOŠ, Petar Petroviæ, *La guirlanda de la muntanya*, Santiago de Chile, 1987.

L'altra gran figura de la síntesi cultural que destaca Baruch apareix amb força tot just formada la República Federal Socialista d'Iugoslàvia, es tracta de Ivo Andriæ. Baruch troba curiós que un autor, que no va mostrar cap simpatia envers el comunisme, fos tant promogut per les autoritats del nou estat i troba l'explicació en el fet que les seves cròniques de Bòsnia ensenyen "la dificultosa interacció entre els pobles de Iugoslàvia a través de la història, mentre mantenen, però, l'esperança que es podrien ajuntar tots dins d'una unió supranacional."³⁷⁵ A partir d'aquest premi Nobel, Baruch ja no troba altres grans noms en defensa de la tradició iugoslava i ha de dedicar-se a desemmascarar la puixança dels nacionalismes particulars. Examina els llibres de text destinats a ensenyar literatura a les escoles i constata consternat com són de tancats dins de la pròpia tradició.

Baruch ignora que la tradició d'escriure llibres de text des d'una perspectiva limitada i autocomplaent ve de lluny. L'historiador Charles Jelavich, que va analitzar els llibres d'història utilitats a les escoles bàsiques de Sèrbia entre 1890 i 1914, va demostrar com tots els infants a Sèrbia fins ben bé esclatar la primera guerra mundial van ser escolaritzats amb la idea que totes les terres on es parlava el dialecte *što* eren sèrbies, incloent-hi fins i tot la República de Dubrovnik a Dalmàcia, considerada com "una creació medieval del poble serbi." L'article de Jelavich va ser escrit per subratllar la por que ja en el seu temps va expressar un dels principals impulsors de la idea de Iugoslàvia, l'historiador britànic R.W. Seton-Watson, en una declaració realista que el futur de l'estat depenia "del conflicte fonamental entre la solució Pan-Sèrbia i la idea de Iugoslàvia."³⁷⁶

És prou significatiu també que les obres literàries que analitza Andrew Baruch tampoc són cap mostra de diversitat, sinó que pertanyen totes a la literatura sèrbia, fàcil de fer perquè la majoria de les obres importants disposen de traduccions angleses, cosa que no passa amb els altres representants de la literatura "iugoslava." Tot i això té un interès especial el resum de la trajectòria de Dobrica Ćosić: "els seus intents de despertar la consciència nacional a Sèrbia al

³⁷⁵ WACHTEL, Andrew Baruch, *Making a Nation, Breaking a Nation. Literature and Cultural Politics in Yugoslavia*, Strandford (California), Strandford UP, 1998, pàgina 157.

³⁷⁶ JELAVICH, Charles, "Milenko M. Vukièviæ. From Serbianism to Yugoslavism" A: DELETANT, D.; HANAK, H. [Eds.], *Historians as National-Builders*, London, The Maximillan Press, 1988.

final dels seixanta van ser solitaris i sense suport. Però en 1992 ell va ser el president de la república."³⁷⁷

Encara més remarcable és l'anàlisi de l'erudit *Diccionari khàzar*³⁷⁸ de Milorad Paviæ que la deixa en evidència com una obra que "codifica una posició ideològica que implica la inviabilitat de la mateixa base filosòfica en la qual descansava Iugoslàvia".³⁷⁹ El llibre va ser traduït a una trentena de llengües i és prou hermètic com per no deixar d'entrada visible el que pronosticava el crític literari Zvonko Kovaè: "altres nacions llegiran la història dels khàzars desapareguts a través de la seva pròpia paranoica visió del futur."³⁸⁰ Com va ser llegit el llibre en les cultures on el van portar les nombroses traduccions és difícil de dir, però a Sèrbia aquesta novel·la complexa va esdevenir un èxit de vendes i va ser preuada per tota la crítica, el llibre de ficció més ben rebut en els últims cinquanta anys, informa Baruch. Una novel·la d'aquestes postmodernes, que a l'Occident va ser comparada amb Cortàzar i Pynchon, i es pot llegir començant per on el lector vulgui. La versió musulmana diu que els khàzars es van convertir a l'islam, la versió jueva testimonia la seva conversió al judaisme i els cristians narren l'acceptació de la seva fe. Les incompatibles micro-veritats que impliquen que cap acord o comprensió mútua és possible quan es parteix de diferents punts de partida. El NIN de 1984, el premi més ben considerat de les lletres sèrbies, és només una data més a afegir a aquesta història d'èxit entre el públic. Una acceptació de llibre tan gran i tan extensa, una difusió tan general i realitzada sense entrebancs en un període de la màxima supervisió del món cultural a Sèrbia confirmen que l'èxit probablement no hauria estat possible si no fos que Paviæ en la seva literatura ja proclamava la base intel·lectual que havia de servir de suport per el règim de Milošević, un suport intel·lectual que més tard li va prestar activament a través de la participació en l'Acadèmia Sèrbia d'Arts i Ciències.

³⁷⁷ WACHTEL, Andrew Baruch, *Making a Nation, Breaking a Nation. Literature and Cultural Politics in Yugoslavia*, Strandford (California), Strandford UP, 1998, pàgina 244.

³⁷⁸ PAVIÆ, Milorad, *Diccionari khàzar*, Barcelona, Columna, 1989.

³⁷⁹ WACHTEL, Andrew Baruch, *Making a Nation, Breaking a Nation. Literature and Cultural Politics in Yugoslavia*, Strandford (California), Strandford UP, 1998, pàgina 217.

³⁸⁰ *Ibd.*, pàgina 218.

Resumint, l'estudi de Baruch representa unes tres-centes pàgines destinades a anàlisi de no poques obres i no de lectures superficials, sinó d'interpretacions d'un tallant crític prou agut com per tocar més d'un iugo-nostàlgic, ja que aconsegueix posar una ombra de dubte fins i tot a l'obra d'un escriptor tant fora de tota sospita com Ivo Andriæ i atribuir la seva popularitat al fet que va saber crear "una visió nova de la comunitat imaginada que Iugoslàvia podria haver esdevingut."³⁸¹ La formació de la nació iugoslava ha fracassat, però tanmateix hauria estat possible, ens ve a confirmar Andrew Baruch Wachtel.

"Si fos així, hauríem d'explicar per què al començament del segle XIX a ningú no se li va acudir engegar una campanya per persuadir els irlandesos, per exemple, que de fet eren alemanys; o de convèncer els hongaresos que en realitat eren xinesos. Què explica el fracàs de la creació d'una nació eslava, com van assajar els paneslavistes, o d'una nació il·líria?"³⁸² argumenta amb un puntet de mofa que sembla gairebé endèmic entre els historiadors dedicats a les qüestions nacionals, Miroslav Hroch, i es pregunta a continuació també per què no va reeixir entre els eslovacs la idea d'una Txecoslovàquia unida, fins i tot durant el període d'entreguerres, quan la República Txecoslovaca tenia tots els mitjans necessaris d'agitació efectiva per comunicar aquesta idea de la identitat nacional unida. Veurem els arguments d'aquest historiador txec, que van merèixer una detallada desacreditació per part d'Ernest Gellner.³⁸³ Immediatament després del paràgraf citat, Hroch fa una referència explícita a la concepció de Benedict Anderson, la teoria que va originar la felicitosa metàfora de les comunitats imaginades, per explicar l'èxit o fracàs dels programes nacionals. La condició bàsica perquè tingui èxit qualsevol mena d'agitació és que utilitzi arguments que es corresponen amb la realitat, amb la realitat tal com és percebuda per aquells a qui es dirigeix l'agitació. És a dir que l'agitació nacional es basa en major part dels casos en relacions i lligams que s'havien format al llarg dels segles i que han unit el poble envers el qual s'adreça l'agitació. I aquestes relacions no necessàriament corresponen a circumstàncies que haurien satisfet la voluntat dels patriotes. Els agitadors no tenen capacitat de generar per si mateixos aquests lligams ni poden influir sobre les

³⁸¹ *Ibd.*, pàgina 157.

³⁸² HROCH, Miroslav, *La naturalesa de la nació*, València, Afers, 2001, pàgina 45.

³⁸³ GELLNER, Ernest, *Encounters with Nationalism*, Oxford, Blackwell, 1994.

circumstàncies que prèviament havien moldejat el poble al qual s'adreçaven. El que sí era el seu objectiu era concebre l'existència d'un grup i subratllar els nexes psicològics entre ells. Hroch diu que la metàfora d'Anderson l'hauríem d'interpretar en aquest sentit.

Per això no és sobrer subratllar que la metàfora tant sovint emprada per descriure la nació no parla de comunitats imaginàries, basades en suposats lligams que només els agitadors se'ls imaginin, sinó de comunitats imaginades. La distinció sembla una matisació, però la tènue línia entre un fet imaginari i un estat de coses imaginat, entre *imaginar-se* i *imaginar* és en aquest context tot menys irrellevant.

Per sentir-se part d'una nació cal, doncs, la mateixa capacitat que per llegir una novel·la o seguir el desenvolupament d'un conflicte llunyà a través d'un diari, tal com ho especifica Anderson molt clarament a les primeres pàgines del seu llibre. La capacitat que condiona aquestes tres activitats, tant pròpies de l'home contemporani, no és la capacitat d'inventar, de pensar coses que es basen en meres suposicions, sinó la capacitat de pensar d'una manera abstracta, de formar-se una imatge mental.

Benedict Anderson, comença el llibre sobre l'origen del nacionalisme amb dos capítols destinat a revisar dues formes de lligams a través de les quals les persones es podien sentir unides en una comunitat, anteriors al sorgiment de la idea de nació.

La primera forma de comunitat, que examina, es basa en la religió. Es tracta de comunitats que uneixen dins seu tots aquells que professen la mateixa fe, no obstant altres diferències. Anderson posa l'accent especialment en les llengües sacrals com a lligam efectiu d'una comunitat religiosa. És una idea, diu, extremadament estranya per a la ment occidental: "La realitat ontològica és aprehensible només a través d'un sol, privilegiat sistema de representació: la llengua de la veritat del llatí eclesiàstic, de l'àrab de l'Alcora o el xinès dels mandarins." La convicció de la tradició islàmica que l'Alcora és *literalment* intraduïble, perquè la veritat de Mahoma és accessible només a través dels signes veritables i insubstituïbles de l'àrab escrit, és probablement encara molt present, per no parlar de la importància de la codificació de la llengua xinesa per unir els vastíssims territoris, però la comunitat de la fe cristiana, no obstant la confessió que tinguem en compte, què faria sense el suport dels textos sacrals en llengües vernaculars? La vella Europa i el seu Nou Món troben estrany pensar la

llengua com un signe no arbitrari, troben estranya la idea que no tots els idiomes siguin signes equidistants d'un món, que existeix separat del llenguatge, i per això les llengües poden ser intercanviables.

El reialme dinàstic és l'altra manera d'unió que predominava en els temps pre-moderns. La reialesa ho organitzava tot al voltant del centre, l'estat va ser definit amb el seu centre, per això els límits podrien restar poc definits i ser porosos. Aquests imperis van ser capaços de sostenir la dominació sobre una població heterogènia i sovint fins i tot no contigua per un període de temps llarg. Però avui, l'enumeració de títols nobiliaris de la casa dels Habsburg no deixa de tenir un aspecte còmic, puntualitza Anderson, després d'enumerar en un llarg paràgraf tots els títols que pertanyien a aquesta dinastia.³⁸⁴

Amb el final de la primera guerra mundial es va acabar l'era de les grans dinasties, en el tumult de les batalles van desaparèixer els Habsburgs, els Hohenzollern, els Romanov i els Otomans. El congrés de Berlín va portar la instauració de la Lliga de les Nacions i a partir d'aquest temps la norma de la legitimació internacional va esdevenir un estat-nació: "fins i tot les potències imperials que han sobreviscut es van presentar abillades més aviat d'un vestit nacional que amb un uniforme imperial."³⁸⁵ Així es va consolidar una transformació progressiva de les societats pre-modernes, seguint el model de la nació. En aquesta progressió el punt d'inflexió més important el representa per a Anderson l'aparició de les llengües vernaculars estandarditzades, aptes per ser divulgades a través del paper amb l'ajut de la gran revolució tècnica, la impremta. La llengua codificada és, doncs, l'origen i el principal mitjà per estendre la idea de la nació i en aquest fenomen rau la resposta a la qüestió que Anderson es proposa en el subtítol del seu llibre. Des del seu principi les nacions van ser concebudes en la llengua, no en la sang i per això tothom podia considerar-se invitat a una comunitat imaginada. La característica d'una comunitat imaginada a partir d'una llengua comuna fa que la comunitat resti oberta a nous nadius. I si la nació sembla ser una comunitat closa en si mateixa, llavors l'explicació d'aquesta paradoxa la trobem només en el següent fet:

³⁸⁴ ANDERSON, Benedict, *Imagined Communities. Reflection on the Origin and Spread of Nationalism*, London-New York, Verso, 1990°, pàgina 26.

³⁸⁵ *Ibd.*, pàgina 104.

Encara que qualsevol llengua es pot aprendre, l'adquisició de coneixements requereix una porció real de la vida d'una persona: qualsevol nova conquesta es mesura contra l'escurçament dels dies. Allò que limita l'accés a altres llengües no és la seva impenetrabilitat, sinó la mortalitat humana."³⁸⁶

La paradoxa de la llengua com a criteri per desenvolupar lligams afectius amb un grup, la paradoxa d'un criteri que demana "porcions reals d'una vida" és demostra en el llibre d'Anderson com a millor antídoto contra la convicció vella i molt estesa que la idea de la nació fonamentada en la llengua proporciona alhora tot el necessari per al cultiu d'exclusions més desaprovables, com el racisme. Anderson subratlla aquesta diferència dient que el racisme somia una contaminació eterna, un negre serà sempre un negre, un jueu sempre un jueu, no importa quin passaport tinguin i quines llengües sàpiguen parlar. A més a més, el racisme es manifesta normalment dins de les fronteres nacionals, és una discriminació que no intenta travessar els propis dominis, justifica la repressió i dominació a casa i està associat amb el creixement del nacionalisme oficial.

Molt diferent d'aquesta explicació és sobretot la visió d'Elie Kerdourie que declara que "no hi ha cap tall evident que permeti distingir entre el nacionalisme lingüístic i el racial" i ho demostra amb l'exemple del Tercer Reich dins del qual segons ell "els nazis distingien els membres de la raça ària dispersada per l'Europa Central i l'Europa Oriental a partir del criteri lingüístic. Fent això, els nazis van només simplificar les idees que ja eren implícites en els escrits de Herder i altres."³⁸⁷ Aquesta declaració és remarcable, ja que demostra com amb una sola frase es pot rescriure la història i adoptar un punt de vista que permet d'una manera francament incomprendible negar l'assimilació exitosa en totes les esferes de la vida pública, en tots dos estats alemanys, tant Alemanya, com Àustria, de la comunitat ètnica que més durament a patit la violència del règim nazi, els jueus. De ben poc servia saber parlar alemany, o fins i tot saber parlar només alemany per evitar la persecució dels nazis. Els criteris dels nazis per decidir qui tenia dret de pertànyer al poble escollit eren ben bé uns altres.

³⁸⁶ Ibid.

³⁸⁷ KERDOURIE, Elie, *Nacionalism*, Oxford-Cambridge (USA), Blackwell, 1994⁴, pàgina 66.

A causa de declaracions com la que podem trobar en el llibre de Kerdourie aprofitarem la distinció d'Anderson, amb la qual clou el seu llibre, per desvincular la importància política de la llengua d'un signe de la raça i desfer així un argument amb el qual ja en 1882 Ernest Renan va desacreditar no l'imperialisme d'una llengua dominant com Kerdourie, sinó totes les reivindicacions lingüístiques. Insistir en les diferències entre les llengües distintes suposava per a ell defensar les mateixes pretensions que tots aquells teòrics que intentaven establir diferències "científicament" fonamentades en antropologia i que van convertir els orígens de la humanitat en una mena de zoologia, per utilitzar les seves paraules. Insistir en la importància d'una llengua és per a Renan igual que donar pes a la geografia, a l'existència de fronteres naturals com ho fan els estrategs militars o defensar l'exclusivitat d'una sola religió. Hi ha un principi superior a tots aquests factors, la voluntat de la gent de romandre junts. Renan formula així l'oposició entre dues formes de cohesió social. La primera, altament positiva, es basa en un acord entre els implicats, l'altra, censurable del tot, es fonamenta en lligams de sang, de llengua, de geografia i de religió. Aquesta segona opció que descansa sobre la similitud inherent és per a ell, a més a més, clarament oposada al cosmopolitisme, així que diu:

Procurem no abandonar el principi fonamental que l'home és un ésser intel·ligent i moral, abans de divisions en una o una altra llengua, abans de ser membre d'una o una altra raça, abans de pertànyer a una o altra cultura.³⁸⁸

Ens trobem davant la formulació precoç d'un cisma molt profund, ens acostem a "la gran confrontació entre l'individualisme racionalista i el comunalisme romàntic", com ho anomenarà anys més tard Ernest Gellner en el seu últim llibre dedicat específicament a la regió que ens interessa, a aquell nucli de Centreeuropa que representa la Monarquia dels Habsburgs³⁸⁹. Aquesta oposició és per a ell una divisió entre la crida a establir una *societat* i la crida a establir una *comunitat*. Prestar atenció a la llengua dels pagesos va significar en

³⁸⁸ RENAN, Ernest, "What is a nation" A: BHABHA, Homi, *Nation and Narration*, London, Routledge, 1990, pàgina 17.

³⁸⁹ GELLNER, Ernest, *Language and solitude*, Cambridge, UP, 1994.

l'esmentat àmbit geogràfic el primer pas cap a l'establiment d'una unió de sang, d'una cultura de *Blut und Boden*. Aquest és l'origen que va comportar un tancament definitiu en la pròpia especificitat, l'origen de la claustrofilia i el lema principal dels partidaris d'organitzar-se com una comunitat. El populisme romàntic ho va envair tot i la propaganda nacionalista va fer passar de la defensa dòcil de la diversitat cultural, com la trobaríem a França o a Anglaterra, a una agressiva afirmació del valor de les arrels pageses. Només la cultura popular va ser estudiada, promoguda, glorificada: "El primer pas en aquesta exaltació va ser l'exploració escolar dins del context en el qual encara vivien, és a dir, en el món dels pagesos. En aquesta part del món el primer pas en el "renaixement" (molt sovint, de fet, simplement naixement, ja que la 'nació' en qüestió potser no va tenir mai abans una existència política i cultural autoconscient) va ser l'etnografia escolar de la vida pagesa."³⁹⁰ És a dir que tot moviment nacional que desperta en la Monarquia Austrohongaresa, incloent-hi segons la visió expressada en aquest llibre també els alemanys, és la defensa en contra del cosmopolitisme que no fa cap referència a la sang, que és *bloodless*. A partir del moment que l'alemany va substituir el llatí com a llengua de l'administració, va esdevenir important si l'antic reialme de Bohèmia va ser una ficció o una realitat i quina llengua van utilitzar els seus serfs, diu Gellner.

L'alemany com a única llengua oficial no va ser proclamada fins a les reformes conduïdes per Maria Teresa (1740 -92) i acabades durant el regnat del seu fill Josep II (1780-92) que van portar també l'escolarització obligatòria de la qual es feia responsable l'estat i amb això van donar un impuls important a la germanització dels dominis de la corona dels Habsburgs, encara que també van permetre obtenir aviat una molt elevada taxa d'alfabetització de la població fins i tot en les àrees rurals, un altra de les característiques d'aquesta Monarquia. Aquestes reformes il·lustrades van preveure també l'abolició de la servitud de la gleba, la tolerància religiosa, la supressió del delme i la igualtat de tots els súbdits davant la llei, ja en 1781. Coses gens menyspreables per la posterior evolució d'aquestes terres.

Gellner oblida, però, que l'alemany de fet va ser introduït a l'administració ja en 1627, junt amb la imposició de la fe catòlica, immediatament després de la derrota dels protestants

³⁹⁰ *Ibd.*, pàgina 13.

txecs a la Muntanya Blanca en 1620. Ell, que va néixer a Praga, no sap qui va ser Jan Hus (1371-1415), quina va ser l'extensió social del moviment religiós que va aixecar aquest predicador? No sap que el segon rei de la dinastia dels Habsburgs que dominava les terres txecques, Ferran II, va fer expulsar del país no pas pagesos, sinó nobles i burgesos txecs, forçats a exili, i que les seves propietats van quedar en les mans de rei i els nobles que li donaven suport, és a dir alemanys? Entre aquells que es van establir en el segle XVII a la colònia d'exiliats txecs a la ciutat polonesa de Leszlo hi va haver les ments tant excepcionals com Jan Amos Komenský (1592-1670).³⁹¹ Durant gairebé cinquanta anys d'exili, Comenius es va guanyar el reconeixement internacional a causa de la seva defensa de la necessitat d'educació universal, sense distinció de sexes, de classes socials i per descomptat sense distincions de llengües o de confessions religioses. La seva obra *Didactica magna* el va fer un precursor il·lustre de la didàctica moderna i els deixebles que es va guanyar la seva doctrina de pansofia arreu d'Europa, d'estudi global de totes les ciències, no eren pas pocs. El fet que *Thesaurus linguae Bohemicae*, un diccionari exhaustiu en el qual va treballar durant quaranta anys, fos part dels manuscrits perduts en l'incendi de 1656 provocat com a revenja dels polonesos contra els protestants txecs, és un fet profundament lamentable,³⁹² no pas una prova més de la insignificància del llegat d'aquestes llengües de pagesos, com vol fer aparèixer la tradició de tots els pobles de Centreeuropa la visió d'Ernest Gellner.

Els únics que van quedar exclosos d'aquest fetixisme de la cultura popular van ser segons ell els jueus. Ells valoraven molt la necessitat d'assimilació en la cultura lingüística dominant i són l'exemple de com hauria de ser estructurada una societat oberta, basada en la burgesia professional, en l'*home modular* que és capaç de relacionar-se amb els grups socials sense cap patró previ i imposat, que respecta només contractes singulars, que no són imposat a través d'una xarxa de relacions. I heus aquí una altre cop la paradoxa de la Monarquia dels

³⁹¹ Tothom que està familiaritzat amb la vida dels centres docents, sap que des de 1995 amb el suport de la Unió Europea es du a terme un programa internacional de cooperació entre les escoles que porta el nom d'aquest il·lustre personatge. Una de les prioritats del programa és la incitació a l'aprenentatge de les llengües i la diversificació i increment de nombre de les llengües estrangeres que s'aprenen dins dels programes escolars.

Habsburgs, en una definició encara més clara: "Una dinastia vella i rígida, lligada llargament a la jerarquia, autoritarisme i dogmatisme obscurantista, no sembla pas un material que pugui convertir-se en el símbol de la societat oberta. Però, per molt còmic que pugui semblar, la lògica de la situació ho va fet així."³⁹³ La conclusió final de Gellner és que si l'imperi s'hagués conservat, les coses haurien anat d'una altra manera. Potser sí, però l'emperador Francesc Josep, l'home que va regnar des de la llunyana primavera de 1848, va morir durant la primera guerra mundial. Sabem molt bé que l'any 1918 va portar el final de la convivència poc o molt pacífica dels "seus" pobles. Però en els decennis immediatament posteriors no van ser pas els moviments nacionals que van experimentar una puixança enorme. És la idea de la nació la que va desfer el món plàcid de la vella Europa durant la segona guerra mundial? És la idea de la puresa com a característica principal d'una nació la que va provocar tantes i tantes morts violentes? Recordem, si més no, una escena literària que vàrem utilitzar ja en l'últim capítol sobre Centreeuropa, recordem l'esfereïment de Boris Pahor que observa a través d'una estreta espitllera del tren que condueix els presoners d'un camp de concentració com un soldat amb l'uniforme alemany es diverteix disparant a la multitud. Els crits de plaer revelen a l'escriptor que l'home amb el fusell a les mans és un croata. El nazisme va perdre la seva puresa racial, no ho oblidem, encara que es va construir sobre la discriminació dels qui són "biològicament" diferents. Però la idea de la nació que explotava el nazisme no té res a veure amb el concepte de nació com a tal, ni tan sols amb el concepte de la nació alemanya que al final, sigui com sigui, es va imposar. Què és Alemanya tal com la coneixem avui, una comunitat tancada potser? És possible pensar en una comunitat ètnica amb la segona i tercera generació de descendent dels treballadors immigrants tant nombrosa que es pot comptar per milions, notablement integrada, per donar només un exemple. És evident que el colós alemany afronta amb la mateixa habilitat que altres estats de les societats avançades, com diria Gellner, els reptes de l'època contemporània que consisteixen en trobar un equilibri entre la mobilitat global i creixent de persones i la necessària cohesió d'una societat. És per això que resulta problemàtic parlar del

³⁹² HERMIDA DE BLAS, Alejandro, *Literatura checa A: PRESA GONZÁLEZ*, Frenando [coor.], *Història de las literaturas eslavas*, Madrid, Catedra, 1997, sobretot pàgines 245-291.

³⁹³ GELLNER, Ernest, *Language and solitude*, Cambridge, UP, 1994, pàgina 33.

concepte de la nació per una banda com a positiu quan vol construir una societat i contrastar-lo amb un altre concepte de la nació, que cal identificar-lo directament amb el nacionalisme i que vol construir una comunitat ètnica tancada, que té el seu origen en el romanticisme alemany i és en tots els casos menyspreable. Sense dificultat podem veure que estem davant d'una distinció entre el "model alemany" exclusivista i el "model occidental", és a dir anglosaxó, que és l'únic capaç d'incloure tothom.

Els primers nacionalistes veritables van ser els alemanys, diu Isaiah Berlin i clou la seva contribució més important a aquest debat amb la frase que el nacionalisme és "el brot particular de la revolta romàntica."³⁹⁴ No és gaire plausible que aquest gran coneixedor de la literatura romàntica alemanya i de la tradició filosòfica hagués pensat com podrien ser interpretades les seves paraules si les citéssim fora del context. Llegits amb atenció els assaigs de Berlin no proclamen la mateixa veritat absoluta com el llibre d'Elie Kerdourie³⁹⁵ per al qual el nacionalisme és un error històric tan gran que se sent autoritzat de desqualificar els principis filosòfics d'Immanuel Kant en el seu conjunt, per no parlar ja de la interpretació que va fer d'altres ments il·lustres a Alemanya a cavall dels segles XVIII i XIX, sobretot Johann G. Fichte, Johann G. Herder i Friedrich Schiller. La veneració de periodistes, de professors, de filòlegs i altres erudits o d'economistes teòrics va portar cap a un estil ideològic de la política que va fer possible governants com Lenin, Stalin o Hitler, que es van convertir en uns reis que sabien adaptar la filosofia a les seves necessitats. En l'apèndix a l'última edició del llibre l'autor en persona ens informa que fins i tot Ernest Gellner havia protestat contra aquesta interpretació de la tradició filosòfica alemanya.

Les dues obres que acabem d'esmentar volen realment destapar el fons del nacionalisme i no dubten en adaptar sistemes filosòfics sencers per mostrar com van ser d'equivocats, o convertir obres literàries d'una complexitat tan extrema com els drames de Kleist en un mer preludi per a l'exaltació de la mort i de joventut en el temps de Hitler.³⁹⁶ Isaiah Berlin, en canvi, no s'ha dedicat amb una intensitat especial a revelar les bases sobre les quals es construeix una

³⁹⁴ BERLIN, Isaiah, "Nacionalismo: Pasado olvidado y poder presente" A: *Contra la corriente*, Mexico, Fondo de Cultura Económica, 1983, pàgina 438.

³⁹⁵ KERDOURIE, Elie, *Nacionalism*, Oxford-Cambridge (USA), Blackwell, 1994⁴

nació, ell mateix reconeix que volia només proposar la necessitat d'afrontar el problema del nacionalisme. Els pensaments que dedica a aquests processos són sobretot una indagació profunda per trobar l'explicació de com va ser possible bastir les bases ideològiques per construir el monstre del Tercer Reich i afirma que la condició indispensable per aconseguir-lo era obtenir un focus per la lleialtat i l'autoidentificació en el qual es basava el poder. Un poder que fonamenta la seva legitimitat amb l'argument de defensar els valors del *nostre* grup. "No sóc un historiador ni un científic polític i així no puc oferir una explicació a aquest fenomen", diu Berlin. Si ho fos, però, el filòsof descobriria sense dificultats com és de tallant el camí del seu pensament i com els punts amb els quals descriu el nacionalisme formen un enfilall de característiques que no desemmascaren pas el concepte que moltes de les nacions modernes avui tenen d'elles mateixes, sinó un altre fenomen, sovint completament oposat, l'aparició de la societat totalitària, l'aparició d'una nació on té el seu lloc només aquell que afirma un compendi tancat de trets característics que un líder ha proclamat com a definitoris del *nostre* grup, un grup on aquells qui no s'avenen amb aquests manaments no hi tenen cabuda.

³⁹⁶ Ibid.

Hem vist que hi ha molts teòrics que volen subratllar tan les diferències entre el model etnocentrista i el model cosmopolita d'un estat que reculen fins a la distinció entre la comunitat i la societat en la sociologia clàssica. Per això convé recordar que va ser Max Weber qui va establir primer la distinció entre aquestes dues formes de la cohesió social, *Gemeinschaft* i *Gesellschaft*, la comunitat i la societat. Abans de prosseguir sembla molt oportú conèixer més de prop aquesta distinció perquè ajudarà a fixar alguns paràmetres bàsics que cal tenir en compte. A partir de Weber³⁹⁷ la comunitat i la societat són enteses com dues formes d'agrupament de persones clarament diferenciades. La primera forma de cohesió social, la comunitat, s'estableix a partir dels lligams que s'estableixen entre les persones del grup, que són sobretot emocionals:

és una relació social en la qual l'actitud en l'acció social s'inspira en els *sentiments* subjectius (afectius o tradicionals) d'aquells qui participen en la construcció d'un tot.³⁹⁸

La societat, en canvi, crea vincles entre els seus membres a partir d'un consens mutu i admet una heterogeneïtat inicial molt més gran sempre i quan els possibles candidats es mostren disposats a integrar-se al sistema de regles establert. Es tracta doncs de lligams contractuals, molt més exteriors i menys vinculants. En una societat s'estableixen entre les persones lligams d'associació.

³⁹⁷ WEBER, Max, *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriß der verstehenden Soziologie* (1922) — *Economía y sociedad*, México, Fondo de Cultura Económica, 1964².

³⁹⁸ *Ibd.*

Però, el primer apunt seriós que cal tenir en compte si pensem en l'aplicació d'aquest dos tipus de cohesió a la manera d'organitzar un estat, és que Weber parla de caràcter obert i tancat tant en les societats com en comunitats. Les comunitats més tancades, com les d'un ordre religiós, poden en un determinat moment establir la conveniència d'obrir els seus paràmetres per l'influx d'un gran nombre de nous membres, de la mateixa manera que les societats poden establir criteris molt restrictius per a tothom que aspiri a formar part d'una associació d'interessos i barrar el pas a tothom que resulti inconvenient per als membres constitutius. Heus aquí la raó que el lligam ferm entre societat —oberta, integradora— i comunitat —tancada, excloent— resulta fals si l'examinem a partir de la teoria que va establir aquesta distinció de cohesió social.

Max Weber va elaborar la seva sociologia comprensiva durant els anys vint del segle passat i va proposar evidentment també una explicació teòrica pel fenomen de la nació. Però no és el capítol destinat a aquesta qüestió que va resultar terriblement premonitori. En trauríem algun apunt interessant també d'aquesta part, encara que és veritat que alguns dels seus exemples, com ara la convivència pacífica dels alemanys amb els pobles de la regió bàltica, va forçar el traductor a posar una nota a peu de pàgina, recordant el lector l'any en el qual aquesta obra va ser escrita. La capacitat de la teoria de Weber de preveure l'evolució històrica a l'Europa del segle XX es troba sobretot en els seus capítols que mostren el desenvolupament d'una societat carismàtica, en l'explicació de com s'estableixen els lligams que fan obligatori reconèixer la legitimitat de poder d'un líder carismàtic. Aquest tipus de societat totalitària és de fet l'oposició veritable d'una societat democràtica. És realment important en nom de qui es legitima un líder totalitari? Weber va mostrar com la figura del líder anul·la la reciprocitat entre l'al·legació i la fe en l'autoritat, necessària per a legitimar el poder en una societat de tipus tradicional.³⁹⁹

Slavoj Žižek va afegir a l'anàlisi de les societats totalitàries aquest pensament que no hauríem d'oblidar així com així: "El punt de referència, la instància a la qual el líder es refereix

³⁹⁹ RICOEUR, Paul, *Lectures on Ideology and Utopia*, New York, Columbia UP, 1986.

per legalitzar el seu poder (el poble, la classe, la nació) *no* existeix."⁴⁰⁰ És a dir que el poble alemany per a Hitler, la classe treballadora per a Stalin, o si voleu, l'islam per als líders que a hores d'ara es proclamen els guardians d'aquest llegat, existeixen o van existir *només* representats a través del seu líder. Cap nació, cap classe social, cap comunitat religiosa pot existir com una unitat absolutament coherent. La voluntat del poble és homogènia, idèntica només quan els qui discrepen d'ella són automàticament exclosos del poble, es converteixen en l'enemic del poble que ha de legitimar el líder, quan els opositors són expulsats del grup. És el que es pot dir sobretot d'un dels esdeveniments més coneguts de la història recent, de l'annexió d'Àustria: "El plebiscit portat a terme el dia 10 d'abril de 1938, després de l'ocupació militar, és a dir quan l'annexió ja era efectiva, va excloure totes les persones sospitoses (jueus, opositors actius, etc.) i el resultat va donar un percentatge de 99,7 vots favorables a incorporació d'Àustria al Reich alemany."⁴⁰¹

Trobarem en aquestes teories moltes més respostes per comprendre els conflictes als quals va ser sotmesa Centreeuropa durant bona part del segle XX que no pas si ho volem explicar tot amb qüestions nacionals, sobretot si el concepte de la nació l'hem de dividir en dos tipus que distingeixen entre el litoral atlàntic d'Europa i l'interior del continent, confús, incompreensible, caòtic.

A més a més no exagerarem gens si diem que en aquesta divisió troba el seu origen la concepció que divideix Europa en *l'est nacionalista* i *l'oest democràtic*. "No cal dir que el constitucionalisme i la democràcia són una condició inevitable de la societat civil, però seria una deducció errònia afirmar que els moviments nacionals i la democràcia s'exclouen els uns als altres. Per contra, en molts casos, les nacions oprimides entenen la democràcia com un instrument adequat que el seu moviment nacional podia fer servir."⁴⁰² Així és com Miroslav Hroch refuta la visió profundament negativa de tots els moviments nacionals a Europa més enllà

⁴⁰⁰ ŽIŽEK, Slavoj, "From Master to Leader" A: *The Sublime Object of Ideology*, London, Verso, 1989.

⁴⁰¹ JOHN, Michael "Skizzen zur Problematik der kulturellen und nationalen Identität in Österreich 1848-1937" A: JOHN, Michael; LOTHAR, Otto [eds.], *Un-Verständnis der Kulturen*, Klagenfurt-Ljubljana-Wien, Mohorjeva družba, 1997, pàgina 86.

⁴⁰² HROCH, Miroslav, *La naturalesa de la nació*, València, Universitat de València-Afers, 2001, pàgina 169.

de les vuit nacions que a la primera del segle XIX tenien un estat i una llengua literària desenvolupada, una tradició d'alta cultura i uns elits governants establertes. Estem parlant de la nació anglesa, francesa, espanyola, holandesa, portuguesa, danesa, sueca i més endavant russa. En aquell moment hi havia a Europa més o menys trenta grups ètnics sense la condició d'estat, amb una feble o inexistent continuïtat literària i sense elits governants pròpies. Tots habitaven dins el territori dels imperis multiètnics. La Monarquia dels Habsburgs, l'imperi otomà i la Rússia tsarista van conèixer el seu despertar, però també la Gran Bretanya, Espanya i Dinamarca van saber què vol dir una mobilització nacional de grups no dominants. Cal tenir ben presents aquestes dades per remarcar, com ho fa Miroslav Hroch, que el nacionalisme no és una malaltia, no és un virus que es pugui exterminar amb un tractament apropiat.

Però què és de fet el nacionalisme, què hem d'entendre sota aquest mot? Hroch el fa servir només en el seu sentit restringit, com un estat de la ment que dóna prioritat als interessos i als valors de la nació pròpia per damunt de tota la resta d'interessos i valors. El perill que una nació desenvolupi una mentalitat col·lectiva d'aquesta índole restarà sempre latent, contra això no hi ha antídote, diu. Però per contra, aquest perill no s'ha d'accentuar tant com per convertir aquest mot pejoratiu en un sinònim per a qualsevol afany organitzat destinat a assolir tots els atributs d'una nació de dret. Aquesta és, com a mínim l'opinió de Miroslav Hroch, que comparteix, però, un altre autor destacat en qüestions nacionals, Peter Alter.

Alter es basa en la distinció que va establir Friedrich Meinecke entre les "nacions culturals" i les "nacions estatals", una distinció molt influent. Les nacions culturals posen l'èmfasi a la tradició i la llengua compartida per la qual cosa sembla que formar part d'una nació sigui el destí decidit per les forces de la natura i una inevitabilitat històrica. En canvi una gran part d'estudiosos que provenen d'algun dels grans estats-nació occidentals, de França, d'Anglaterra o dels Estats Units es decanta visiblement per la defensa de la nació estatal, sovint fins a tal punt que la nació i l'estat esdevenen sinònims: "La nació és la comunitat de ciutadans responsables que expressen una voluntat política comuna a través de l'estat."⁴⁰³ Per poder convertir aquest dos termes en un sinònim hi ha alguns condicionants previs: una llengua única,

⁴⁰³ ALTER, Peter, *Nationalism* (1985), London et al., E. Arnold, 1989., pàgina 15.

un sistema judicial i administratiu unificat i un govern central. Però Alter assenyala que la segona categoria en la distinció de Meinecke examinada més de prop revela "l'ímpetu terrible de l'estat" que és sovint completament ignorat i diu explícitament ja en la introducció del llibre que un concepte de nació no pot quedar reservat per a l'Europa Occidental i l'altre per a Centreeuropa oriental. En aquest sentit està formulada també la seva definició de nació que per a ell representa un grup social (un poble) que és conscient de ser una nació o que en vol esdevenir una i que demana per a ell l'autodeterminació política.

Així, la transformació d'un poble en una nació resulta al final no un concepte estrofolari, allunyat de la realitat, sinó una idea vàlida en molts casos per explicar l'evolució històrica de nombroses entitats polítiques que avui existeixen en Europa. Miroslav Hroch, no va començar amb el propòsit d'establir una teoria nova que expliqués el fenomen. El seu llibre *Preconditons of National Revival in Europe*, publicat en la versió anglesa l'any 1985⁴⁰⁴ i divulgat entre el món acadèmic internacional gairebé vint anys després d'haver estat escrit de manera que va coincidir per casualitat amb altres obres importants d'Anthony Smith, Benedict Anderson, Eric Hobsbawm i Ernest Gellner. Hroch partia d'una metodologia diferent. Volia demostrar la utilitat del mètode comparatiu en una època en la qual encara no era habitual i no estava de moda dins la historiografia europea. Per dur a terme la seva investigació Hroch considerava que a cada nació li correspon un procés de formació i que aquest procés ofereix trets generals comuns en una sèrie de casos en els quals les similituds es poden descobrir i explicar per comparació. A partir d'aquestes premisses l'historiador va desenvolupar una teoria que resulta una eina indispensable si volem afrontar, com és el cas, amb certes garanties la problemàtica de les nacions petites. Allò que fa tan diferent la teoria de Miroslav Hroch de moltes de les obres publicades sobre aquest àmbit en les darreres dècades és que no dedica la seva atenció a un "nacionalisme" difús i omnipresent, sinó que vol comprendre com es van formar els moviments nacionals considerant-los un procés legítim que va conduir a la formació de nacions. En la resposta dirigida directament a altra gran figura en la teoria de les nacions, a Ernest Gellner, diu que el grup social conegut com a *nació* es va formar en els temps passats, existeix en realitat en

el present i, per tant, pot servir com a objecte de la recerca empírica molt millor que la noció irracional i boirosa de *nacionalisme*.

El revifament nacional des d'aquesta òptica és un fenomen significativament diferent del que apareix als ulls de Gellner, sobretot a Centreeuropa. Aquest espai geogràfic és per als dos teòrics al llarg de les seves obres el principal punt de referència, no ens ha de passar per alt que tots dos varen néixer a la ciutat de Praga, Gellner en 1925, Hroch en 1932. En 1939 Gellner va haver d'abandonar el país, però va tornar a la República Txeca després de la jubilació per donar classes a la recent fundada Central European University, on va establir i dirigir el Centre per als Estudis del Nacionalisme. Miroslav Hroch, per la seva banda, és professor d'història a la Universitat de Praga. La coincidència d'haver dedicat una atenció especial a la regió sobre la qual estem parlant i la tensió que s'estableix entre les dues teories que interpreten les mateixes dades històriques i fins i tot coincideixen en algunes premisses fonamentals, però arriben a una conclusió tan diferent fa que haguem considerat oportú negligir altres aproximacions importants al fenomen de la nació, on cal assenyalar especialment l'absència del corrent teòric centrat en les comunitats ètniques i les formes de la imaginació simbòlica, encapçalat per Anthony D. Smith,⁴⁰⁵ que hauria pogut contribuir significativament a aclarir conflictes i tensions allà on les teories que vinculen la nació a la transició cap a l'era moderna no aconsegueixen respondre a totes les preguntes.

El model constructivista de la nació de Gellner, Anderson o Hroch, que vincula l'aparició d'una nació moderna a la codificació i la difusió d'una llengua escrita i unificada és molt apropiat precisament a Centreeuropa. Podríem dir que les petites nacions ubicades entre "prussos i russos" van construir la diferència específica de la seva identitat en la llengua i en la defensa d'una comunitat lingüística. Per això el model de moviments nacionals o de comunitats imaginades resulta aclaridor i amb l'ajut d'aquestes teories és fàcil desautoritzar moltes de les premisses sobre les quals es fonamenta una classe específica de nacionalisme particularista de Gellner. Hi ha, però, parts del món on la llengua no representa cap entrebanc, però els conflictes

⁴⁰⁴ HROCH, Miroslav, *Social Preconditions of National Revival in Europe. A comparative Analysis of the Social Composition of Patriotic Groups among the Smaller European Nations*, Cambridge, UP, 1985.

identitaris són tanmateix seculars, possiblement Bòsnia sigui l'exemple més paradigmàtic. Per aclarir aquesta classe de situacions conflictives els arguments de les teories sobre la nació moderna no serveixen i l'aproximació de Anthony D. Smith i la seva escola podria ser de molta més ajuda en un context on les profundes diferències religioses, simbòliques, ètniques divideixen una societat que utilitza per a la comunicació quotidiana una mateixa llengua.

Potser més o menys tothom es podria posar d'acord que el terme nació representa una solidaritat de grup, però el problema de la terminologia resulta tanmateix irresoluble. Miroslav Hroch crida l'atenció sobre les diferències en el significat del mot "nació" en diverses llengües europees i proposa la tasca de la seva definició com un dels reptes futurs molt necessaris per aclarir millor aquesta problemàtica. Comparant ràpidament només tres de les llengües amb una formació nacional ben diversa, l'anglès, l'alemany i l'eslovè, ens adonem amb tota claredat de la magnitud de les divergències. Cercarem debades en anglès l'equivalència exacta de la paraula alemanya *Volk* i entendrem fàcilment per què, per exemple, Andrew Baruch Wachtel en el seu llibre sobre Iugoslàvia, quan es refereix a la cèlebre metàfora de la Monarquia Austrohongaresa, ha de traduir la "presó dels pobles" per "prison-house of nationalities." Però aquestes nacionalitats o els pobles inclosos en la no menys coneguda expressió de l'emperador Francesc Josep *Meine Völker* acostumen a disposar d'una paleta més rica i així resulta que la paraula catalana "poble" o l'adjectiu "popular" tampoc són de gaire ajuda si volem transmetre bé el contingut del mot *narod*, comú entre tots els eslaus. *Narod* efectivament pot arribar a ser un simple sinònim per als estrats socialment inferiors d'una societat i els derivats del mot en forma de l'adjectiu són sovint estretament lligats a les tradicions populars. Distingir si un ball, un plat o una cançó és *ljudski, narodni* o fins i tot *folkloren* és del tot impossible.

Tot això és important, per entendre on falla la crítica dels moviments nacionals d'Ernest Gellner que demostra que coneix perfectament el mot *narod*, però es nega a admetre que pogués englobar cap altra realitat que la cultura d'arrels populars i una societat feta exclusivament de classes baixes, siguin els pagesos o més tard el proletariat. La definició del diccionari de la

⁴⁰⁵ Smith analitza també la teoria de Gellner, emprant sovint els arguments de Hroch. A: SMITH, Antony D., *Nacionalismo y Modernidad*, Madrid, Istmo, 2000.

llengua eslovena,⁴⁰⁶ en canvi, parla d'un grup de gent que acostumen viure en un territori comú, que se senten units a causa de lligams històrics, culturals i lingüístics i que en tenen de tot això una consciència clara. Ens acostem molt al concepte de nació. Un organisme internacional tan important com les Nacions Unides s'anomena en efecte "Združeni narodi", però "jeèa narodov", la presó dels Habsburgs de la qual acabem de parlar, conté la mateixa paraula, com també la primavera de 1848 és una "pomlad narodov." És a dir que una nació, disposi d'un estat o no, és per als eslaus simplement *narod*. És una conclusió a la qual podríem arribar fins a 1989 sense entrebancs. Després els polítics s'encarreguen de donar-li una nova volada a la paraula *nacija*, considerada abans com un sinònim poc freqüent, però que actualment en alguns contextos ja representa l'única expressió correcta per al poble amb el seu estat, és a dir una nació, ara sí, directament traduïble també a l'anglès. Molta raó te, doncs, Miroslav Hroch, en demanar una investigació lexicogràfica aprofundida que ajudaria aclarir més d'un malentès.

Hroch per la seva banda contempla en la formació de les nacions a Europa tres fases evolutives que es poden definir en tots els moviments nacionals que va estudiar, encara que la duració i la intensitat d'activitats en cadascun d'aquests períodes varien significativament d'un cas a l'altre. Segons la fase en la qual es troba un moviment nacional, varia l'actitud dels patriotes, la relació amb l'estat i el poder i també la resposta que susciten les propostes dins del grup ètnic al qual van adreçades. Durant la primera fase desperta l'interès per les peculiaritats d'un poble que un cercle d'intel·lectuals reduït intenta definir en diversos àmbits, la segona fase representa l'època de revifament nacional durant la qual es busca aconseguir la infraestructura cultural, social, política necessària per a passar a l'última fase, que no necessàriament aconsegueix els objectius proposats, ja que només en el cas que entre un grup ètnic s'hagin aconseguit crear vincles prou forts la idea nacional pot suscitar un moviment de masses. Vegem-ho amb més de detall.

El primer període d'un moviment nacional té el caràcter extensiu, pot abraçar període molt llarg de temps i el podríem descriure com una fase d'hivernació. L'activitat dels promotors es limita sobretot a la investigació acadèmica, destinada a propagar la consciència que

⁴⁰⁶ *Slovar slovenskega knjižnega jezika* ("Diccionari normatiu de l'eslovè"), Ljubljana, DZS, 1997.

existeixen trets històrics, lingüístics, culturals, socials i econòmics amb els quals un grup ètnic es pot identificar. Aquest és un estadi en el qual apareix d'una manera visible la defensa i l'exaltació de la llengua. Es fan servir tota classe d'arguments per elevar el seu valor estètic, la capacitat d'expressar les profunditats dels sentiments i transmetre les informacions d'àmbits més diversos, mostrar els mèrits històrics i així aconseguir emplaçar la llengua en la família de llengües elevades. Sorgeixen les primeres obres destinades a la planificació i la codificació de la llengua com a part de l'estandardització cultural necessària per a les fases posteriors.

Abans de codificar la llengua literària moderna, la llengua existia bé com un grup de dialectes parlat pel poble o bé com a llengua escrita, utilitzada en les corts medievals o les institucions eclesiàstiques. Tot aquest bagatge s'havia de tenir en compte per a codificar la llengua i fer-la apta per a la creixent intensitat de la comunicació escrita. Aquesta fase en tots els moviments nacionals representa el temps de controvèrsies erudites, acompanyades de la publicació de gramàtiques i diccionaris. En els casos que durant l'Edat Mitjana la nació hagués desenvolupat una llengua literària que després els governs absolutistes varen marginar, van aparèixer les discussions acalorades sobre si la llengua moderna s'havia de basar en la forma utilitzada en els escrits antics o en la llengua parlada a l'actualitat. Quan la reforma per establir l'estàndard es basava en aquest ús de la llengua antiga, l'èxit de la variant escrita depenia sobretot del grau de la continuïtat de la tradició de la llengua. L'altra opció va ser fer servir la llengua parlada i l'acceptació de la normativa proposada estava condicionada per la manera com l'estàndard resolva el problema de les diferències entre els dialectes i si s'aconseguia marcar una frontera clara i comprensible entre els grups veïns, sobretot on la semblança lingüística feia possible un trànsit fluid entre els dialectes en contacte.

La codificació de les llengües eslaves modernes ens ofereix exemples interessants d'estandarditzacions no reeixides en tots dos casos. La impossibilitat de basar-se en una llengua antiga, per molt important que fos, si hi ha hagut una interrupció completa de la transmissió de la tradició es pot demostrar amb els intents fallits d'introduir l'antic eslau eclesiàstic. L'Imperi de la Gran Moràvia (830-906) basava la seva cohesió en el cristianisme i d'aquí va sorgir la necessitat de crear una església eslava autònoma. Encarregats d'aquesta tasca van ser Constantí (Ciril) i Metodí, dos germans de la província búlgara de Tessalònica que l'emperador bizantí va

fer enviar a Moràvia. Ciil i Metodi van desenvolupar una llengua literària basada en el seu dialecte, que va ser després del grec, el llatí i l'hebreu la quarta llengua litúrgica admesa per l'Església. Però ja en segle XIV, Carles IV (1346-1378), el rei que va conferir a Bohèmia el seu màxim esplendor cultural, va fer portar debades el monjos croats al monestir d'Emaús per reintroduir l'ús de l'eslau eclesiàstic, la iniciativa no va sobreviure la mort del rei, en canvi els esforços destinats en el mateix temps a intel·lectualitzar la llengua txeca si que van donar fruits importants. Aquest intent fallit i molt anterior a l'època d'ebullició nacional mostra com n'eren d'il·lusòries les expectatives de tots els moviments paneslavistes que en segle XIX evocaven una antiga unitat lingüística eslava.⁴⁰⁷

Per altra banda hem de referir-nos si més no a dos intents d'unificar els dialectes vius en una llengua estandarditzada que no van prosperar. El primer fa referència a la creació de la llengua il·líria en el segle XIX, que es va resoldre relativament ràpid. L'entusiàstic poeta Stanko Vraz, que va decidir abandonar l'estretor del seu dialecte eslovè per afegir-se a la proposta d'unió, és considerat avui, com no podria ser d'altra manera, simplement un poeta que pertany a la tradició de la literatura croata. L'altre cas el representa la llengua literària que havia d'unir els txecs i eslovacs i no va prosperar encara que figures tan rellevats com Ján Kollár (1793-1850) o Pavel Josef Šafárik (1795-1861) es van mostrar partidaris assidus d'aquesta opció en plena època de revifament nacional, i l'eslovac com a llengua literària no va ser codificat fins una generació més tard amb Ludovít Štúr (1815-1856). "No cal dir que el grau i la rapidesa amb què reix l'agitació nacional depèn d'alguna manera de com de ràpid s'hagi assolit el consens general pel que fa a la qüestió de la normalització de la llengua nacional i a quina velocitat s'hagin difós després les normes de la llengua,"⁴⁰⁸ diu Miroslav Hroch. L'historiador es refereix amb aquests arguments directament als investigadors que defensen la llengua estandarditzada com un "constructe artificial" i torna a subratllar que les concepcions voluntaristes de codificació que no es corresponien amb la realitat social van ser tard o d'hora rebutjades i no van aconseguir

⁴⁰⁷ KOHN, Hans, *Le Panславisme. Son histoire et son idéologie*, Paris, Payot, 1968.

⁴⁰⁸ HROCH, Miroslav, *La naturalesa de la nació*, València, Universitat de València-Afers, 2001, pàgina 79.

l'imprescindible suport popular. Reformes no basades en el consens amb els parlants van resultar eliminades tant bon punt desapareixien els seus impulsors.

Arran de les tesis d'alguns intel·lectuals contemporanis que consideren les llengües modernes unes construccions artificials no és de més cridar l'atenció sobre el fet que aquesta afirmació resulta de fàcil acceptació sobretot en un àmbit on predomina un desconeixement bastant generalitzat sobre les cultures que no es troben entre les cinc o sis llengües veritablement consolidades i la família de les llengües eslaves n'és una gran perjudicada. Així, per exemple, sense que a ningú li estranyi, el traductor de les obres de Peter Handke a l'espanyol, que ha merescut una confiança tan gran de l'editorial Alianza, que deu passar ja d'una vintena de llibres traduïts, utilitza els adjectius eslovè i eslovac com a sinònims, en una mateixa pàgina podem llegir com la mare de Handke d'origen eslovè parla eslovac o viceversa. Una confusió comuna, que des de fa deu anys és habitual en la premsa diària, a la que li ha costat molt pair la transformació política de Centreeuropa i d'allà ha penetrat probablement a les traduccions literàries i fins i tot d'obres historiogràfiques destinades precisament a comentarel procés d'aquests canvis complexos, com la versió espanyola del llibre *Mittleuropa* de Jacques Le Rider, que vàrem citar més d'una vegada, on apareix amb insistència aquesta mateixa confusió.

Entre l'any 623 i 658 un hàbil mercader, nomenat Samo, va reunir les tribus eslaves que havien aconseguit penetrar més cap a l'occident i aquesta unió efímera té l'honor de ser considerada la primera formació política dels eslaus. Molt abans que els hongaresos ocupessin les planures danubianes, aquesta unió evidentment comprenia els ancestres dels actuals eslovens i eslovacs. No és estrany, doncs, que el nom dels dos pobles sigui tan semblant i si citem la autodenominació, *slovenšina* i *slovenšèina* difereixen fins i tot només en una sola lletra. En un context on es poden confondre dues llengües els parlants de les quals fa més de mil anys que no tenen cap contacte els uns amb els altres, és fàcil convèncer el públic que l'idioma il·liri, o si voleu, iugoslau, no es va poder forjar només per què alguns gramàtics o poetes es van avançar a aquesta idea i van fer aparèixer malauradament llengües literàries més petites.

La conscienciació sobre la particularitat del grup reeixia, doncs, només si s'aconseguia establir una diferenciació clara i consensuada entre la nació que s'havia de crear i els seus veïns,

si es codificava la llengua i s'elaborava una informació bàsica sobre el passat. També era necessari aconseguir una mínima mobilitat social vertical. Algunes persones cultes que provenien del grup ètnic no dominant havien de decidir preservar la identitat dels seus orígens i rebutjar l'assimilació. Una altra condició indispensable era la comunicació social basada en l'alfabetització, l'escolarització i les relacions de mercat.

La fase d'agitació patriòtica començava quan es prenia la decisió d'intentar guanyar suport al projecte de creació de la nació moderna i promoure un moviment nacional de masses. Cal tenir en compte sobretot que els lligams i les relacions que representen el fonament de la cohesió d'un grup que es considera nació va tardar segles en formar-se. Per això el terme revifament és només metafòric, no és altra cosa que un lloc comú que els líders dels moviments nacionals del segle XIX van escollir per designar la seva activitat. Per comprendre la manera com es desenvolupa el moviment de revifament nacional és necessari considerar també la composició social i territorial de la nació durant aquesta fase. Quina és la relació amb l'estat, la posició en la distribució dels béns, les diferències en estils de vida i de la procedència social són els líders nacionals. El fet que el revifament nacional va coincidir amb la gran transformació de la societat europea, que podem considerar una transició del feudalisme cap al capitalisme, un procés de modernització o fins i tot d'industrialització en un sentit ampli del terme no és només casualitat cronològica. Amb quines paraules descrivim l'aparició de noves formes empresarials, de la mobilitat social i els canvis en els models de propietat de la terra és finalment poc important, el fet és que una onada de canvis va afectar el continent europeu i va transformar lentament la societat de l'Edat Mitjana en una societat on els ciutadans haurien de tenir assegurats els mateixos drets. És per això que no podem reduir la identitat nacional a una mera identitat ètnica. El moviment nacional té com un dels seus objectius més bàsics formar una nació que deuria posseir una composició social plenament formada. Això fa sorgir algunes exigències. Es milita per formar una cultura nacional basada en la pròpia llengua, que ha d'obtenir un ús normalitzat també en l'administració, la vida política, el sistema educatiu i en la literatura. A més a més desperten també les reivindicacions socials que segons el cas es poden centrar bé en l'emancipació dels camperols, millors condicions de treball per als artesans, l'accés a l'educació generalitzat.

Les discussions sobre l'ortografia i la gramàtica entre els acadèmics no són el mateix que els afanys dels escriptors patriòtics per a crear la literatura i difondre-la. Sembla lògic considerar que primer van ser necessàries les normes ortogràfiques i gramaticals, però la realitat demostra com la normativa sovint s'establia directament amb la creació de les obres literàries i sovint la producció poètica aconseguia influir decididament en les decisions preses pels erudits de la llengua. L'exaltació de la llengua va esdevenir un component habitual i va romandre com a part integral del programa nacional. Es tractava de trobar la manera com transmetre la llengua i van sorgir festivals de cançons populars i danses, cercles de lectura i cafès, però l'instrument més poderós de la difusió va ser l'escola. La lluita per les escoles nacionals va esdevenir un component efectiu dins de la mobilització nacional per als grups ètnics no dominants, sovint paral·lel a l'esforç de la nació governant per discriminar la llengua minoritària i introduir càstigs a les escoles elementals a fi d'evitar-ne el seu ús. Un cas molt significatiu és la magiarització de l'educació a Hongria i els dominis de la seva corona a partir de 1867, quan s'havia aconseguit la llargament anhelada autonomia política i on "s'hi van abolir les escoles anteriors on s'ensenyava una llengua que no fos l'hongaresa, i cada vegada més la llengua magiar s'autoafirmava a costa de les llengües locals."⁴⁰⁹ L'aparició de centres d'ensenyament secundari en les llengües vernacuals va tenir encara més entrebancs, per no parlar ja de les universitats, que poques nacions no governants aconseguien establir. De totes maneres els polonesos, txecs i hongaresos ja en el segle XIX disposaven de centres universitaris prou potents com per assegurar no només l'accés a la formació superior, sinó també una càtedra que podia institucionalitzar la llengua i alhora vetllar per ella.

Es va tenir molta cura també de desenvolupar una rica paleta de gèneres literaris i d'ocupar altres camps destinats a la lletra impresa. El periodisme i la literatura educativa acostumaven a obrir el camí, per després cedir el lloc també a la recopilació, la correcció i la imitació de la poesia popular. Després va venir la poesia original, que sovint va ser musicada, les traduccions i les adaptacions d'obres literàries de les literatures més avançades. Els relats i contes breus publicats a les revistes acostumaven precedir l'aparició de les novel·les en forma de

⁴⁰⁹ *Ibd.*, pàgina 84.

llibre la distribució dels quals requeria l'existència d'un públic lector ja plenament format. En aquest sentit el teatre va tenir un cert avantatge i va ajudar a estandarditzar no només la forma escrita de l'estàndard, sinó també a difondre la pronunciació correcta de la llengua. L'última activitat destinada a eixamplar el cercle de la utilització de la llengua en aparèixer van ser les obres de caràcter científic, per assegurar també l'amplitud de la terminologia científica, l'activitat més fortament condicionada per l'accés dels parlants a un ensenyament superior i les institucions científiques.

Totes aquestes tasques van esdevenir una raó patriòtica dirigida a les pròpies files. Els membres del grup ètnic van ser encoratjats a estimar i a defensar la seva llengua. En el període prerevolucionari a Monarquia dels Habsburgs les expressions patriòtiques van passar a ser considerades també políticament indesitjables i a partir d'un conflicte directe amb l'aparell policial de l'estat i la censura podien convertir-se en un litigi que s'integrava directament dins els afanys generals a favor dels drets civils. Aquest és un aspecte molt important dels moviments nacionals que sovint queda completament inadvertit. El sistema absolutista tardà, com el de la Monarquia dels Habsburgs, presentava més trets comuns amb el feudalisme clàssic que amb la societat civil, a causa d'això la formació de les nacions coincidia amb el naixement de la societat moderna. Recordem, per exemple, que els "joves txecs", conduïts per Tomáš G. Masaryk a part de drets nacionals demanaven també el sufragi universal, llibertat de premsa i d'associació, l'escola laica i les millores socials.

El moviment nacional no sorgia dins d'un buit social i polític. Els membres dels grups ètnics no dominants vivien en estats multiètnics que tenien les seves pròpies elits governants, les seves administracions i una composició social plenament desenvolupada. El moviment s'havia d'adaptar a les condicions internes de cada estat concret:

Allí on la idea d'estat estava encara constituïda per la identitat dinàstica de la monarquia absolutista, els afanys per una identitat nacional nova es podien centrar en una combinació del principi civil i la singularitat cultural. On ja havia aparegut una societat civil i un sistema constitucional abans de

la fase de revifament nacional, es feia molt més difícil bastir una identitat nacional independent de la identitat d'estat.⁴¹⁰

Totes les activitats de promoció de la consciència nacional i de l'ús de la pròpia llengua tenien com a objectiu últim convertir-se en un moviment de masses. Però l'èxit d'aquesta empresa no estava ni de bon tros assegurat. Els esforços per aconseguir l'acompliment de la igualtat completa de les llengües dins de l'administració, la justícia, el sistema postal, les xarxes ferroviàries, el comerç entraven de ple a l'àmbit de la política i s'unien a les reivindicacions polítiques que pretenen aconseguir els drets civils i la participació en l'administració de l'estat o fins i tot directament un estat propi. El moviment va cobrar un caràcter irreversible tot just al moment que va aconseguir fer-se amb el suport popular. Molts moviments van romandre en l'estadi de revifament nacional durant un període prolongat de temps, de vegades fins a l'actualitat. Per aclarir l'èxit o el fracàs d'aquest nivell decisiu cal trobar una explicació al per què una agitació nacional va poder, o no, provocar una resposta massiva.

La resposta de Hroch és de fet de sentit comú i ja l'havíem citat, per arribar a posar les masses en moviment cal que les propostes dels patriotes i líders dels moviments nacionals respectin les relacions i lligams que s'havien format dins d'un grup cohesionat durant una coexistència que abraça segles sencers, que les propostes de canvis semblin importants, rellevants per a aquells a qui se'ls vol posar en moviment. Hroch anomena aquesta condició "el conflicte d'interessos nacionalment rellevant", un concepte clau de la seva visió històrica i que només es pot considerar un factor important en el cas dels moviments nacionals de grups ètnics no-dominants, no pas allà on la formació de la nació va començar en el context de la nació-estat. Es tracta d'una col·lisió d'interessos socials o professionals que coincideix amb les divisions lingüístiques, però no hem de pensar en un mer conflicte de classes per què "cap classe o grup social no té un lloc estable en l'estructura de les comunitats patriòtiques."⁴¹¹ Podríem parlar del conflicte entre els universitaris procedents d'un grup social no dominant i una elit tancada i fortament aferrada a les posicions dominants de l'estat que prové de la nació governant o el

⁴¹⁰ Ibid., pàgina 41.

⁴¹¹ Ibid., pàgina 47.

conflicte entre les províncies i el centre, entre les zones rurals i les ciutats, entre els artesans i grans fabricants... També el conflicte entre la llengua dominant d'un estat i les que aspiren a ser oficialment reconegudes i utilitzades en l'administració cal emplaçar-lo en aquest marc. "El punt crucial era que la crida per la igualtat de les llengües en l'administració i la vida pública posava en perill la posició de monopoli de les elits estatals en aquest camp."⁴¹² En aquest sentit la crida per la igualtat lingüística expressava molt més que el prestigi nacional o un valor simbòlic, el conflicte sobre la llengua canalitzava un conflicte d'interessos relacionat amb el poder molt més profund.

L'agitació nacional va ser més efectiva allí on les diverses classes de conflictes es va poder articular en termes nacionals. Allà on l'agitació incloïa només la llengua i la cultura, la fase de revifament va ser molt llarga i es va trobar amb moltes dificultats d'aconseguir el suport popular necessari per a convertir-se en un moviment de masses. En aquest punt arriba també la decisió de quina forma hauria de prendre la nació emergent. Hroch defensa el convenciment que "la burgesia fou sempre la burgesia d'estat" per subratllar que l'exigència d'autonomia o de condició d'estat va poder aparèixer a partir del moment en el qual s'havia completat plenament la composició social de la nació emergent. A més a més, el desenvolupament de la composició social va comportar també la diferenciació interna dels programes polítics que van trobar la seva expressió institucional en l'aparició dels partits polítics. Part de la naturalesa dels moviments nacionals és, doncs, també el fet que els partits polítics subratllin les demandes partidistes particulars i alhora insisteixin en la importància dels interessos nacionals generals.

Quan podem considerar que el moviment nacional ha finalitzat? La igualtat lingüística plena i l'emancipació cultural a més a més de les condicions que assegurin una autoadministració política plena podria ser una resposta positiva. La independència total i la formació d'un estat nació no va ser necessàriament l'objectiu final: "La desintegració dels tres imperis multiètnics a la darrera de la Primera Guerra Mundial (juntament amb les polítiques dels poders aliats) va obrir el camí cap a la independència nacional. Fóra errat, per tant,

⁴¹² *Ibd.*, pàgina 86.

projectar el resultat cap al passat i atribuir a tots els programes nacionalistes del segle XIX el mèrit de la independència final de l'estat."⁴¹³

Quins són els punts en els quals Gellner i Hroch coincideixen? Tots dos consideren que el fenomen de la nació correspon a un procés de formació que cal situar dins d'un context de gran transformació cultural i social que va marcar l'inici de l'edat moderna. Es tracta de la transformació política que va portar el sistema constitucional i per l'altra banda l'acceptació de les llibertats civils i la transformació econòmica o l'aparició de relacions de mercat i posterior industrialització. Però hi ha una diferència substancial. Mentre Gellner considera tots els moviments nacionals destinats a canviar les relacions de forces com el perill més gran que amenaça el món pacífic, Hroch clou el llibre que conté les seves reflexions més recents amb aquest pensament:

Comencem a esmentar-ne alguns casos reals. Des que se'n va retirar l'exèrcit iugoslau, no sentim gaire res sobre el nacionalisme eslovè; des de la divisió de Txecoslovàquia, els agrupaments nacionalistes a Eslovàquia s'han afeblit i a la República Txeca gairebé han desaparegut. A Polònia, els eslògans nacionalistes no hi tenen cap suport real. Els partits nacionalistes van perdre les darreres eleccions a Lituània i Hongria, i els mateixos processos semblen tenir lloc a Ucraïna i Bulgària. Les úniques regions on el nacionalisme va cobrar força són aquelles en les quals els moviments nacionals no han assolit els seus objectius: a l'antiga Iugoslàvia i a Rússia⁴¹⁴

Miroslav Hroch ens avisa que aquests canvis han provocat una situació nova: "Ara com ara, membres de les antigues nacions governants, i particularment russos (i també serbis), han esdevingut de nou minories als estats sorgits i emergents arran de moviments nacionals reeixits, com Estònia, Lituània i Croàcia. El paral·lelisme entre el destí i el paper històric del *Volksdeutsche* i el paper potencial del *Volksrussen* és sorprenent."⁴¹⁵ Un paral·lelisme que certament obliga tots els bàndols implicats en les situacions encara conflictives a establir la

⁴¹³ Ibid., pàgina 51.

⁴¹⁴ Ibid., pàgina 167.

⁴¹⁵ Ibid., pàgina 165.

convivència basada en el respecte mutu i no en la dominació, una tasca en la qual els somnis sobre la grandesa passada no podran ser de cap ajuda.

*

Al final, però, voldríem fer encara un breu apèndix. Les paraules que una llengua ens posa a disposició condicionen notablement els conceptes que construïm per comprendre i sistematitzar la realitat. Pensem en els intents de penetrar darrere d'aquesta arbitriietat de les paraules, abans de cloure amb la madura resignació que expressa un poema de Czesław Miłosz:

Anomenar

La bellesa és gran, però inventada:

*l'esplendor s'ha instal·lat dins del nom Emberiza citrinella,
no dins d'un ocell, d'un arbre, d'una pedra o d'un núvol⁴¹⁶.*

Què seria l'home sense la llengua que li deixa anomenar les coses, però amb la qual no els pot inhalar vida? En la novel·la *La vall de l'Issa* el protagonista principal, Tomasz, passa les hores més plenes de joia de la seva infantesa elaborant un quadern naturalista on va apuntant els noms, les característiques, els dibuixos dels animals que va conèixer durant els anys passats dins dels paisatges verges de la Lituània de principi del segle XX. El poema que escriu Miłosz gairebé vuitanta anys més tard d'aquestes exploracions infantils, descrites en la novel·la, fa referència sens dubte a l'experiència de descobrir, ja com un noi molt jove, com la vida i la paraula no són pas idèntiques, com no és la natura l'única capaç de contenir la bellesa, sinó que un quadern també la pot guardar, pot preservar la bellesa d'un animal en el nom llatí que la designa. No tothom, és clar, podrà reviure l'olor dels boscos de nord, la remor del vent, de les

⁴¹⁶ MIŁOSZ, Czesław, *Psièk ob cesti* ("Gosset al costat del camí", 1997), Maribor, Obzorja, 2001, pàgina 71.

aigües, en sentir aquesta combinació de dues paraules llatines, capaces d'identificar gairebé sense marge d'error una espècie concreta. Només qui sap que el poeta parla de l'hortolà, qui sap alguna cosa sobre aquest ocell o qui l'havia observat sabent què veia podrà evocar alguna cosa més que la sonoritat del nom llatí. Així, per exemple, l'avia de Tomasz, ens explica Miłosz, va utilitzar el quadern per falcar la pota del seu llit, a ella la ciència naturalista del nét no li va fer cap impressió.

Aquest episodi extret d'una vida ficcional proclama una veritat molt simple, que les paraules evocuen, més que no pas signifiquen literalment, que les anem omplint amb les pròpies experiències, que fins i tot la bellesa de coses tan tangibles com un arbre, una pedra, un núvol és construïda, inventada.

Els boscos del nord, els bedolls esvelts d'escorça blanca, el terra xop d'aigua, les bótes de pell per sobre els genolls, l'encalç a trenc d'alba, el cant amorós del gall fer emmarquen una altra experiència d'aquest mateix protagonista literari. A *Vall de l'Issa* podem llegir:

*No era també que, mentre s'endinsava al bosc o sentia la música dels gossos, silencios i prudent, s'estranyava de sentir-se digne de participar en aquella extraordinària aventura, com si fos un caçador de veritat? No solament observava els detalls del seu voltant, sinó que també es veia a ell mateix com observava aquells detalls; és a dir, s'extasiava davant el paper que estava representant. Per exemple, aquella manera d'arquejar el peu mentre s'acostava a la presa expressava la consciència, una mica excessiva de la pròpia habilitat. De fet els adults, si pensen que no es diverteixen de la mateixa manera, s'equivoquen.*⁴¹⁷

Els adults haurien de reconèixer, pensa el jove Tomasz, que la seva curiositat per saber què es pot sentir en el paper d'amant és de vegades més important que l'objecte del seu amor. En una frenesí amorosa els gestos i les paraules poden arribar a ser una mica falsos, perquè els homes es representen davant d'ells mateixos, amb la finalitat d'acostar-se a l'ideal que havien pres per model.

⁴¹⁷ MIŁOSZ, Czesław, *La vall de l'Issa* (1955), Barcelona, Edicions 62, pàgina 180.

L'intent de fugida cap a un món ideal de Tomasz fracassa, l'aprenent de caçador als boscos de Lituània descobreix que haurà d'acceptar i jugar durant la vida d'adult el mateix paper que han hagut d'assumir les generacions anteriors per viure les experiències, fins i tot les més íntimes i personals. Els homes, escriu Czesław Miłosz, "s'han especialitzat en el paper d'actor que consisteix a representar que són algú, i al mateix temps, amb l'altra meitat del seu ésser, comprovar que no ho són del tot."⁴¹⁸

Però el paradís de la innocència està tancat per a l'home modern amb set voltes de pany. El paradís on l'home pot actuar sense pensar en el seu rol és inabastable, ja els autors del romanticisme alemany ho sabien molt bé.⁴¹⁹ És més, quan el paper designat a l'home és tan reduït que el poden descriure cinc paraules d'una cançó infantil: "Cansada/ Esgotada/ Malalta/ Greument malalta/ Morta" llavors és fàcil que un home o una dona un dia, de cop i volta, s'adoni que fa temps que està caminant per l'aire com un personatge de dibuixos animats i llavors la vida mateixa esdevé un pes insuportable.⁴²⁰

No hauríem, doncs, de desprestigiar així com així la dimensió de l'home que és mesurable només amb paràmetres d'una bellesa inventada. Conté moltes coses, coses que donen sentit a la vida estrictament personal, però que també incideixen en la dimensió social de l'home.

La gran bellesa inventada de la nació proporciona probablement un marc que els individus accepten com la imatge d'una societat ideal, com una comunitat imaginada. Aquest marc té la mateixa naturalesa que l'alegria d'un noi adolescent abans de la seva primera cacera de gall fer. "Vull ser exactament el que m'he proposat" sona el lema d'un jove, que està tot ell encara pres pel característic fanatisme juvenil. En el cas de Tomasz Surkont el despuntar del dia anhelat li porta una gran desil·lusió, en lloc d'experimentar una realització dels somnis, coneix per primera vegada una vergonya profunda, no és capaç d'aconseguir el reconeixement dels altres caçadors, el seu aprenentatge entusiàstic s'atura en sec.

⁴¹⁸ Ibid.

⁴¹⁹ KLEIST, Heinrich von, "Über das Marionettentheater" A: *Lesebuch*, Berlin, Aufbau, 1967.

⁴²⁰ HANDKE, Peter, *Wunschloses Unglück*, Frankfurt, Suhrkamp, 1972. — Vegeu també el capítol "El relleu càrstic" d'aquesta tesi.

La nació potser sí que té i necessita tenir una dimensió ideal. Un credo previ i voluntari que la cohesió és possible és la condició indispensable per establir lligams entre un grup de persones molt diverses abans de poder-se considerar, ells mateixos, un poble o una nació. Però com ho ha demostrat Miroslav Hroch en un exemple molt delicat, l'exemple de grups ètnics no-dominants d'Europa, amb el credo no n'hi ha prou. La nació és de fet un terme molt pragmàtic, que efectivament pot arribar a mobilitzar tots els estrats socials, però també exigeix responsabilitats concretes i reals. Només amb les cançons patriòtiques, amb banderetes hagiogràfiques i la retòrica ampullosa mai basta per obtenir el crèdit per a un projecte comú. És curiós, en aquesta lluita per obtenir el suport, la legitimació voluntària de tots els implicats per a embarcar-se en una empresa comuna gairebé no és possible establir la diferència entre els grans i petits, entre els hereus d'imperis i els súbdits conscients de ser diferents, entre els qui tenen el dret de pertànyer al club de les nacions històriques i els que no. Tothom ha de lluitar per obtenir el suport necessari per realitzar la seva empresa, d'obtenir "el crèdit de producció", com diria Robert Musil.⁴²¹ En aquest procés destinat a obtenir la legitimació per a un projecte de suma importància per a les vides individuals, resulta de poca ajuda negar les coses tal com són. Per això entre algunes identitats resulta fàcil trobar desertors conscients i empedreïts. I algunes d'aquestes entitats identitàries, com la Monarquia Austrohongaresa, Iugoslàvia o Unió Soviètica, fins i tot van conèixer la trista sort d'una mort sobtada, tot i haver tingut a la seva disposició tots els mitjans possibles per convèncer la població quina era la societat ideal amb la qual s'havien d'identificar.

"Tot i que ha canviat la terminologia, encara perdura la disputa com una relíquia de l'actitud dominant dels membres de les nacions *històriques* envers aquelles que ells consideraven *no històriques*. Això es va combinar amb una manca destacada de comprensió de les exigències i els objectius de les nacions *sense història*. Ara com ara, encara trobem aquesta actitud desdenyosa en visions globals recents de la història europea, en les quals

⁴²¹ MUSIL, Robert, *Der Mann ohne Eigenschaften*, Hamburg, Rowolt, 1978, pàgines 526-527. — Vegeu també el capítol "El punt de suport" d'aquesta tesi.

sistemàticament només tenen importància les grans nacions *històriques*,⁴²² reflexiona Miroslav Hroch. Un espai ben petit estava reservat en aquesta construcció de la història per a la participació activa de les nacions petites en el progrés del món, ja que només les nacions cabdals podien aspirar obtenir l'entrada en una visió global del passat. Hroch discrepa que es pugui escriure història tan universal o tan europea que sigui possible negligir les històries nacionals alhora que és profundament crític envers l'esperit noucentista de la glorificació i l'eternalització de la nació i tota la historiografia que es va concebre com a obligatòria per a tots els membres d'una nació i sovint basant i legitimant l'existència d'una identitat en contra i en deteriorament d'una altra. "Puc imaginar un enfocament diferent per assolir-ho", diu Hroch i és agradable repetir aquest pensament darrere seu, "una història d'Europa escrita no com una història exclusiva de poder i progrés, sinó com una història comparativa, que analitzi l'evolució desigual, l'expansió de les innovacions per tot el continent."⁴²³ Les condicions per a desenvolupar aquest enfocament li semblen de totes maneres desfavorables, l'atmosfera del relativisme postmodern i les micro-veritats que estan fent sota la seva protecció la marxa triomfal i el definitiu horitzó del final de la història, una ratlla que no podrà passar res que sigui particular o marginal, barren el pas al desenvolupament d'una disciplina historiogràfica com la que proposa Miroslav Hroch.

⁴²² HROCH, Miroslav, *La naturalesa de la nació*, València, Universitat de València-Afers, 2001, pàgina 173.

⁴²³ *Ibd.*, pàgina 180.

PARES I FILLS

"Tot i que hem arribat a dubtar gairebé de tot, el culte a la Poesia i als Poetes encara el celebrem i potser aquesta sigui l'única deïtat que adorem sense vergonya, amb gran pompa, amb grans reverències, amb veu de tro,"⁴²⁴ va escriure en 1951 a les pàgines de la influent revista dels exiliats polonesos *Kultura*, Witold Gombrowicz.⁴²⁵ L'assaig tenia un títol que prometia desvetllar una gran polèmica i de fet les reaccions a un manifest en el qual Gombrowicz es declarava *Contra els poetes* no van pas faltar. L'escriptor partia d'entrada de la suposició que la poesia no li agrada a ningú i que sobretot el món de la poesia versificada és un món inventat i falsejat. La poesia pura no és si no un extracte farmacèutic i per això ell, Gombrowicz, incitava a adoptar una postura en contra de les regles mètriques i la rima, en contra de tota classe d'experimentació científica dins de l'àmbit artístic. En cas contrari, la poesia continuarà semblant un producte químic, de tan concentrada, de tan plena de paraules poètiques, metàfores i sentiments nobles.

Encara més greu, però, és segons el seu parer el problema que envolta els poetes. Es veuen obligats a comportar-se com a poetes, d'adoptar una postura tan rígida que amb el temps els resulta impossible d'expressar el que senten. El poeta, per preservar la independència i la llibertat, ha de afrontar d'una manera conscient la relació entre ell i la postura que adopta per escriure la poesia. Gombrowicz considera que en aquest àmbit hi ha dos camins divergents. El primer està marcat per una actitud "religiosa" que obliga l'home a caure de genolls davant les grans obres creades per les ments il·lustres, una actitud que força l'adoració de la Música, de la Poesia, de l'Estat o de la Divinitat. La poesia, quan va acompanyada d'aquesta actitud, es

⁴²⁴ GOMBROWICZ, Witold, "Proti pesnikom" ("Contra els poetes") A: *Nova revija*, Ljubljana, abril 1996, número 168, pàgina 72. — La traducció catalana de l'assaig està inclosa com un apèndix A: GOMBROWICZ, Witold, *Dietai 1953-1956*, Barcelona, Edicions 62, 1999.

converteix en una celebració de culte i prou. L'altre camí és el corrent que segueixen els recalitrants per tornar a l'home la independència i l'autonomia, per alliberar-lo de totes les muses i de totes les divinitats que són, a la fi, una creació de l'home.

El poeta té l'obligació de mostrar no només la seva relació envers el món, sinó també reflectir la relació que el món mostra envers ell. Si volem aclarir quina és la nostra posició dins del món, llavors no podem evitar el cara a cara amb les realitats que són diferents de la nostra. Gombrowicz parla sobre el seu cas en concret i diu que, evidentment, no escriu per al consum del poble, de les grans masses. Però, tot i això, escriu com algú que el poble l'amenaça, com algú que depèn del poble, com algú que és la creació, el producte del poble. Ni per un sol instant l'escriptor no té dret d'oblidar que a part del petit món individual hi ha altres móns.

Els profetes poètics, en canvi, canten davant la multitud fins i tot quan el seu cant no desperta l'interès de ningú. Fins i tot quan ningú no l'escolta, el poeta pronuncia les seves paraules com si decidissin el destí de l'univers, embruixat per la importància de la seva missió. I així és com la llengua s'ha empobrit i tot el que descriu la poesia elevada cabria dins d'un diccionari modest d'experiències catalogades i autoritzades. La llengua ha esdevingut un ritual, les metàfores convertides a causa de l'ús fraudulent en una mera sonoritat. És en aquest punt on Gombrowicz emplaça la seva obsessió particular de mostrar com la mantega és cada cop més mantegosa, la profunditat més profunda i la bellesa, un cop apartats tots els obstacles que podrien limitar la seva proliferació, s'embelleix constantment.⁴²⁶ Així és com ell descriu el procés que va convertir la literatura en una institució.

El ressò social que la literatura provoca es dona per tan assumit que Gombrowicz preveu ja d'entrada les dificultats que tindran les seves tesis per ser compreses, al mateix moment d'articular el seu discurs veu les dificultats que tindrà la gent per comprendre un atac contra la literatura, llançat des d'una posició que qüestiona la rellevància social de les lletres elevades. Però tot i això, insisteix que les multituds que assisteixen a les lectures poètiques, els llibres venuts, els estudis i articles que se'ls dediquen són una il·lusió, un vel que amaga una pregunta terrible: "De veritat creieu que l'art ens interessaria si aquest interès no ens hagués

⁴²⁵ GOMBROWICZ, Witold, "Przeciw poetom" A: *Kultura*, 1951, número 10.

estat imposat amb la manera com està organitzada tota la nostra cultura? No serà que a través d'aquesta admiració exterioritzem la necessitat de mites, d'adoració i no serà que quan adorem els grans ho fem per elevar també a nosaltres mateixos?"⁴²⁷

En el número següent de la revista *Kultura Czes³aw Mi³osz* va reaccionar dient que Gombrowicz ataca un món enfangat on ja no s'hi pot trobar cap pensament esmolat i valent. L'atac frontal va ser vist, doncs, com la defensa de la poesia davant la mentida i la beneiteria. Mi³osz va saber reconèixer els lligams entre l'assaig i les novel·les del autor, va saber trobar la cita corresponent en el *Trans-atlàntic* on l'escriptor va escriure per primera vegada que la mantega és massa mantegosa i les farinetes massa farinoses. Mi³osz va reconèixer el fonament de l'atac i va admetre la legitimitat de qüestionar els aires de poesia pura que havia adoptat la literatura polonesa abans de la segona guerra mundial, però després d'aquest gran canvi històric, l'atac en contra dels poetes li semblava una cosa ben diferent.

Hem de tenir present que el mateix any 1951, quan es va desenvolupar l'esmentada polèmica, Mi³osz va escriure a Paris el llibre *La ment captiva*, un dels primers testimonis directes sobre la classe de societat totalitària en la qual s'estava convertint el bloc dels països comunistes. Sota l'abric de l'art completament sotmès al realisme socialista, a Polònia s'ha elaborat amb l'ajut dels governants una llengua poètica nova, que havia de servir per a la comunicació entre els homes d'una manera més directa que l'art abstracte i incomprensible, però en realitat possibilitava només la comunicació entre l'estat i l'individu. La poesia es va convertir en el mitjà més eficaç per educar l'esperit i produir homes adequats, una poesia "vestida de drapets sentimentals". La gran pregunta que posa Mi³osz al seu compatriota exiliat a Argentina és: "Com és possible evitar les característiques desaprovables de la poesia pura i aconseguir la gran expansió de l'art sense caure en una nova *alienació* a la qual estan forçats els poetes de l'Est?"⁴²⁸

⁴²⁶ GOMBROWICZ, Witold, *Trans-atlantik*, München, Karl Hanser, 1987.

⁴²⁷ GOMBROWICZ, Witold, "Proti pesnikom" ("Contra els poetes") A: *Nova revija*, Ljubljana, abril 1996, número 168, pàgina 78.

⁴²⁸ MIŁOSZ, Ces³aw, "Pismo Gombrowiczu" ("La carta a Gombrowicz") A: *Nova revija*, Ljubljana, abril 1996, número 168, pàgina 84.

Gombrowicz va respondre a les observacions de Miłosz des d'Argentina ignorant el seu últim retret sobre el desconeixement de circumstàncies aleshores actuals al país mare i va desenvolupar en un altre assaig destinat a les pàgines de *Kultura*⁴²⁹ el mateix rast de pensaments que omple també les planes de seu diari personal,⁴³⁰ una extensió força considerable de folis, que amb el temps esdevindrà un document àmpliament llegit i comentat. I així tornem de ple als arguments de Witold Gombrowicz utilitzats per combatre la màquina cultural.

Però la màquina cultural és només un dels fronts del seu atac, l'altre objectiu que s'ha d'aconseguir simultàniament, l'altre edifici de presència sòlida i inqüestionable que s'ha de fer trontollar, és la nació. El *Trans-atlàntic*, la seva novel·la més irreverent, és segons el paraules del mateix autor un esforç immens per fer sortir a la llum del dia els lectors i a ell mateix, per sortir a fora de l'edifici de la nació — per moure aquesta fortalesa del lloc que sempre havia ocupat, per adaptar el concepte de nació i capacitar-lo per assumir els canvis imprescindibles.

Si en un país els poetes tenen fe en la poesia, llavors allí hi ha també la fe en l'estat. Si els poetes escriuen els poemes només a causa de la poesia, no poden despertar cap interès entre la gent perquè saben que la màquina cultural imposarà els seus poemes al malaventurat lector. Aquesta poesia força l'autor d'escriure no per una altra persona, sinó per la cultura estatal i força alhora el lector que s'ho llegeixi. Es tracta d'autors que estan il·luminats per la fama com per raigs de sol i orgullosos de les grans edicions que aconsegueixen les seves obres. L'exemple de tot això és un altre cop Polònia, on no es persegueix l'objectiu de crear una poesia que es justifiqui a partir de la relació que ha aconseguit establir entre el món poètic i la realitat, sinó una poesia que s'emmiralla en el fet de "no ser pitjor que la francesa" o de poder ser considerada "tan culta com l'anglesa."⁴³¹ L'oposició a aquesta actitud de Gombrowicz és un altre cop frontal: "Quan som més genuïns és quan amb un llenguatge fresc i directe colpegem des de baix tota esclerosi, colpegem el mecanisme esmussat de presumpció, en això som de primera."⁴³² L'atac

⁴²⁹ GOMBROWICZ, Witold, "Prekleta pomanjkanje spet kaže zobe" ("Maleïda penúria torna a ensenyar les dents") A: *Nova revija*, Ljubljana, abril 1996, número 168.

⁴³⁰ GOMBROWICZ, Witold, *Dietari 1953-1956*, Barcelona, Edicions 62, 1999.

⁴³¹ GOMBROWICZ, Witold, "Prekleta pomanjkanje spet kaže zobe" ("Maleïda penúria torna a ensenyar les dents") A: *Nova revija*, Ljubljana, abril 1996, pàgina 87.

⁴³² *Ibd.*, pàgina 88.

de les seves obres literàries, dels seus assaigs, de les notes del seu diari es dirigeix en contra de totes les formes que han deixat de ser vestits fets a la mida de l'home i han esdevingut una escorça dura.

La pàtria és un terme paradoxal per un artista, perquè una persona dotada amb un caràcter sobresortint, a causa de la seva eminència, resultarà fàcilment estranger també a casa seva. Per això Gombrowicz conclou que el cas dels escriptors forçats a l'exili per causes polítiques el creixement artístic potser era més sa, ja que han "estat privats de beques i aplaudiments, d'aquestes petites moixaines amb què, als bons temps, l'estat i la societat els afalagaven per *fomentar la creativitat nacional*."⁴³³ Resulta difícil pensar que es podria fer néixer les obres literàries importants amb l'ús de mesures oficials destinades a la producció literària, l'excessiva cura de la societat per produir-ne més aviat pot crear l'atmosfera asfixiant d'un hivernacle. Els escriptors que han fet l'ofrena del seu talent a la pàtria, com diu Gombrowicz, els falta una cosa imprescindible, els falta la manca de respecte envers el talent,⁴³⁴ la desconfiança tant en les seves pròpies capacitats com en la importància de l'activitat artística per a una societat.

A l'Occident la filosofia de l'art es va crear entre les elits en unes societats on res no interfereix el llenguatge convencional. Si resulta que un home ha estat foragitat de les convencions, trobarà ben poca ajuda en aquestes teories estètiques. "I el concepte d'art que la victoriosa burocràcia del proletariat forja a l'altra banda del teló d'acer és encara més elitista..., i més ingenu," diu Gombrowicz en una de les entrades al Diari. En canvi, l'artista a l'exili és obligat a existir no tan sols fora de la nació, sinó també fora de l'elit, per això no és fàcil ser un escriptor a mida de l'emigració, perquè això vol dir ser-ho a mida d'una solitud gairebé total.

"Per a mi, la literatura no és pas una qüestió de fer carrera i d'esperar possibles monuments, sinó d'esprémer de mi mateix el màxim valor que sóc capaç de donar,"⁴³⁵ es sincera en una de les poques pàgines de Diari que podem llegir com una confessió sense cap ombra de

⁴³³ GOMBROWICZ, Witold, *Dietari 1953-1956*, Barcelona, Edicions 62, 1999, pàgina 74.

⁴³⁴ *Ibd.*, pàgina 170.

⁴³⁵ *Ibd.*, pàgina 171.

mofa i reconeix que la literatura per a ell no és cap ornament de l'existència, sinó que el fracàs en aquest camp significaria per a ell un fracàs com ésser humà, no com un home de lletres.

Des de la seva posició d'artista emigrat Gombrowicz demana a la nació que no es deixi atreure per aquest joc en el qual els poetes canten i el poble admira. La nació ha de revisar constantment els seus tòpics, ja que massa sovint succeeix que admirem allò que ens hem acostumat a admirar. Tota la seva crítica consisteix principalment en treure a la llum els bastidors del teatre de l'art,⁴³⁶ però també crida l'atenció sobre un altre fet. En 1918 Polònia va tornar a veure la llum com un Estat independent després de gairebé un segle de lluites contra Rússia i Alemanya. A ell no li sembla estrany que la independència va resultar més difícil que el temps de la militant esclavitud. Mentre un poble està absorit en la reacció contra el poder estranger, les preguntes sobre la identitat, sobre la manera com caldrà organitzar l'existència plena dins de la llibertat no tenen gaire força. Però quan la llibertat arriba, comença una altra lluita, en aquest cas la lluita contra Polònia, que hem d'entendre com una revisió general de valors patriòtics. Gombrowicz no s'espanta davant la dificultat de la tasca i en el seu *Diari de l'escriptor*, d'escriptor no consagrat per part del gremi,⁴³⁷ fa un breu panorama de la literatura polonesa entre 1918 i 1939.⁴³⁸ Políticament, la nació va esdevenir lliure, però amb això també va ressuscitar la crida a una nova servitud i a una nova submissió, destinada a reforçar l'Estat: "Polònia, que havíem d'alimentar amb la nostra més viva sang individual, era econòmicament i militarment esquifida, estava políticament inserida entre dues concentracions de potència atziaga i culturalment malalta d'anacronisme."⁴³⁹ Aquesta malaltia cultural tenia també una altra faceta. Gombrowicz considera que els escriptors contemporanis seus adoptaven alguna fe, alguna actitud ideològica o estètica amb l'esperança de convertir-se així en un escriptor de debò. Considerava que estava en voga una actitud general de tenir ideals, no pas perquè l'home els portés a la sang, sinó perquè toca. L'error dels escriptors polonesos consistia en "el fet que ells

⁴³⁶ Ibid., pàgina 206.

⁴³⁷ Ibid., pàgina 204.

⁴³⁸ Ibid., pàgines 248-271.

⁴³⁹ Ibid., pàgina 257.

maldaven per ser una cosa que no podien ser, volien ser persones formades, mentre encara s'estaven formant."⁴⁴⁰

Ell creu, en canvi, que és imprescindible que el poeta es situï en la zona frontera on l'art topa amb la vida i on sorgeixen preguntes desagradables: "El poeta d'avui hauria de ser un nen, però un nen astut, assenyat i cautelós. Que cultivi la poesia, però que sigui capaç d'adonar-se en qualsevol moment de les seves limitacions, lletjors, ximpleries i ridiculeses! Que sigui poeta, però un poeta prest en qualsevol moment a posar en dubte la relació de la poesia amb la vida i amb la realitat!"⁴⁴¹

Gombrowicz no ataca ni la importància ni el significat de l'art, només vol afirmar que l'art no actua com ens ho imaginem, especialment en relació amb aquells artistes que han nascut en un indret on Europa ja no és del tot Europa, com la seva Polònia. En els confins del continent, considera ell, la gent s'ha compromès menys amb l'art que les nacions de l'Europa occidental i per això els poetes es poden permetre el luxe d'actuar amb més llibertat.⁴⁴² "En comptes de provar d'igualar la maduresa d'altri, val més que proveu de revelar la immaduresa d'Europa,"⁴⁴³ va instruir els artistes polonesos. A causa d'haver viscut al marge de les grans cultures, no podran competir en el terreny de la producció d'una piràmide de la gran cultura, sinó que podran ser més bons, més autònoms i més eficaços quan cal mostrar la relació de l'home amb les formes establertes i amb la cultura com una totalitat.

Cinquanta anys més tard, sota el títol que ostenta aquest enorme lapse temporal, Czesław Miłosz va revifar la polèmica,⁴⁴⁴ o més ben dit, va retornar a la vida l'assaig *Contra els poetes*, el va actualitzar i va mostrar la pervivència i la importància dels arguments exposats en 1951. L'argument central de Gombrowicz en contra del culte a la personalitat del poeta va ser la democratització d'aquesta professió, per això va parlar en el seu temps de les "multituds innombrables d'éssers excepcionals" que es reuneixen als congressos o trobades literàries.

⁴⁴⁰ Ibid., pàgina 271.

⁴⁴¹ Ibid., pàgina 96.

⁴⁴² Ibid., pàgina 52.

⁴⁴³ Ibid., pàgina 53.

⁴⁴⁴ MIŁOSZ, Czesław, "Èez petdeset let" ("Cinquanta anys més tard") A: *Nova revija*, Ljubljana, abril de 1996.

Llargos decennis més tard Miłosz li dóna raó: "Multituds, multituds innombrables del gènere humà, que encara es multiplica, vestides igual, igualment influïdes per la ciència, formades de la mateixa manera a partir de les pel·lícules i la televisió, han escollit com a objecte de culte el passat mític de l'home i per simbolitzar la seva força creativa van construir temples dedicats a l'art"⁴⁴⁵ i afegeix que si tothom que es considera creatiu tingués per costum comprar llibres, les edicions de poesia experimental acabarien essent èxits de vendes insospitats. Si això no ha passat ni és previsible que passi, trobarem la causa en un secret vergonyós. Cada cop més gent vol escriure, i no llegir. Un cop s'han après les lletres de l'abecedari i saben com utilitzar el llapis o l'ordinador, diu Miłosz, els homes volen d'alguna manera cridar l'atenció dels altres sobre la seva existència particular.

La incapacitat d'escoltar els altres és només una de les raons que els dos escriptors assenyalen per mostrar el lloc controvertit que ocupa l'art en la societat. L'altre fet sobre el qual Gombrowicz insistia decididament, però, es demostra per Miłosz molt més polèmic. Es tracta de la pèrdua de contacte amb l'home a causa d'haver construït la piràmide de l'art, la piràmide de la forma que ens ajuda a oblidar que la forma ha nascut dins de nosaltres i que no és la forma allò que hauria de regnar, sinó que hauríem de ser capaços de preservar la distància envers d'ella, la independència. La recepta de tornar des de les abstraccions a la realitat no és gens senzilla, conclou sàviament Czesław Miłosz. Per als joves poetes polonesos Gombrowicz va representar probablement la salvació davant la tirania de la Pàtria, però la fórmula expressada en la primera entrada del seu cèlebre Dietari: "Dimarts, jo. Dimecres, jo. Dijous, jo." tampoc és cap solució definitiva. La profecia d'aquestes tres frases s'ha mostrat al final part d'una marea força més ampla que els límits de la literatura polonesa, part d'una revolució que finalment ha fet el nombre de poetes més gran, de poetes que no canten ni els déus, ni els herois ni el cel o l'infern, sinó a ells mateixos. I no tothom ha sabut revelar, com Gombrowicz, que la suprema instància de l'home és l'home, no pas cap valor absolut, no tothom ha sabut arribar fins al reialme de la

⁴⁴⁵ Ibid., pagina 90.

immaduresa enamorada d'ella mateixa i posar en relleu el motí de la inferioritat contra la superioritat.⁴⁴⁶

De totes maneres el contingut de les pàgines que Gombrowicz destina a l'art és massa irreverent com per tractar-se simplement de la recerca d'una nova fórmula per establir la posició de l'artista. Per això Miłosz dona un decidit cop de timó i gira les reflexions sobre les conviccions estètiques del seu compatriota cap a una direcció ben diferent. El motí que representa el tractat destinat a qüestionar la importància dels poetes, junts amb algunes fragments de diaris argentins, podria ser una gran broma filosòfica que ridiculitza la demagògia ben present encara.

Ningú pot negar que durant tot el segle, en el qual va viure Gombrowicz, la gent feia broma de línies en ziga-zaga i taques de color sobre els quadres, d'escultures que ja no representen ni la figura humana ni res, de la poesia incomprendible. Habitualment aquesta crítica no va sobrepassar els límits de l'escarni verbal, però en alguns casos, quan les persones amb una capacitat estètica mediocre van arribar al poder, els somriures de complicitat davant d'una obra d'art abstracte es van poder acompanyar amb les accions policials. L'*art degenerat* a Alemanya va acabar literalment a les fogueres, a la Unió Soviètica l'*art burgès* va córrer una sort no gaire millor. "Esgarrifances de felicitat i de passió", així és com alguns lectors van descriure les sensacions que els va provocar la lectura del tractat *Contra els poetes*. Sobre aquest fet informa l'autor en persona en la seva rèplica a Miłosz i Miłosz, cinquanta anys més tard, aprofita per dir que aquestes mostres de suport incondicional als arguments de Gombrowicz indiquen que l'atac contra la poesia va despertar entre el públic una tendència reprimida, silenciada, però molt seductora de menysprear l'art d'una manera oberta. Expressar en veu alta aquesta tendència era considerat d'una manera general tan vulgar que ningú no acabava de reunir prou valor com per ser el primer. La gratitud dels lectors era doncs un reconeixement a l'audàcia de Gombrowicz que s'ha atrevit dir obertament allò que tothom només pensava.

"Per què va passar al bàndol enemic, per què els va oferir uns arguments que ells sols mai trobarien?" es pregunta Miłosz. La resposta a aquest enigma està inclosa dins del mateix

⁴⁴⁶ GOMBROWICZ, Witold, *Dietari*, Barcelona, Edicions 62, 1999, pàgina 157.

text, allà on Gombrowicz parla de la seva pròpia tasca d'escriptor i reconeix que no es va fer i formar en un diàleg amb un grapat de ànimes bessones, sinó a través de durs enfrontaments amb l'enemic, a partir d'una constant referència a aquells que no pensen igual. No intentava fugir, sinó que es deixava embolicar en una sèrie de polèmiques on els altres transformaven els seus pensaments i els canviaven. Deixava que el colpeessin, només per preservar intacte el seu art, deixava que les espases de la crítica tinguessin la feina fàcil. "No hem d'oblidar que aquest home de biografia complicada va ser poques vegades feliç, que adorava el seu art com la realització del seu jo millor, l'únic jo que li mostrava aprovació."⁴⁴⁷ A causa d'això Mi³osz considera que difícilment trobaríem un exemple millor per mostrar quina transformació pot provocar l'art en un home. Des de la seva feblesa, de rancor i d'obsessions, Gombrowicz va crear una cosa que supera immensament la dimensió que podríem esperar d'un aristòcrata, nascut a prop de Sandomierz.

En una de les escenes més conegudes de la novel·la *Ferdydurke* el professor Pimko diu als seus alumnes en una classe magistral: "Estimem Juliusz S³owacki i admirem les seves poesies, perquè era un gran poeta."⁴⁴⁸

Gombrowicz se'n riu de la tautologia del professor de literatura en un institut de nois perquè sap que hi ha coses massa importants en joc com per permetre que l'esclerosi aportada pel pas del temps ho destrueixi tot i per això està disposat a sacrificar qualsevol cosa només per preservar allò que creu el més valuós. Gombrowicz està disposat a sacrificar els professors de literatura i la fama externa atribuïda simplement al nom de poeta per salvar el valor int rínsec de la literatura, però tanmateix no és fàcil de comprar i de conservar l'entusiasme dels lectors, destinat només al contingut de l'obra, a l'obra mateixa.

Les seves pròpies novel·les estan exposades, de la mateixa manera que totes les obres de noms consagrats de la literatura, a despertar la pregunta dels alumnes desconfiats "com ens ha de meravellar una obra si no ens meravella."⁴⁴⁹ Aquest és l'epíleg que Czes³aw Mi³osz dedica a l'irreverent tractat *Contra els poetes*. Utilitza el testimoni de l'experiència que va viure ell

⁴⁴⁷ MI³OSZ, Czes³aw, "Èez petdeset let" ("Cinquanta anys més tard") A: *Nova revija*, Ljubljana, abril de 1996, pàgina 97.

⁴⁴⁸ GOMBROWICZ, Witold, *Ferdydurke*, Barcelona, Quaderns Crema, 1998, pàgina 67.

mateix quan en les aules havia d'explicar la importància de novel·les com *Ferdydurke*, *Transatlàntic*, *Pornografia* o *Cosmos*. Els alumnes després de la lectura no es mostraven pas meravellats i tot just quan els havia explicat tot el rerefons filosòfic i estètic que hi ha darrere de les escenes i situacions en aquestes novel·les, els estudiants van fer un sospir d'admiració — bastant premeditat, sospita Mi³osz.

El bisturí intel·lectual de Gombrowicz s'ha hagut d'aturar davant una fortalesa que no es deixa conquerir amb els mitjans racionals, la capacitat de seducció, el factor imprevisible, la dimensió més incommensurable de l'art.

L'ombra pàl·lida del professor Pimko ens ha de continuar acompanyant tot i que abandonem els reptes plantejats per Gombrowicz i Mi³osz. Els escrits rebels del primer fan palesa d'una manera molt nítida com el rol excessivament important en la construcció de la consciència nacional pot amenaçar la poesia i la literatura, pot aconseguir d'esclavitzar-la. Gombrowicz sap mostrar amb tota la força el veritable perill del patriotisme, el perill de l'esclerosi, de la rigidesa. La poesia convertida en un culte al servei de la glòria de la nació no pot aconseguir els seus objectius. Però tot i aquesta dura crítica en contra de la institucionalització de l'art, Gombrowicz sap, i també subratlla amb insistència, que la literatura no és possible dins de la solitud, que l'aïllament és el pes més feixuc que pot sobrevenir a un poeta. La literatura neix de la interacció, no necessàriament pacífica, d'un poeta amb els altres companys de l'ofici i a més a més les obres s'han de forjar a través d'un contacte permanent amb el públic. I aquest és l'aspecte que ha sabut captar amb tota la seva importància precisament Czesław Mi³osz. L'avantatge de viure més anys li ha aportat una revelació prou amarga. El reialme de la tradició, contra el qual es rebel·lava la immaduresa de Witold, ha estat mentre tant abolit. El món, en bona part, pertany ara només als fills, fills sense pare, capaços de dur a terme el parricidi metafòric que reivindicava Gombrowicz a les últimes pàgines del seu *Transatlàntic*.

És d'esperar que aquesta polèmica apassionada il·lustri d'una manera prou satisfactòria un dels problemes més aguts que acompanyen la pregunta sobre el sentit de l'art per a una societat o la relació entre el poeta i la nació. El capítol següent, destinat íntegrament a l'exemple

⁴⁴⁹ Ibid.

concret de la literatura eslovena acabarà de perfilar la complexitat d'aquesta qüestió. Però no serà de més exposar una altra faceta en la relació entre una nació i la seva cultura que és especialment important en l'espai centreeuropeu. Dividida en una munió de nacions, aquesta regió ofereix múltiples exemples de reflexió sobre la vida cultural de les literatures minoritàries que s'han desenvolupat en les zones on les influències culturals i lingüístiques en el complex mapa de Centreeuropa s'havien solapat alguna vegada. És a dir que no es tracta de literatura que pertany a una nació poc nombrosa, sinó que volem exposar a tall d'exemple les literatures que viuen la seva cultura dins del marc d'una llengua i cultura dominant. Tal com va passar amb la literatura jueva a Praga i a Varsòvia, a les quals es referia en desembre de 1911 Franz Kafka en el seu diari.⁴⁵⁰

Aleshores Kafka va dibuixar l'*esquema de les característiques de les petites literatures* per resumir unes circumstàncies sobre les quals "és difícil de canviar d'opinió per a algú que ha sentit aquesta vida profitosa i alegre en tots els seus membres."⁴⁵¹ Aquesta conclusió, anotada al final de la inscripció al diari, és evidentment plena d'ironia, igual que la llista d'avantatges que ofereix el fet de pertànyer a una literatura minoritària. Kafka ens diu que essent petita, una literatura resulta més plena de vivacitat la qual cosa es pot comprovar en les baralles freqüents, a les escoles i en els diaris. Una tradició literària mancada de grans talents ofereix més oportunitats de formular atacs contra tothom ja que no s'hi pot trobar ni un sol escriptor prou dotat per silenciar si més no la majoria dels desconfiats.⁴⁵² Essent petita, una literatura s'allibera també d'algunes càrregues feixugues: per esdevenir escriptor no cal tenir principis, es poden tractar temes petits, els símbols resulten més fàcils de trobar i, a més a més, els ineptes cauen pel seu propi pes. Finalment, una literatura petita deu la seva popularitat sempre a la connexió amb la política, encara que la fe en la literatura tampoc no hi deu faltar mai.

Només uns dies abans podem trobar una altra inscripció que aclareix encara millor el contingut dels seus pensaments sobre aquest tema. El dia de Nadal de 1911, Kafka va escriure:

⁴⁵⁰ KAFKA, Franz, *Tagebücher 1901-1912 A: Gesammelte Werke nach der kritische Ausgabe*, Frankfurt, Fischer Taschenbuch Verlag, 1994, pàgines 243-253 (de 25-XII a 27-XII de 1911).

⁴⁵¹ *Ibd.*, pàgina 253.

El record d'una petita nació no és pas més petit que el record d'una de grossa, a causa d'això elabora el material donat d'una manera més aprofundida. De fet hi treballen menys historiadors de la literatura, però la literatura és també menys un assumpte de la història de la literatura que un assumpte del poble i per això es troba en tots els casos en bones mans, encara que no siguin netes. Així és que les exigències, que dins d'una nació petita la consciència nacional posa a un individu, comporten que tothom ha de ser sempre disposat a conèixer la part de la literatura que s'hi ha desenvolupat, a sostenir-lo, a defensar-lo i a defensar-lo de totes les maneres, encara que no el conegui ni sostingui.⁴⁵³

La conclusió és clara, la literatura d'una nació petita és un assumpte del poble sencer, no només dels pocs experts en la matèria i dels estudiosos. La literatura és per una nació menor d'una importància cabdal, la consciència nacional inactiva i difosa en els altres àmbits de la vida pública troba la unitat precisament a través de la feina dels literats. A través de la literatura, una nació retroba l'orgull i suport de la seva existència, però alhora la literatura ofereix la possibilitat de defensar-se davant el món circumdant enemic. Són paraules gairebé textuals de Franz Kafka que no dubta posar una diagnosi encara més ferma, els danys en una cultura minoritària els pot produir només la indolència.

Però alhora Kafka desperta la pregunta si és suficient per a un poble que no gaudeix de cap estructura político-administrativa pròpia veure's reflectit en una literatura, veure confirmada la seva existència només a les pàgines de les obres literàries. No serà que en un cas així els implicats se sentirien compromesos, fins i tot obligats a seguir un model proposat per la literatura. Aconseguir crear una actitud d'aquesta mena seria massa poc perquè es tractaria d'una implicació passiva, la situació d'una minoria ètnica implica en canvi la necessitat que cadascú assumeixi la seva part de responsabilitat per aconseguir conservar el grup al qual pertany. Els diaris locals semblen limitar l'atenció de la nació només al seu propi cercle i en aquestes contribucions el món desconegut, estrany resulta una imatge del mirall, res més. Kafka proposa per això una estratègia que va més enllà de sentir respecte davant les persones que es dediquen a la literatura, més enllà de convertir els esdeveniments literaris en una expressió de

⁴⁵² Ibid., pàgina 244.

⁴⁵³ Ibid., pàgina 245.

preocupacions polítiques. Quan demana "l'ennobliment i la possibilitat de diàleg en l'oposició entre els pares i fills," ens diu que no totes les societats es poden permetre traçar una separació entre els assumptes públics i l'esfera més íntima. Les seves obres que tracten aquest lloc de la socialització primària, de la família nuclear, demostren per si soles fins a quin punt Kafka va ser capaç de realitzar els compromisos que s'havia proposat. En la línia següent de l'anotació al diari podem llegir una exigència encara major. La literatura ha d'oferir la mirada als desperfectes característics d'una nació concreta, els ha d'assenyalar d'una manera especialment dolorosa. El dolor, però, ha de ser d'aquella classe que es pugui perdonar i pugui provocar la sensació d'alliberament.

La literatura ha d'esdevenir, doncs, una màquina col·lectiva d'expressió. En una literatura petita tot adquireix un valor col·lectiu. Kafka va descobrir el mecanisme d'aquest procés i va mostrar quina relació de causes i conseqüències s'hi produeix. En una tradició literària a la qual pertanyen pocs escriptors, els talents no abunden. Per a les petites literatures, la història de la seva literatura no és un bloc invariable de noms i títols que inspira confiança. L'espai és massa reduït per permetre establir el mecanisme a través del qual un escriptor, quan mor, la ciència literària el pugui enregistrar i introduir en un sistema on la influència exercida per la seva obra acabarà tenint l'aspecte d'haver-se produït efectivament. És difícil crear una tradició literària que sigui un compendi de grans mestres. Quan la tradició literària es compon només d'un grapat d'escriptors resulta impossible crear una piràmide d'una història de la literatura, on els noms de grans poetes i títols de les grans obres projecten una ombra que no deixa veure cap obra concreta, sentir-la, viure-la.

En un marc petit, tot el que l'escriptor diu des del seu punt de vista estrictament personal, resulta una acció col·lectiva i tot el que diu o fa és necessàriament polític. Els contes entranyables sobre la rateta Josefina⁴⁵⁴ o les investigacions que un gos destina a determinar si la

⁴⁵⁴ KAFKA, Franz, *Josefine, die Sängerin oder das Volk der Mäuse* (1924) A: *Ein Landarzt* A: *Gesammelte Werke nach der kritische Ausgabe*, Frankfurt, Fischer Taschenbuch Verlag, 1994, pàgines 274-294.

comunitat que investiga existeix o no⁴⁵⁵, són la prova més convincent de com profundament vinculat se sentia Kafka a aquestes qüestions.

I des de la perspectiva dels nostres dies és evident el lloc singular que ocupa aquest escriptor, la dificultat de classificació. Si durant la seva vida Kafka havia pertangut a una literatura minoritària, avui ja podem dir que el marc, dins del qual ell va trobar el seu espai de referència, ja no existeix. Per això mateix és evident la diferència que el separa de l'altre autor del qual acabem de parlar. L'infant terrible de la literatura polonesa, Witold Gombrowicz, ha acabat integrat dins de la literatura nacional, els professors de literatura, encarnacions del pàl·lid senyor Pimko de *Ferdydurke*, l'han acabat convertint en una matèria estudiable tal com ens ho ha mostrat el seu compatriota Czesław Miłosz amb no poques ganes de venjança. A través d'aquesta integració bona part de l'esmolat tall de la rebel·lió a tota costa s'ha esquarterat. El llegat de Kafka no ha de témer aquest destí. No hi ha cap professor Pimko a Praga que parli a classe l'alemany residual, al carrer utilitzi el txec, tingui parents que es comuniquin sobretot a través del jiddisch, no hi ha classes d'alumnes que comparteixin aquest mateix marc de referències lingüístiques i culturals i visquin dins d'un territori comú on opera la maquinària cultural a tot vapor, amb editorials i llibreries, diaris i televisions tot respectant les proporcions d'aquesta barreja. Una cultura minoritària està definida precisament a través de les mancances de les infraestructures culturals, definida per l'absència d'una cultura institucionalitzada. Tampoc existeix el marc polític, la Monarquia Austrohongaresa, que va fer possible la presència de l'alemany a Praga. Però hi ha la disseminació de la influent cultura jueva, l'accessibilitat i la importància de la llengua alemanya que han fet Kafka un escriptor conegut arreu. I tal com conclou amargament un dels grans coneixedors de la seva obra, Maurice Blanchot, el llegat de Franz Kafka s'ha convertit en un adjectiu que figura en els diccionaris de totes les llengües. Haver de veure com el contingut de les seves obres ha acabat reduït a la infeliç expressió de *kafkià* és realment un destí que només l'hauria pogut preveure i dissenyar — Franz Kafka.⁴⁵⁶

⁴⁵⁵ KAFKA Franz, [Forschungen eines Hundes] A: *Das Ehepaar* (1922) A. *Gesammelte Werke nach der kritische Ausgabe*, Frankfurt, Fischer Taschenbuch Verlag, 1994, pàgines 48-93.

⁴⁵⁶ BLANCHOT, Maurice, *De Kafka a Kafka*, México, Fondo de cultura económica, 1991, pàgina 79.

No deixa de ser veritat que la recepció de les obres de Kafka es produeix en bona part a títol personal, confirmant així que en una cultura minoritària els aspectes més individuals acaben obtenint el valor general. La presència jueva a Praga al principi dels segle XX és inqüestionable precisament perquè Kafka, Franz Werfel, el jove Rainer Maria Rilke testimonien la seva presència. Sense aquests noms tan àmpliament coneguts i altres menys divulgats sabríem encara que a Praga hi havia merceries de comerciants jueus, com la de Hermann Kafka?

Per descriure la situació en la qual es troba un grup ètnic que corre perill d'assimilació, Kafka conclou:

Tot el que es desenvolupa en les literatures grans per sota, en un celler no indispensable de l'edifici, passa aquí a plena llum, el que en aquelles permet crear aplecs momentanis, comporta aquí res menys que una decisió entre la vida i la mort de tots.⁴⁵⁷

L'espai reduït provoca que cada problema individual es converteixi en un problema polític. El tema més quotidià, com les relacions familiars, resulten engrandits a causa de la situació en la qual viu la comunitat com si els observéssim amb unes lents potents. Precisament a causa d'aquesta òptica microscòpica no sembla possible arribar mai a mesurar la profunditat de la realitat més banal o la més quotidiana. En canvi, en la política, escriu Kafka, els límits es poden albirar, fins i tot es poden determinar els objectius abans que es presentin. Tot el que és individual tendeix per això articular-se sota l'abric de qüestions polítiques, per poder definir algun límit, fixar ja d'entrada algun objectiu.

No cal dir, però, que Kafka renuncia a aquesta drecera. La seva eina continuarà essent el microscopi i la tasca que intentarà complir amb la seva literatura serà precisament definir els límits imperceptibles on l'esfera personal es dissol en qüestions que afecten el conjunt de la societat. Una línia de separació que buscarà, però no definirà mai. Les seves obres deixaran així per sempre més entendre als lectors com n'és de falsa la sensació d'autonomia personal i com el món individual està separat del món públic per una membrana porosa, que de res ens protegeix

⁴⁵⁷ KAFKA, Franz, *Tagebücher 1901-1912 A: Gesammelte Werke nach der kritische Ausgabe*, Frankfurt, Fischer Taschenbuch Verlag, 1994, pàgines 243-253 (de 25-XII a 27-XII de 1911), pàgina 248.

ni ens eximeix tampoc de cap responsabilitat. L'anul·lació de la separació entre l'individu i la col·lectivitat donarà a la seva literatura una de les facetes que han produït més respecte i ressò entre els seus lectors: la sensació de la profunda angoixa, causada per l'absència total d'un recer segur.

Una nació petita és aquella que està preocupada dia i nit per la seva existència. Aquesta por i l'angoixa es reflecteixen dins de les obres literàries. El primer nivell on la inseguretat profunda, elemental, sorgeix en la literatura és el nivell de la llengua. La literatura existeix a través de la llengua, però la llengua d'una literatura minoritària està lluny de representar aquell mitjà d'expressió que no necessita cap reflexió prèvia abans d'ésser emprat. Klaus Wagenbach ens explica que Kafka se servia per a la seva creació d'un alemany de vocabulari limitat i de sintaxi incorrecta. Dins de la situació històrica en la qual va viure, Kafka va inventar un camí de sortida propi, va optar per la llengua alemanya de Praga tal i com va ser, amb tota la seva pobresa. Això volia dir utilitzar malament les preposicions, utilitzar verbs que poden adoptar sentits molt diversos, abusar de la freqüència en l'ús dels adverbis, emprar les connotacions de dolor i atribuir-li una importància desmesurada a la pronunciació de les paraules, a l'accent per crear una tensió interna en el mot. Així l'alemany havia trobat una nova sobrietat, una nova expressivitat.⁴⁵⁸

Parlant d'aquesta complexa xarxa de relacions entre les diverses llengües que operaven en la vida literària de Praga al principi del segle XX, els filòsofs francesos Gilles Deleuze i Félix Guattari aconseguixen definir molt bé les diverses zones d'influència lingüística que poden abraçar la creació literària: "La llengua vernacular és *aquí*, la vehicular, *arreu*, la referencial, *allà*, la mítica, *més enllà*."⁴⁵⁹ A la Praga de Kafka això significa efectivament la presència de tots els quatre factors. La llengua vernacular és per als jueus que provenen de la població rural, com Kafka, el txec. Una llengua emprada en la vida quotidiana, però alhora desprestigiada i fortament reprimida. L'alemany és la llengua vehicular, la llengua de la vida moderna a les ciutats, la llengua burocràtica de l'estat, però l'alemany és alhora també la llengua que assumeix

⁴⁵⁸ WAGENBACH, Klaus, *Franz Kafka*, Barcelona, Edicions 62, 1991.

⁴⁵⁹ DELEUZE, Gilles; GUATTARI, Félix, *Kafka. Por una literatura menor*, México, Ediciones Era 1978, pàgina 39.

la funció referencial. És la llengua dels grans escriptors alemanys, l'expressió d'una cultura que l'ha creat. I a part d'això, el mite. El més enllà l'aporten el jiddisch i l'hebreu. Kafka va aprendre tard la llengua culta dels jueus, que va estar per a ell sota sospita que pot conduir només cap a creació simbòlica d'una pàtria i que ha d'acabar en l'opció política propulsada a través del sionisme. Sabem que Max Brod, amb el qual l'unia una gran amistat, havia defensat aquesta opció, però Kafka no sembla que hagués contemplat mai seriosament la possibilitat d'abandonar el país on va néixer. La seva mort prematura té segurament una importància cabdal en aquest context, però tanmateix resulta francament difícil de considerar que Kafka hagués pogut abandonar l'alemany a favor de l'hebreu per trobar una expressió més autèntica.

Molt més complexa és la relació amb l'altra llengua que li resultava inabastable i alhora profundament seva, el jiddisch. Es va interessar per les representacions teatrals fetes en aquesta llengua, una llengua que segons ell no coneixia gramàtica, que vivia a través de la transmissió oral i que ell considerava la llengua més jove d'Europa, íntimament connectada amb el nivell evolutiu de l'alemany unificat anterior a l'actual, l'alt alemany intermedi (*Mittelhochdeutsch*).

Aquest era el *patois* de la comunitat a la qual ell pertanyia, però que per a ell ja no representava cap opció per a l'expressió literària. Era massa llunyà, massa desprestigiada, era una llengua que "feia por, por barrejada amb una certa repugnància,"⁴⁶⁰ però alhora representava l'horitzó d'una comunitat mítica. Entre el seu llegat es conserva un breu discurs que va pronunciar en ocasió de la lectura poètica en jiddisch en febrer de 1912, titulat *Introducció sobre l'argot*. Va saludar els presents reconeixent-los que la por i la repugnància que es pot veure gravada sobre les seves cares és comprensible ja que l'argot realment no sembla tenir cap altre objectiu que interrompre el transcurs pausat que han agafat les coses a Europa Occidental. Quan la gent de llengües diferents es vol entendre, s'entén i quan no, cadascú entén només la seva parla. És per això que Kafka comprèn la por dels assistents davant el jiddisch, l'argot, com ho anomenarà assíduament: "Qui podria en un ordre de coses així comprendre l'argot, o a qui li faria il·lusió de fer-ho?"⁴⁶¹

⁴⁶⁰ KAFKA, Franz, "Einleitung über Jargon" A: *Beschreibung eines Kampfes* A: *Gesammelte Werke nach der kritische Ausgabe*, Frankfurt, Fischer Taschenbuch Verlag, 1994, pàgina 149.

⁴⁶¹ *Ibid.*, pàgina 149.

L'argot és una llengua que existeix per a ell només a través de la parla, una pura oralitat, "existeix només com a dialecte, fins i tot en l'escriptura i malgrat que hom s'hagi arribat a posar d'acord en gran part sobre la manera d'escriure-la."⁴⁶² Dins d'aquesta vivacitat, que els gramàtics no poden domar, hi conviuen tantes llengües que sembla que el jiddisch sigui un compendi de manlleus, no contingui res de propi i per això és un altre cop comprensible que "cap home assenyat no pensa mai com fer de l'argot una llengua de món."⁴⁶³ Amb tot això, és una gran sort que tothom que domina la llengua alemanya és tanmateix capaç de comprendre el jiddisch. Aquest és un avantatge davant totes les altres llengües de la terra i alhora el seu punt dèbil més gran. El jiddisch no es pot traduir a l'alemany, amb aquesta operació l'argot es perd i tanmateix podria ser possible traduir-lo al francès o qualsevol altra llengua. Però els lligams amb l'alemany són per a Kafka massa profunds.

Al final l'escriptor, aleshores tot just estrenat en l'ofici, demanarà als assistents que deixin de queixar-se de que no entenen l'argot ja que aquesta serà probablement l'única lectura poètica en jiddisch que sentiran en la seva vida. "Això és el més important perquè amb tota queixa, la comprensió minva."⁴⁶⁴ Si aconseguixen oblidar la por inculcada davant la incomprensió, si aconseguixen oblidar els prejudicis, Kafka els promet una vivència única. Sentir l'argot, la vida que batega en les seves expressions, els farà perdre la tranquil·litat de sempre, l'estabilitat on cada cosa té el seu lloc. L'objectiu de la lectura és sentir la veritable unió de l'argot, sentir-la i fruit l'experiència tan bé com sigui possible. Després tornarà l'oblit. Kafka recomana vivament oblidar després de la funció tot el que s'hagi pogut sentir en escoltar les poesies en una estranya llengua comprensible. Cal oblidar que s'ha perdut la por davant l'argot i oblidar la por que s'havia pogut sentir davant d'un mateix en descobrir tota la vivacitat d'aquesta llengua. Oblideu-ho, diu Kafka, perquè no us volem pas castigar.

Quin altre càstig podria haver esperat el públic que va venir escoltar a Jizchak Löwy⁴⁶⁵ que la consciència com la seva pròpia repugnància i por havien apartat per sempre una llengua

⁴⁶² Ibid., pàgina 150.

⁴⁶³ Ibid.

⁴⁶⁴ Ibid., pàgina 152.

⁴⁶⁵ Es tracta d'un actor de teatre en la llengua jidisch, que era un parent de Franz Kafka. L'escriptor li ha destinat un text, no publicat durant la vida: "Vom jidischen Theater" (1917) A. *Beim Bau der*

que hauria pogut donar, potser, l'expressió més autèntica. La saba de la vida del jiddisch és exactament allò que l'alemany de Praga havia perdut. La decisió d'oblidar conscientment aquest contrast i optar per una llengua allunyada de tota espontaneïtat no sembla que hagi estat gaire fàcil — si més no per un dels assistents.

Les complexes relacions lingüístiques que van intervenir en la creació literària de Franz Kafka són una bona manera d'il·lustrar com coixeja la ciència literària a l'hora de definir l'extens cercle de realitats històriques que poden ser integrades en l'obra d'un sol escriptor. Tal com puntualitzen Deleuze i Guattari, el primer entrebanc de procedir a una investigació aprofundida en aquesta direcció ens el posa la lingüística. Es tracta d'un problema "que els lingüistes no coneixen ni volen conèixer, ja que són apolítics i savis purs."⁴⁶⁶ Tant com commou l'escriptura de Franz Kafka encara arreu i tan difícil que és amb les eines de les ciències pures definir en què consisteix el seu "ball sobre una corda fluixa" en el sentit merament lingüístic. L'entrebanc encara més seriós, però, el representen les relacions de poder que es canalitzen a través de les lluites per a la preponderància lingüística, efectiva o només referencial. S'entén perfectament, escriuen Deleuze i Guattari, que els tradicionalistes s'indignin quan senten dir la missa en francès perquè això significa que el llatí ha perdut la seva funció mítica. La societat dels Acadèmics francesos és encara més retrògrada ja que es queixa que el llatí ha perdut la funció cultural referencial. Aquesta és "una forma de comentar la desaparició de certes formes de poder, eclesiàstic o acadèmic, que s'exercia a través d'aquesta llengua i que ha estat reemplaçat per altres formes."⁴⁶⁷

Els dos filòsofs copsen la lluita a les esferes més privilegiades d'una societat per conservar la preponderància d'una llengua, encara que sigui només referencial, per conservar així efectiu també el liderat del cercle al qual pertanyen. Però pel que fa la relació amb l'altre nivell de les disputes per a la legitimació d'una parla, el nivell en la qual es creuen el parlar bast i la llengua promoguda i defensada a través de les estructures polítiques, Deleuze i Guattari

chinesischen Mauer, Gesammelte Werke nach der kritische Ausgabe, Frankfurt, Fischer Taschenbuch Verlag, 1994, pàgines 137-142.

⁴⁶⁶ DELEUZE, Gilles; GUATTARI, Félix, *Kafka. Por una literatura menor*, México, Ediciones Era 1978, pàgina 41.

⁴⁶⁷ *Ibd.*, pàgina 39.

reten homenatge al sistema dins del qual s'han format. Un poeta bretó, un cantant canadenc per a ells escullen avui el camí oposat al que va escollir Kafka, opten per a "reimpuls dels regionalismes a través del dialecte o del *patois*." Un camí que no pot acabar d'altra manera que en "la reterritorialització més reaccionària, la més edípica, oh la meva pàtria, la meva cabanya, olé, olé."⁴⁶⁸

No ens ha d'estranyar per això que els dos filòsofs interpretin el text que el jove Kafka va destinar a la reflexió sobre la llengua jiddisch com una afirmació que aquesta parla a Kafka li provocava por i repulsió. No és estrany que tot i la seva gran i admirable perspiciàcia en aquest aspecte no siguin capaços de comprendre la ironia que Kafka diposita en referir-se assíduament a la llengua jiddisch com a l'argot, no vulguin comprendre que quan Kafka diu que a cap home assenyat no li passa pel cap voler fer del jiddisch una llengua de cultura aquest no és un enunciat que es pugui comprendre com una afirmació.

Les coses malauradament no són tan senzilles com ens ho volen demostrar les reflexions sobre les literatures minoritàries de Deleuze i Guattari, que argumenten que l'únic camí apte de superar les limitacions objectives és adoptar la llengua dominant sense recança i enriquir-la amb les tentines d'algú que està forçat a ballar sobre la corda fluixa. En relació amb Franz Kafka parlen dels importants escriptors irlandesos, de tota una sèrie d'escriptors francesos que han aconseguit obrir dins d'aquestes dues grans llengües la possibilitat de sentir la vacil·lació d'algú que no posseeix del tot l'eina que ha de fer servir, que sent l'estranyesa d'un mitjà d'expressió que per als altres és quelcom del tot natural. És cert que les contribucions de Kafka i d'altres grans noms que esmenten afegeixen un capítol important en el món d'avui, un món en el qual el nombre dels qui han perdut el recer segur d'una llengua que es fa servir sense cap reflexió prèvia no para de créixer. "Quanta gent viu avui en una llengua que no és la seva? Quanta gent no sap ni tan sols la seva llengua, però encara no coneix o coneix malament la llengua major que està obligada a utilitzar?"⁴⁶⁹ es pregunten. Efectivament és una pregunta important, com diuen, adreçada sobretot als immigrants i els seus fills, però també a tots els altres. Una qüestió antiga, a Centreeuropa. Escolteu, si no, el testimoni colpidor d'una mare de

⁴⁶⁸ Ibid., pàgina 40.

origen txec que havia emigrat a Viena durant l'onada d'emigracions massives al tombant de segle XX.⁴⁷⁰

Cada cop que la noia torna de l'escola està enfadada. Per què la professora diu sempre que és una txeca si ella ja no ho és pas... una vienesa, però cap txeca. La professora els explica que els txecs són el poble més bast i la pleballa, conserges, lacais i escombriaires — i la noia és orgullosa com un dimoni. Ella vol ser fina. De petita havia parlat txec, es comprèn... però en anar a l'escola, això s'havia acabat. Ni una sola paraula es pot exprimir d'ella. Així ja no puc parlar ni amb la meva pròpia filla, jo no sé alemany i ella no parla txec. L'home ha de traduir què volem una de l'altra. I quan ell no hi és a casa, llavors ens quedem completament mudes.⁴⁷¹

Al principi d'aquesta incursió a les reflexions sobre les identitats nacionals, lingüístiques i literàries ens havíem proposat seguir les petjades que ens obria l'exemple concret de Peter Handke. Vam arribar a una conclusió semblant que podríem formular ara pel que fa també a Franz Kafka. Tots dos escriptors de llengua alemanya van arribar a construir el seu món literari gràcies a l'aiguabarreig de cultures reprimides i excloses que havien conegut d'una manera directa, sense intermediaris. I si per Kafka hem dit, de la mà dels filòsofs Deleuze i Guattari, que ens ensenya com ballar sobre la corda fluixa, podem delinear un paral·lel a aquesta metàfora amb el final de la novel·la que Handke va dedicar a la seva mare per mostrar com hi ha gent que

⁴⁶⁹ Ibid., pàgina 33.

⁴⁷⁰ Entre 1670 i 1848 el principi "de non tolerandis Judaeis" era vàlid a Viena i en algunes altres províncies de la Monarquia Austrohongaresa. En algunes contrades de la regió dels Alps aquest impediment burocràtic va quedar vigent fins al decret de tolerància religiosa de l'any 1867, però a Viena ja amb la revolució de 1848 la població jueva no parava de créixer fins a l'any 1923 quan a Viena vivien 200.000 jueus. Paral·lel a aquesta immigració de la població jueva provinent sobretot de Galítsia va ser també l'arribada massiva de la població nascuda als països txecs i eslovacs que va arribar al punt més alt entre 1900 i 1910 quan s'estima que a Viena vivien entre 250.000 o 300.000 txecs. — LICHTBLAU, Albert "Zwischen den Mühlsteinen. Der Einfluss der Politik auf die Dimensionen von Minderheiten am Beispiel der Tchechen und Juden im Wien des 19. und 20. Jahrhunderts" A: JOHN, M.; LOTHAR, O., [eds.], 1997

⁴⁷¹ JOHN, Michael, "Skizzen zur Problematik der kulturellen und nationalen Identität in Österreich 1848-1934" A: JOHN, Michael; LOTHAR, *Un-verständnis der Kulturen*, Klagenfurt-Ljubljana-Wien, Mohorjeva družba, 1997, la citació número 55.

ha de caminar per l'aire, com els personatges de dibuixos animats que han perdut el terra sota els peus.

Tot i alguna crítica severa que vam destinar a l'escriptor austríac contemporani nostre no hi ha cap dubte que en tots els casos comentats es tracta de contribucions importants a la comprensió del món que ens envolta. Però no deixa de ser veritat també que a part d'aquesta visió d'un món desarrelat i fragmentat, de la disseminació identitària, existeix l'altra opció de reterritorialització, l'opció d'apostar per una llengua que viu només "com a dialecte, fins i tot en l'escriptura i malgrat que hom s'hagi arribat a posar d'acord en gran part sobre la manera d'escriure-la."⁴⁷² En 1912 Kafka es referia amb això al jiddisch, però evidentment no es tracta de l'única llengua on batega a dins aquesta immediatesa, l'oralitat omnipresent, profunda dependència de l'ús amb les coses més quotidianes de la vida. Totes les llengües que no han disposat d'una estructura político-administrativa pròpia gaudeixen d'aquesta salut i robustitat, la seva existència es basa en ella.

Afirmar una cultura que utilitza una llengua políticament desprovista de drets durant bona part de la història de la seva existència no vol dir pas cap retrocés cap a un folklore patriòtic, si més no, no necessàriament. Coneixent de tant a prop el cas de la cultura eslovena, em resulta difícil afirmar que cantar un càntic a la cabana en la qual el poeta va néixer farà picar de peus i mans, segons els costums del país, tota la comunitat en un frenesí patriòtic. Ho veurem tot seguit, en un capítol destinat al panorama de les lletres eslovenes que comença, precisament, amb un sonet al poble natal, a la casa del pare, escrit en 1846 per France Prešeren.

Amb una veu inusualment seriosa Gombrowicz va escriure en els seus diaris argentins: "Tant l'art com la pàtria, per si mateixos, no signifiquen gran cosa. Signifiquen molt quan l'home, a través d'ells, estableix lligams amb els valors més fonamentals i profunds de l'existència."⁴⁷³ Aquest pensament representa el resum de tot el que hem dit fins ara sobre la relació entre el poeta i els grans valors que una societat lliura a la custòdia de la literatura. Aquesta frase, però, ofereix també el punt de partida per enfocar la tradició literària concreta

⁴⁷² KAFKA, Franz, "Einleitung über Jargon" A: *Beschreibung eines Kampfes* A: *Gesammelte Werke nach der kritische Ausgabe*, Frankfurt, Fischer Taschenbuch Verlag, 1994, pàgina 150.

⁴⁷³ GOMBROWICZ, Witold, *Dietari 1953-1956*, Barcelona, Edicions 62, 1999, pàgina 171.

que hem escollit per dedicar-li una atenció més detallada. La intenció és parlar de la història cultural recent a Eslovènia. Gombrowicz ens permet tenir present des de bon principi que en aquest cas també es tracta d'un poble que no va construir la seva identitat a partir d'una memòria èpica. Gombrowicz es va declarar terriblement polonès i alhora terriblement rebel·lat contra Polònia, trobava irritant el món polonès perquè és petit, infantil, imitatiu, clenxinat i devot. Descrivia la seva pàtria com a "una nació sense filosofia, sense una història conscient, intel·lectualment tova, espiritualment tímida, una nació que només ha produït un art bondadós i benèvol, una nació abúlica de rimaires lírics, de folklore, de pianistes i actors, on fins i tot els jueus es diluïen i perdien el verí." ⁴⁷⁴ Però per superar aquestes mancances, és realment necessari arruïnar la infantesa? Cal treballar per aconseguir la maduresa, la maduresa de les grans nacions i de les grans literatures, on tot cruix per causa de la rigidesa? El desig més pregon del seus escrits sobre l'art i molt especialment de les seves novel·les és que el món reservi un lloc per a la infantesa, una infantesa lícita que no pertany als nens, sinó la difícil infantesa d'un adult.

Així és com l'escriptor polonès va definir l'horitzó i el gran valor de les obres literàries que neixen des d'una posició no privilegiada. Veurem com també a Eslovènia les obres literàries més canonitzades, llegides i estimades d'aquesta literatura nacional parteixen d'una dolorosa i serena mirada infantil que té la plena consciència d'una persona adulta.

En el breu panorama de la literatura eslovena abandonem per això tota pretensió genealògica, tota resposta a la pregunta d'on venim i cap a on anem. Prenem un lapse de temps que abraça a tot estirar dos-cents anys, un grapat d'obres literàries concretes, seleccionades amb un objectiu manifest: il·lustrar la relació entre el poeta i la nació, mostrar el paper de la literatura en la construcció d'una identitat. Els poemes, relats, novel·les i drames, que tot seguit comentarem, van ser escrits pels autors més consagrats de la literatura eslovena, són obres no només canonitzades per la crítica acadèmica, sinó que en alguns casos gaudeixen encara ara d'un suport popular enorme.

És un resum que vol subratllar l'absència d'obres que s'emmirallin en un passat poblat d'herois, muntats sobre cavalls fogosos, el buit d'obres que cantin les grans conquestes i

⁴⁷⁴ *Ibd.*, pàgina 290.

victòries triomfals. Comparat amb les tradicions dels eslaus balcànics, sobretot amb la llegendària figura de Kraljeviæ Marko que encarna la lluita contra la dominació otomana, el llegat popular dels eslovens disposa només d'una transformació mítica del rei hongarès Maties Corví (1490-1516), conegut com el "Kralj Matjaž", que dorm amb tot el seu exèrcit sota la muntanya de Peca en el massís de Karavanke, esperant que la barba li creixi prou i giri nou vegades al voltant de la taula de pedra darrere la qual està assegut — per despertar-se i tornar a prestar l'ajut al seu poble. Un rei adormit que ni tan sols va posseir mai les terres que li reten aquest homenatge.